

Youth Cyber Team

Het versterken van de cyberweerbaarheid in
de Arnhemse wijken Presikhaaf en Malburgen

Joey Wolsink

Juno van Esseveldt

Henk Ferwerda

Bureau **Beke**

Colofon

In opdracht van

Het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV)

Met medewerking van

Abdellatif el Malki en Nabil el Malki – Presikhaaf University

Jesse van Cleef en Mustafa Amezrine – AM-Supportteam

Jip Rijper en Frederieke Schilling – Gemeente Arnhem

Opmaak en omslag

Marcel Grotens, Bureau Beke

Youth Cyber Team

Het versterken van de cyberweerbaarheid in de Arnhemse wijken Presikhaaf en Malburgen

Joey Wolsink, Juno van Esseveldt en Henk Ferwerda

© 2023, Bureau Beke

Inhoudsopgave

	Voorwoord	6
1	Op hoofdlijnen	7
2	Inleiding	10
3	Selectie van thema's	12
3.1	Deskresearch	12
	3.1.1 <i>Cyberpesten</i>	13
	3.1.2 <i>Exposen</i>	14
	3.1.3 <i>Fake news</i>	15
	3.1.4 <i>(Online) geweld</i>	16
	3.1.5 <i>Easy money</i>	16
3.2	Interviews met professionals	17
	3.2.1 <i>Exposen</i>	18
	3.2.2 <i>(Online) geweld</i>	18
	3.2.3 <i>Fake news</i>	18
	3.2.4 <i>Easy money</i>	18
	3.2.5 <i>De aanpak</i>	20
3.3	Resumé	20
4	Methodiek	22
4.1	Het projectvoorstel	22
4.2	Brainstormen over de vormgeving van trainingen aan jongeren	23
4.3	Startbijeenkomst met de jongeren	24
4.4	Definitieve vormgeving van de trainingen aan en vragenlijst voor jongeren	25
	4.4.1 <i>De definitieve vormgeving van de trainingen</i>	25
	4.4.2 <i>De vragenlijst</i>	26
4.5	Eerste evaluatiemoment	26
4.6	Met het oog op de trainingen aan kinderen	27
4.7	Resumé	28
5	Trainen van jongeren	30
5.1	Training 1	30
5.2	Training 2	39
5.3	Training 3	46
5.4	Reflectie op de trainingen	52

6	Resultaten van de vragenlijst onder jongeren	54
6.1	De antwoorden op de kennisvragen	54
6.2	De antwoorden op de stellingen	56
6.3	Resumé	59
7	Trainen van kinderen	61
7.1	De voorbereiding op het geven van de trainingen	61
7.2	Trainen van de eerste groep kinderen	63
	7.2.1 <i>Training 1</i>	64
	7.2.2 <i>Training 2</i>	68
	7.2.3 <i>Training 3</i>	72
7.3	Trainen van de tweede groep kinderen	76
	7.3.1 <i>Training 1</i>	76
	7.3.2 <i>Training 2</i>	85
	7.3.3 <i>Training 3</i>	88
7.4	Reflectie op (het voorbereiden van) de trainingen	94
8	Resultaten van de vragenlijst onder leerlingen	96
8.1	Resultaten van groep 1	96
	8.1.1 <i>De antwoorden op de kennisvragen</i>	96
	8.1.2 <i>De antwoorden op de stellingen</i>	98
8.2	Resultaten van groep 2	101
	8.2.1 <i>De antwoorden op de kennisvragen</i>	101
	8.2.2 <i>De antwoorden op de stellingen</i>	102
8.3	Resumé	106
9	Evaluatie	107
9.1	Het afwijkende projecttraject	107
	9.1.1 <i>Lessen om te trekken</i>	108
9.2	Evaluatie van de trainingen	108
	9.2.1 <i>Lessen om te trekken</i>	109
9.3	Evaluatie van de resultaten	111
	9.3.1 <i>Lessen om te trekken</i>	111
9.4	De ontwikkelde producten	112
	Geraadpleegde literatuur	114

Bijlagen

Bijlage 1 – Wist-je-datjes	120
Bijlage 2 – Vragenlijst	124
Bijlage 3 – Onderverdeling stellingen in thema's	127
Bijlage 4 – De uitgewerkte pitches van de trainingen	128
Bijlage 5 – Naslagwerk ter voorbereiding op het geven van een training	133
Bijlage 6 – De artikelen en checklist om <i>fake news</i> te herkennen	144

Voorwoord

De mate van digitalisering is in de afgelopen jaren toegenomen, waardoor onder andere de fysieke en digitale wereld sterk met elkaar verweven zijn geraakt. Een nadeel hiervan is dat de omvang van gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime is gegroeid. Om burgers en bedrijven hier weerbaarder tegen te maken, is in 2020 de City Deal Lokale Weerbaarheid Cybercrime (hierna: City Deal) gestart. Sindsdien zijn 32 projecten uitgevoerd die proberen te voldoen aan de doelstelling.

In deze rapportage staat het project *Youth Cyber Team* – dat wordt uitgevoerd door de Arnhemse partijen Presikhaaf University, AM-Supportteam, Bureau Beke en Gemeente Arnhem – centraal. Het doel van het project is om kwetsbare kinderen en jongeren uit de Arnhemse wijken Presikhaaf en Malburgen meer cyberweerbaar maken. Om dit te bewerkstelligen, is een lespakket met trainingen ontwikkeld. Dit lespakket is eerst onderwezen aan twintig jongeren uit de wijk die zijn gekozen door Presikhaaf University en AM-Supportteam; de trainers in spé. Vervolgens zijn zij ingezet om kinderen – groepen leerlingen – dezelfde trainingen te geven. Bureau Beke heeft dit gehele proces geobserveerd. Ook heeft Bureau Beke een toetsingsinstrument ontwikkeld in de vorm van een vragenlijst die is voorgelegd aan de jongeren en kinderen. De observaties in combinatie met de resultaten van de vragenlijst tonen aan of de trainingen voldoen aan de doelstelling van het project: het verhogen van de cyberweerbaarheid. Ook is het project geëvalueerd om lessen te trekken en daarmee een volgend *Youth Cyber Team*-project te verbeteren.

Bij deze willen we de jongeren en kinderen bedanken voor hun bereidwilligheid om mee te werken aan dit project en voor hun inzet. Ook de basisschool en jongerenwerkororganisaties willen we bedanken voor het bieden van mogelijkheden om de trainingen te verzorgen. Tot slot willen we de gemeente Arnhem bedanken, onder andere voor het beschikbaar stellen van een ruimte om de startbijeenkomst met de twintig jongeren te houden.

Arnhem, oktober 2023

Joey Wolsink, Juno van Esseveldt en Henk Ferwerda

1 Op hoofdlijnen

Achtergrond

- De omvang van gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime neemt al jaren toe. Jongeren uit de Arnhemse wijken Presikhaaf en Malburgen zijn hier in de afgelopen jaren ook dader en slachtoffer van geweest.
- Presikhaaf University (hierna: PU), AM-Supportteam (hierna: AM), Bureau Beke en de gemeente Arnhem hebben gezamenlijk het projectvoorstel *Youth Cyber Team* (hierna: YCT) ingediend. Het doel van het project is om kwetsbare kinderen en jongeren uit de Arnhemse wijken Presikhaaf en Malburgen meer cyberweerbaar te maken.

Trainingen

- Om de doelstelling te behalen, is een lespakket met trainingen ontwikkeld. Op basis van een deskresearch en interviews met twee online jongerenwerkers zijn vijf thema's in het lespakket opgenomen: 1) online normen en waarden, 2) (online) geweld, 3) *exposen*, 4) *fake news* en 5) *easy money*.
- Het initiële doel van het project is het lespakket eerst te onderwijzen aan twintig jongeren (jongens en meisjes van 16 tot en met 23 jaar oud) die door jongerenwerkers van PU en AM zijn geselecteerd: de trainers in spé. Vervolgens moeten zij hun kennis overdragen aan drie subgroepen uit de twee Arnhemse wijken: zes groepen 7 en/of 8 van basisscholen, een groep ouders en een groep professionals.

Monitoring en resultaten

- Het hele proces is gevolgd door Bureau Beke. Door de methodiek op te tekenen, alle trainingen te observeren, gesprekken te voeren en vragenlijsten af te nemen, is het mogelijk om het project te evalueren.
- Een reflectie op de trainingen geeft de volgende inzichten:
  - Bij de drie trainingen aan de jongeren (de trainers in spé) waren meermaals jongeren afwezig. Ook bleek tijdens de trainingen sprake te zijn van tijdgebrek waardoor niet alle onderdelen van de trainingen zijn behandeld.
  - De jongeren hebben de trainingen als interessant en leuk ervaren. Dit geldt met name voor het interactieve gedeelte.
  - Het organiseren van trainingen aan zes groepen 7 en/of 8 op basisscholen is niet gelukt. Basisscholen staan welwillend tegenover het project maar omdat de jaarplanning al vaststaat, is er geen ruimte voor drie trainingen. In totaal twee groepen zijn bereid gevonden om deel te nemen aan de trainingen.

- Het organiseren van de trainingen aan de twee groepen is relatief laat gelukt, waardoor het voor de getrainde jongeren lastig was om hier tijd voor vrij te maken in hun agenda. Meerdere trainingen aan een groep 7/8 van een basisschool zijn daarom verzorgd door een jongerenwerker in plaats van door getrainde jongeren van het YCT.
- Ook het organiseren van trainingen aan de subgroepen ouders en professionals bleek lastig. Het bereiken van ouders die geen tot weinig betrokkenheid tonen bij hun kind(eren) is zelfs helemaal niet gelukt. Voor de professionals is wel een bijeenkomst georganiseerd, maar hier waren geen getrainde jongeren aanwezig om de professionals te onderwijzen. Daarom is besloten om tijdens deze bijeenkomst een discussiegesprek tussen professionals te leiden. Dit is niet beschouwd als onderdeel van het project.
- De vragenlijst heeft tot de volgende resultaten geleid:
  - Uit een voor- en nameting blijkt dat het kennisniveau van de getrainde jongeren is toegenomen: de gemiddelde score is significant gestegen van een rapportcijfer 6,4 naar een 8,2. Ook de attitude is veranderd na het volgen van de trainingen. Het komt erop neer dat de cyberweerbaarheid is toegenomen.
  - Voor de leerlingen uit de twee groepen 7 en/of 8 zijn de resultaten minder uitgesproken en positief. We constateren bij één groep een lichte stijging van het kennisniveau, maar deze stijging is niet significant.
  - De twee groepen 7 en/of 8 waren klein van omvang. Ook waren de omstandigheden om de vragenlijsten in te vullen niet altijd optimaal. Dit moet in ogenschouw genomen worden bij het interpreteren van de resultaten uit de vragenlijsten.

Leerpunten

- Dit onderzoek heeft een aantal leerpunten opgeleverd die overwogen en geïmplementeerd moeten worden wanneer het YCT-traject in de toekomst vaker uitgevoerd gaat worden:
  - Voorafgaand aan het schooljaar moeten binnen de jaarplanning momenten ingepland worden voor het geven van de trainingen.
  - Er moet nagedacht worden hoe de trainingen passender en interactiever gemaakt kunnen worden voor verschillende doelgroepen.
  - Gemonitord moet blijven worden met welke nieuwe thema's (fenomenen c.q. risico's) jongeren en kinderen online te maken krijgen, zodat deze in de toekomst ingepast kunnen worden op basis van de blauwdruk van de huidige trainingen.
  - De jongeren moeten naast een inhoudelijke ook een praktische training krijgen over hoe kennis over te brengen aan en hoe om te gaan met groepen kinderen uit groepen 7 en/of 8.

- Sluit aan bij bestaande initiatieven om ouders te bereiken, zodat zij deelnemen aan een training.

Producten

- Het project heeft verschillende producten opgeleverd:
  - Criteria om jongeren (trainers in spé) te selecteren. Hiervoor is het van belang dat het jongerenwerk een sterke positie heeft in de wijk.
  - De dia's van de trainingen die zijn gebruikt voor de trainingen.
  - Een handboek voor jongerenwerkers en jongeren met daarin links naar en bullets met informatie per thema ter voorbereiding op het geven van een training.
  - Een kwantitatief meetinstrument om inzicht te krijgen wat de training doet met het kennisniveau en de attituden van de jongeren en leerlingen als het gaat om cyberweerbaarheid.

Wanneer dit project elders uitgevoerd gaat worden, is het mogelijk dat de jongerenwerkers van PU en AM in een startbijeenkomst langskomen om het project, proces en potentiële uitkomsten uit te leren aan de nieuwe jongerenwerkers. Dit betreft een 'Train-de-trainer'-concept.

2 Inleiding

In de afgelopen decennia is de mate van digitalisering sterk toegenomen.¹ Het heeft er mede voor gezorgd dat de fysieke en digitale wereld sterk met elkaar verweven zijn geraakt. Dit heeft veel voordelen, maar het kent ook een schaduwkant. Er zijn verschillende criminaliteitsvormen opgekomen, zoals gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime.² Gedigitaliseerde criminaliteit omvat delicten die ook buiten de digitale wereld gepleegd worden. Voorbeelden zijn WhatsAppfraude en digitale stalking. Het verschil met cybercrime is dat bij gedigitaliseerde criminaliteit gebruik wordt gemaakt van Informatie- en Communicatietechnologie (ICT), maar dat het doel niet binnen ICT-systemen ligt. Dit geldt wel voor cybercrime. ICT is dan namelijk het middel én het doelwit, waar het platleggen van een netwerk, het overnemen van een computer of het stelen van digitale gegevens voorbeelden van zijn.³ De omvang van gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime stijgt al jaren.⁴ Onderzoek toont aan dat in 2022 2,2 miljoen mensen van 15 jaar of ouder slachtoffer zijn geworden van één of meer vormen van online criminaliteit. De vormen die het meest voorkomen, zijn oplichting, fraude, hacken, bedreiging en intimidatie.⁵ Al met al zijn gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime een serieuze bedreiging gaan vormen voor de Nederlandse maatschappij.

In 2020 is de City Deal Lokale Weerbaarheid Cybercrime (hierna: City Deal) gestart. Het doel is om burgers en bedrijven weerbaarder te maken tegen gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime. Hiervoor worden gemeenten, instanties, bedrijven en maatschappelijke organisaties aan elkaar en aan de ministeries Justitie en Veiligheid, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Economische Zaken en Klimaat gekoppeld. In de afgelopen jaren zijn in totaal 32 projecten uitgevoerd die proberen te voldoen aan de doelstelling van de City Deal.⁶

Het project *Youth Cyber Team* (YCT) is één van de 32 projecten en staat in deze notitie centraal. Het projectteam betreft een samenwerkingsverband tussen de Arnhemse partijen Presikhaaf University (PU), AM-Supportteam (AM), Bureau Beke en de Gemeente Arnhem. Het doel van het project is om de cyberweerbaarheid van kwetsbare jongeren uit de Arnhemse wijken Presikhaaf en Malburgen te vergroten en zodoende dader- en slachtofferschap te voorkomen (zie hoofdstuk 3 voor een inhoudelijke beschrijving van het project). Presikhaaf en Malburgen zijn wijken waar veel bewoners een niet-Westerse afkomst hebben en in onstabiele gezinssituaties leven. De gezinnen zijn vaak eenoudergezinnen die onder de armoedegrens leven en in sociale huurwoningen wonen zonder

-
1. Bijleveld, Salet, Damstra & Stéfanovic (2021); Stol (2018).
  2. Van Bavel, Van Sambeek & Ter Woerds (2023).
  3. Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (z.d.a).
  4. Van Bavel, Van Sambeek & Ter Woerds (2023).
  5. Akkermans, Arends, Derksen & Reep (2023).
  6. *Aanhangsel Handelingen II*, 1559 (2023); Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (z.d.b).

sociaal vangnet. De jongeren en jongvolwassenen in deze wijken worden vaak aan hun lot overgelaten, in die zin dat hun ouders hen niet in de gaten houden wanneer ze zich op straat gaan bevinden. Hierdoor is er geen gezag van bovenaf, is de kans groter dat de jongeren in een verkeerd milieu terechtkomen en gaan ze de bijbehorende normen en waarden overnemen. Dit proces start tegenwoordig steeds vaker in een online omgeving. Zo worden jongeren bijvoorbeeld geronseld als zogenoemde geldezels. Daarnaast worden ze ook steeds vaker verleid tot het plegen van gedigitaliseerde criminaliteit en cybercriminaliteit, zoals online fraude, mensen online verleiden om *phishing* links te volgen en het afpersen van mensen via sociale media. Hiervoor zijn reeds meerdere jongeren uit beide wijken door de politie aangehouden. Daarnaast zijn jongeren uit beide wijken ook slachtoffer geworden van voornoemde criminaliteitsvormen. Het vergroten van de cyberweerbaarheid is dus van belang om zowel dader- als slachtofferschap te voorkomen.

Deze notitie beschrijft het proces van dit project; van begin tot eind. Eerst worden de resultaten van de literatuurstudie en gehouden interviews besproken. Dit toont welke thema's in de te ontwikkelen trainingen een plaats moeten krijgen. Het tweede onderdeel van deze notitie gaat in op de gehanteerde methodiek, zoals de criteria waarop de trainers zijn geselecteerd, hoe de trainingen zijn vormgegeven en op welke manier de effectiviteit van het project is getoetst. Daarna worden de resultaten van de trainingen beschreven. Tot slot vindt een evaluatie plaats van de methodiek en de voortgekomen resultaten waaruit leerpunten voor toekomstige YCT-trajecten naar voren komen.

3 Selectie van thema's

Het doel van dit hoofdstuk is om inzichtelijk te maken welke thema's centraal moeten komen te staan in de trainingen die gegeven gaan worden. Hiervoor zijn twee onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. In paragraaf 1 staan de resultaten van de deskresearch centraal, waarvoor de wetenschappelijke literatuur bestudeerd is. Paragraaf 2 beschrijft wat uit twee gehouden interviews met professionals naar voren is gekomen. Het hoofdstuk sluit in paragraaf 3 af met een resumé. Hierin staat welke thema's behandeld worden in de trainingen.

3.1 Deskresearch

In de afgelopen decennia hebben technologische ontwikkelingen ervoor gezorgd dat de communicatie- en informatie-uitwisseling is veranderd. Jongeren maken massaal gebruik van het internet.⁷ In vergelijking met 2010 brengen jongeren in 2020 minder tijd door met vrienden op straat en in de publieke ruimte, maar meer achter een beeldscherm en online op sociale media.⁸ Hoewel de leefwereld van jongeren zich al voor een groot gedeelte online afspeelde, heeft de coronacrisis ervoor gezorgd dat jongeren nog meer online actief zijn (geworden). Jongeren leven hybride, want de offline en online leefomgeving zijn voortdurend met elkaar verweven.⁹ Het gevolg is dat online delinquentie onder jongeren ook steeds meer voorkomt.¹⁰ Het zicht hierop is echter nog onvoldoende. Dit komt mede omdat hierover nog relatief weinig bekend is en daardoor de informatiepositie – bijvoorbeeld van de politie – nog onvoldoende is.¹¹

De deskresearch moet inzicht geven in vormen van online delinquentie c.q. de risicovolle fenomenen waar jongeren online mee in contact komen en de wijze waarop dit gebeurt. Om hier zicht op te krijgen, is op *Google Scholar* met behulp van zoektermen gezocht naar relevante wetenschappelijke studies. De gebruikte zoektermen zijn: 'jongeren criminaliteit online', 'jeugd criminaliteit online', 'jeugd risico's online', 'cyberpesten jongeren', 'online extremisme jongeren', 'jongeren sexting', 'jongeren polarisatie online', 'jongeren extremisme online' en 'jongeren fake news online'. Op de relevante studies die hieruit naar voren zijn gekomen, is de sneeuwbalmethode toegepast. In de literatuurlijsten van de studies is gekeken naar andere studies die niet naar voren zijn gekomen op basis van de gehanteerde zoektermen, maar die wel relevant zijn om te bestuderen. De risicovolle fenomenen waar jongeren – volgens de wetenschappelijke literatuur – online mee te maken krijgen, worden hierna op willekeurige volgorde besproken.

---

7. Van der Ploeg (2014).

8. Van der Laan, Pleysier & Weerman (2020).

9. Manders & Todorović (2021).

10. Van der Laan & Beerthuizen (2016); Wolsink, Van Esseveldt, Derksen, Brouwer & Ferwerda (2023).

11. Van der Laan, Beerthuizen & Weijters (2016); Wolsink, Van Esseveldt, Derksen, Brouwer & Ferwerda (2023).

3.1.1 Cyberpesten

Zoals eerder gezegd, leven jongeren tegenwoordig hybride en zijn de offline en online leefomgeving continu met elkaar verweven. Het gevolg hiervan is dat een offline fenomeen zoals pesten ook online plaatsvindt. Dit wordt cyberpesten genoemd.¹² De meest voorkomende vormen van cyberpesten zijn uitsluiten, beledigen, hacken, voor gek zetten, bedreigen, stalken en negeren.¹³

Een gelijkenis tussen offline pesten en cyberpesten is dat het gedurende een langere periode herhaaldelijk gebeurt. Er zijn ook enkele verschillen. Een dader van cyberpesten kan online anoniem blijven, onder andere door nepaccounts te gebruiken. Ook kan een dader 24 uur per dag het slachtoffer pesten. Verder kunnen bestanden – zoals foto's en video's – die worden ingezet om te pesten breed verspreid worden en zijn ze moeilijk te verwijderen. Tot slot is de impact van het cyberpesten niet direct zichtbaar voor de dader omdat het op afstand gebeurt.¹⁴

Meerdere studies hebben gepoogd de prevalentie in kaart te brengen. Een onderzoek dat dit meerdere jaren heeft gedaan, is de Veiligheidsmonitor. In 2013 en 2017 geeft 3,1% van de Nederlanders van 15 jaar of ouder aan slachtoffer te zijn geweest van cyberpesten.¹⁵ Dit aantal is afgenomen tot bijna 1% in 2021. Meer dan de helft van deze slachtoffers zegt dat het slachtofferschap van online pesten heeft geleid tot emotionele en/of psychische problemen.¹⁶ Een jaar later – in 2022 – is het percentage Nederlanders van 15 jaar of ouder dat slachtoffer is geweest van online pesten 1,3%.¹⁷ De cijfers maken nog geen onderscheid naar leeftijdscategorieën. Uit de Veiligheidsmonitor 2021 blijkt dat bijna 4% van de 15- tot 18-jarigen in de afgelopen twaalf maanden online gepest is tegenover 2% van de 18- tot 25-jarigen.¹⁸ Uit het onderzoek van Akkermans, Arends, Derksen en Reep (2023) komt naar voren dat de leeftijdscategorie 15- tot 25-jarigen vaker slachtoffer is van cyberpesten dan andere leeftijdscategorieën. Leeftijd is dus een risicofactor voor slachtofferschap, evenals het geslacht. Uit meerdere studies blijkt namelijk dat meiden vaker slachtoffer van cyberpesten worden dan jongens.¹⁹

Een andere risicofactor om slachtoffer te worden van cyberpesten is online tijdsbesteding. Hoe meer tijd online wordt gependend, des te groter de kans is op slachtofferschap. Het vertonen van risicogedrag – zoals het delen van wachtwoorden, het

---

12. Kenniscentrum Online Pesten (z.d.); Van der Ploeg (2014); Veenstra, Kerstens & Stol (2009).

13. Kenniscentrum Online Pesten (z.d.).

14. Cassidy, Faucher & Jackson (2013); Heirman & Walrave (2012); Kenniscentrum Online Pesten (z.d.).

15. Akkermans, Coumans, Kloosterman, Linden & Moons (2014); Akkermans, Gielen, Kloosterman, Knoops, Linden & Moons (2018).

16. Akkermans, Kloosterman, Moons, Reep & Tummers-van der Aa (2022).

17. Akkermans, Arends, Derksen & Reep (2023).

18. Akkermans, Kloosterman, Moons, Reep & Tummers-van der Aa (2022).

19. Beckman, Hagquist & Hellström (2013); Van Ouytsel, Vandebosch, Walrave & Ponnet (2014); Symons et al. (2018).

aanvaarden van vriendschapsverzoeken van vreemden of het praten met onbekenden – is ook een risicofactor.²⁰

3.1.2 Exposen

Naast cyberpesten heeft de digitalisering ook tot nieuwe vormen van onwenselijk (seksueel) gedrag geleid, zoals *exposen*.²¹ *Exposen* betekent dat (beeld)informatie van of over iemand zonder toestemming in de online omgeving wordt verspreid om iemand ‘te kijk’ te zetten of te ontmaskeren. Het telefoonnummer of sociale media-account kan bijvoorbeeld worden verspreid, maar vaker wordt seksueel getint(e) (beeld)informatie verspreid.²² Er bestaan vier vormen: ongewenste *sexting* (c.q. *shame-sexting*), wraakporno, financiële *sextortion* en seksuele *sextortion*. Het verschil tussen de vier vormen is gebaseerd op de onderliggende motieven en gewenste gevolgen van de dader.²³ Ongewenste *sexting* betekent dat seksueel getinte teksten, (naakt)foto’s en/of (naakt)video’s online worden verspreid zonder dat degene die het materiaal heeft gemaakt daar toestemming voor heeft gegeven. Wanneer de dader – vaak betreft dit de (ex-)partner – het materiaal uit frustratie verspreid nadat een relatie onder druk is komen te staan of is afgebroken, wordt gesproken over wraakporno. Tot slot kan de dader het materiaal ook gebruiken om de afzender te chanteren en af te persen. Als het doel hiervan is om geld te ontvangen, wordt het financiële *sextortion* genoemd. In het geval de dader meer beeldmateriaal wil ontvangen of tot een fysieke ontmoeting wil komen om seksuele handelingen te verrichten, heet het seksuele *sextortion*.²⁴

Tot dusverre is weinig onderzoek verricht naar de prevalentie van ongewenste *sexting*, wraakporno, financiële *sextortion* en seksuele *sextortion*. Akkermans, Kloosterman, Moons, Reep & Timmers-Van der Aa (2022) hebben als een van de weinigen een prevalentiecijfer aan ongewenste *sexting* kunnen koppelen. In 2021 is 0,4% van de Nederlanders van 15 jaar of ouder hier slachtoffer van geworden. Door de snelle ontwikkeling van online platforms, het online gedrag op die platforms en de online beleving van mensen is de verwachting dat *exposen* in de toekomst vaker voor gaat komen.²⁵ Verder hebben Van Mansom en Schwegler (2021) onderzoek gedaan naar financiële *sextortion* door 200 jongens van 14 tot 18 jaar een vragenlijst voor te leggen. Ruim driekwart van deze jongens is afgeperst door een onbekende. Verder maakt het onderzoek duidelijk dat het afpersen het meest heeft plaatsgevonden via het platform Omegle, gevolgd door

---

20. Mesch (2009); Mishna, Khoury-Kassabri, Gadalla & Daciuk (2012); Symons, Ponnet, Walrave & Heirman (2018).

21. Kamerstukken II, 34843 (2018); Manders & Todorović (2021).

22. Moors & Verweij (2022); NOS (2020); Thompson & Morrison (2013).

23. Naezer & Van Oosterhout (2019); Wolsink, Kuppens, Brouwer & Ferwerda (2022).

24. Atria (2018); Europees Instituut voor gendergelijkheid (2017); Europol (2017); Moors & Verweij (2022); Van Mansom & Schwegler (2021); Wolak, Finkelhor, Walsh & Treitman (2018); Wolsink, Kuppens, Brouwer & Ferwerda (2022).

25. Moors & Verweij (2022).

Snapchat en Instagram. Uiteindelijk zijn de 200 jongens afgeperst voor een gemiddeld bedrag van €548,50 en het geëiste bedrag is door één op de vijf jongens betaald.

De gevolgen van slachtofferschap van ongewenste *sexting*, wraakporno, financiële *sextortion* en seksuele *sextortion* zijn groot. Het heeft veel emotionele impact. Zo kunnen slachtoffers zich onrustig, overstuurd, radeloos, verdrietig en in paniek voelen. Ook kan het leiden tot somberheid, schuld- en schaamtegevoelens, depressieve gevoelens, angstgevoelens, eenzaamheidsgevoelens en suïcideneigingen.²⁶ Overigens is er in de maatschappij wel sprake van een verschil in de manier hoe op *exposen* wordt gereageerd. Voor meisjes geldt dat zij (langer) publieke vernedering en schaamte ervaren, terwijl verspreid beeldmateriaal van jongens (vaker) wordt weggelachen.²⁷

3.1.3 Fake news

Met de groei van het internet en de opkomst van sociale media is het fenomeen *fake news* (in het Nederlands: nepnieuws) ook gegroeid.²⁸ Onder *fake news* worden desinformatie en misinformatie geschaard. Desinformatie is het delen van misleidende informatie met als doel om meningen te beïnvloeden, geld te verdienen en/of schade aan te brengen aan de samenleving, democratie of volksgezondheid. Misinformatie is het delen van misleidende informatie zonder het voornoemde doel. Vaak weet de persoon die het nieuws verspreid niet dat de informatie niet klopt.²⁹

Het herkennen van *fake news* is moeilijk.³⁰ Dit komt omdat mensen mediaberichten die van een gezaghebbende bron lijken te komen, geneigd zijn te geloven evenals dat ze vertrouwen hebben in de media die ze zelf gebruiken.³¹ Onderzoek onder 3.329 Belgische kinderen en jongeren toont aan dat minder dan de helft weet wat *fake news* is en wat het doel ervan is. Verder denkt meer dan de helft van de respondenten dat vooral anderen ermee te maken krijgen en dat het nieuws dat zij zelf volgen wel te vertrouwen is.³²

Het gebruik van sociale media – laat staan het consumeren van *fake news* – is van invloed op polarisatie, radicalisering en extremisme.³³ Het kan mensen in contact brengen met schadelijke (denk)beelden en ongewenste personen of (denk)beelden, gevoelens en/of stereotypen versterken.³⁴ Het gevolg hiervan is dat het wij-zij denken – ook wel polarisatie genoemd – toeneemt en er een grotere voedingsbodem voor radicalisering ontstaat³⁵ Tevens komen steeds meer jongeren via online groepen en versleutelde gesprekken in aanraking met rechts-extremistisch gedachtegoed.³⁶ Ondanks het feit dat het

---

26. Bates (2017); Moors & Verweij (2022); Wolsink, Kuppens, Brouwer & Ferwerda (2022).

27. Anastassiou (2017); Clancy, Glettke & Hallford (2019).

28. Vandaele, Snaphaan & Hardyns (2021).

29. Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (z.d.).

30. Van der Meer (2021); Wineburg & McGrew (2016); Wineburg & McGrew (2019).

31. Wineburg & McGrew (2016); Wineburg & McGrew (2019).

32. Vanwynsberghe et al. (2022).

33. Van Ham, Scholten & Van Wijk (2016); Nederlands Jeugdinstituut (2018).

34. Nederlands Jeugdinstituut (2018).

35. Van Wonderen & Van den Berg (2019).

36. Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2018).

consumeren van *fake news* schade kan berokkenen, is het aan burgers om te bepalen wat echt of *fake news* is. De reden dat de overheid of sociale media dit niet bepalen, is omdat het risico op censuur anders te groot wordt.³⁷

3.1.4 (Online) geweld

In de online leefomgeving vinden soms provocaties en conflicten plaats. Uit het feit dat online provocaties en conflicten regelmatig leiden tot geweld onder jongeren in de offline leefomgeving, blijkt opnieuw de verwevenheid tussen beide werelden. Het geweld kan ernstige of zelfs fatale gevolgen hebben.³⁸

3.1.5 Easy money

Criminelen gebruiken de online omgeving om geld te verdienen, bijvoorbeeld door snordersdiensten, lachgas en verdovende middelen aan te bieden. Tevens staan in de online omgeving regelmatig telefoonnummers en/of prijslijsten vermeld.³⁹ Daarnaast proberen criminelen in de online omgeving – onder andere via sociale media zoals Facebook, Instagram, Snapchat en TikTok – anderen te ronselen om criminele activiteiten uit te voeren.⁴⁰ Dit gebeurt door het schetsen van mooie beloftes, zoals het gemakkelijk geld verdienen.⁴¹ Criminelen plaatsen op sociale media bijvoorbeeld berichten als “Wil je snel geld verdienen? Stuur me dan een privéberichtje”.⁴² Ook komt het voor dat op sociale media berichten staan dat iemand voor een “BIG JOB” een account op Snapchat moet toevoegen of dat een bericht naar iemand op Instagram gestuurd moet worden om “netjes te verdienen”.⁴³ De aard van de criminele activiteit blijft hiermee vaak nog in het ongewisse. Wel wordt door dit soort berichten het beeld geschetst dat criminaliteit loont, omdat het snel veel geld oplevert. Daarmee wordt criminaliteit verheerlijkt en genormaliseerd.⁴⁴

Een voorbeeld van een criminele activiteit waarvoor jongeren online worden geronseld, is pinpasfraude.⁴⁵ Dit komt erop neer dat het slachtoffer – ook wel geldezels genoemd – zijn of haar bankrekening laat gebruiken voor criminele activiteiten, zoals het witwassen van crimineel verkregen geld.⁴⁶ Het is een criminele activiteit die niet alleen in Nederland voorkomt. Door een internationale actie in 27 landen – waaronder in Nederland – zijn in 2021 namelijk 1.803 geldezels aangehouden.⁴⁷ Dienen als geldezels kan verregaande

---

37. Van der Meer (2021).

38. Irwin-Rogers & Pinkney (2017); Patton, Hong, Ranney, Patel, Kelley, Eschmann & Washington (2014); Van den Broek (2013).

39. Roks & Van den Broek (2020).

40. Leito, Van Bommel & Noteboom (2021).

41. Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (2023); Leito, Van Bommel & Noteboom (2021).

42. NOS Jeugdjournaal (2021).

43. Roks & Van den Broek (2020).

44. Leito, Van Bommel & Noteboom (2021); Roks & Van den Broek (2020).

45. Roks & Van den Broek (2020).

46. Aston, McCombie, Reardon & Watters (2009); Custers, Pool & Cornelisse (2019); Odinet, Poot & Verhoeven (2018); Oerlemans, Custers, Pool & Cornelisse (2016).

47. NOS (2021).

gevolgen hebben. Naast het krijgen van een strafblad wordt je bankrekening geblokkeerd, kan je geen nieuwe bankrekening meer openen en moet het gestolen geld terugbetaald worden.⁴⁸ Een andere criminele activiteit waarvoor jongeren online worden geronseld, is het zijn van drugskoerier.⁴⁹

3.2 Interviews met professionals

Naast de deskresearch is in maart en april 2022 met twee professionals – online jongerenwerkers – gesproken. Het doel hiervan is om met hen te spreken over de online fenomenen c.q. risico's (hierna: online fenomenen) waar zij veel mee van doen hebben tijdens hun werkzaamheden. Dit betreft *exposen*, (online) geweld, *fake news* en *easy money*. De reden waarom (een deel van) deze fenomenen plaatsvinden volgens de professionals, is omdat de online leefomgeving in de afgelopen jaren een businessomgeving is geworden. Dit is gedurende de coronaperiode in een stroomversnelling gekomen. Daarnaast kenmerkt de online leefomgeving zich door een gebrek aan normen en waarden. Gesteund door het idee zich anoniem te kunnen gedragen, zijn de voornoemde fenomenen in de online leefomgeving inmiddels genormaliseerd. In het vervolg wordt weergegeven wat de professionals zeggen over de vier fenomenen en hoe zij aankijken tegen de aanpak.

Jongerenwerk in een online omgeving⁵⁰

Een groot deel van het leven van jongeren speelt zich tegenwoordig online af. Om jongeren kwalitatief goede begeleiding te kunnen blijven bieden, is het voor jongerenwerkers belangrijk om – naast de offline begeleiding – de online leefwereld van jongeren te begrijpen. De eerste reden is dat de online leefwereld een vindplaats is voor individuele en groepen (kwetsbare) jongeren, ook voor jongeren waar offline moeilijk contact mee te vinden is. Andersom kunnen jongeren online snel contact zoeken met jongerenwerkers. De tweede reden is dat de online omgeving een omgeving is waar jongerenwerkers uitspraken en gedragingen kunnen signaleren waar ze op moeten inzetten. Vanwege voornoemde redenen is het belangrijk dat jongerenwerkers het online en offline werken integreren. Hiervoor moeten jongerenwerkers zich de online omgeving eigen maken, om de informatie die online vindbaar is goed te kunnen duiden. Het is bijvoorbeeld bekend dat online platforms en jongeren online een eigen taal hebben, waarin zij bepaalde afkortingen of emoji's gebruiken waarvan het niet direct duidelijk is wat daarmee wordt bedoeld. Tot slot moeten jongerenwerkers een modus zien te vinden waarin zij eventuele online opgepikte signalen door kunnen zetten naar de juiste partners én de privacy van jongeren kunnen borgen.

---

48. Fraudehelpdesk (2019).

49. Comensha (2021); Peeck, Witteveen & Sikkens-Dokter (2021).

50. Azough (2017); Chan & Holosko (2017); El Hadioui (2011); Ferwerda & Kloosterman (2006); Herweijer (2008); Manders & Todorović (2021).

3.2.1 Exposen

Exposen gebeurt al jaren in de online leefomgeving. Omdat het iedereen op alle sociale media-kanalen kan overkomen en de impact voor slachtoffers dermate groot is, vinden de professionals het nog steeds een zorgwekkend fenomeen. *Exposen* komt erop neer dat (beeld)materiaal of informatie over een persoon online wordt gedeeld, om die persoon te ontmaskeren. Een relatief nieuw fenomeen binnen *exposen* is pedohunten. Via sociale media wordt gezocht naar oudere mannen die willen afspreken met minderjarigen. Deze oudere mannen worden hier later mee geconfronteerd. Niet zelden wordt de confrontatie gefilmd en online gedeeld met daarbij informatie over de oudere man in kwestie. Een onderschat gevolg van *exposen* is dat de informatie op het internet staat en daar zelden nog vanaf gaat. Dit maakt dat de impact op slachtoffers groot is.

3.2.2 (Online) geweld

Voor het thema (online) geweld geldt dat er een overlap bestaat tussen de offline en online leefomgeving. Online doen zich soms situaties voor die escaleren en tot uiting komen in de offline wereld. Zo is de online leefomgeving gedurende de coronaperiode een omgeving geweest waar groepen zich snel hebben weten te mobiliseren. Op sociale media – waaronder in besloten groepen op Snapchat – werd bijvoorbeeld opgeroepen om op een specifieke locatie samen te komen om te gaan rellen. Het Arnhemse jongerenwerk wist deze signalen op te pikken en heeft daarmee dit soort rellen kunnen voorkomen. Een ander voorbeeld is dat jongerenwerkers online signalen hebben opgevangen dat een situatie tussen personen zou gaan escaleren. Hier is toen op ingezet en zodoende is een vechtpartij voorkomen.

3.2.3 Fake news

Volgens de professionals controleren jongeren niet of de inhoud van (nieuws)berichten klopt. Vooral wanneer een populair account informatie deelt, wordt dit al snel als waarheid aangenomen. Dit kan een polariserende werking hebben. Dit blijkt uit een voorbeeld dat betrekking heeft op de coronaperiode. Via sociale media werd een bericht verspreid waarin maatregelen stonden vermeld die op korte termijn aangekondigd zouden worden. Echter, in werkelijkheid werden niet deze maar andere maatregelen aangekondigd. Het gevolg was dat degenen die het online bericht hadden gelezen, gefrustreerd raakten en zich gingen afzetten tegen het coronabeleid.

3.2.4 Easy money

De online leefomgeving is een omgeving waar snel veel geld verdiend kan worden. Regelmatig worden online oproepen geplaatst met de vraag of iemand snel geld wil verdienen. Problematiek omtrent pinpasfraude en geldezels is een fenomeen dat al enkele jaren bestaat. Door de onbegrensde contacten die online mogelijk zijn, worden niet alleen op lokaal en regionaal niveau jongeren gerekruteerd, maar ook op nationaal niveau. Een

relatief nieuw maar snel groeiend fenomeen is het online verhandelen van goederen of middelen. De benodigde contacten worden met name op Snapchat en Telegram gelegd. In tegenstelling tot de offline leefomgeving kan de online handel iedere minuut van de dag doorgaan. De platformen kennen ook verschillen. Zo hebben contacten op Snapchat vaak een lokaal – hooguit regionaal – karakter terwijl de contacten via Telegram ook een landelijk karakter hebben. Een ander verschil tussen Snapchat en Telegram is dat op Snapchat gesprekken besloten zijn en verdwijnen waardoor jongeren zich meer anoniem wamen. Een deel van de groeps gesprekken op Telegram is daarentegen vrij toegankelijk en de inhoud van de gesprekken is terug te lezen.

Vooralsnog is hier nog geen bewijs voor volgens de professionals. Vooral drugs zoals wiet en hasj worden volgens de professionals online verhandeld. Hoewel enkele handelaren de drugshandel nog op een ouderwetse manier vanuit een auto uitvoeren, zorgt het nieuwere online karakter van de drugshandel er volgens de professionals voor dat het steeds onzichtbaarder is geworden. Al een tijd bestaan signalen dat online steeds meer met bitcoin of andere cryptomunten wordt betaald, maar vooralsnog is hier nog geen bewijs voor volgens de professionals.

De drugshandelaren zijn relatief jong en zijn alvorens zij zijn gestart met het online verhandelen van drugs vaak al begonnen met het verhandelen van snus en vapes.⁵¹ Daarmee beschikken zij al over een bestaand handelsnetwerk, waardoor de stap om over te stappen naar de handel in softdrugs gemakkelijker is. Vervolgens zorgen gewinning aan het geld – onder andere het kunnen kopen van dure kleding en andere dure goederen – en de bijkomende status in de wijk ervoor dat het ook steeds moeilijker wordt om uit het handelsnetwerk te stappen.

Fenomenen genoemd door jongeren

Op 23 juni 2022 vindt de eerste bijeenkomst met de jongeren van het YCT (de trainers in spé) plaats. Ze krijgen de vraag waar zij – indachtig het project – aan denken. De jongeren geven de volgende kernwoorden:

- “Marktplaats-fraude”
- “Phishing”
- “Oplichten van ouderen”
- “Cyberaanvallen”

---

51. Snus is een soort theezakje dat onder de bovenlip wordt gestopt. Via bloedvaten in de bovenlip en mond komt nicotine in het bloed terecht. Deze methode is afkomstig uit Zweden. Een vape wordt ook wel een e-sigaret genoemd. Het is een elektronisch apparaat waarmee het lijkt alsof een sigaret wordt gerookt. In plaats van tabak, rook je echter damp. Het kan nicotine bevatten, maar hoeft niet.

Daarna wordt aan de jongeren gevraagd waar zij zich zorgen over maken. Dit resulteert in de volgende antwoorden:

- “Wat ik veel hoor, is dat mensen online worden bedreigd vanwege foto’s of dingen die ze gedaan hebben”.
- “Er vindt bankpasfraude plaats via Snapchat”.
- “Veel mensen stellen zich bloot op het internet. Dit gebeurt door veel informatie over zichzelf te vermelden, maar ook door foto’s en video’s te plaatsen. Dit gebeurt onder andere op TikTok, waar kinderen filmpjes plaatsen waarop ze dansen”.
- “Ik heb voorlichting gehad over loverboys. Dat vond ik heel nuttig omdat er kennis werd gedeeld en veel voorbeelden werden genoemd”.

Deze antwoorden passen grotendeels in de fenomenen die uit de deskresearch en interviews naar voren zijn gekomen.

3.2.5 De aanpak

De professionals zijn van mening dat de online risico’s besproken moeten worden, het liefst op een interactieve manier. Jongeren moeten zich bewuster worden van deze risico’s en meer cyberweerbaar worden. Dit moet ertoe leiden dat de eerder genoemde normalisering van het online gedrag minder wordt. Hiervoor moeten kinderen en jongeren er onder andere van doordrongen raken dat ze online niet zo anoniem zijn als ze denken. Specifiek ten aanzien van het thema *easy money* zeggen de jongerenwerkers dat het moeilijk of niet mogelijk is om de accounts vanwaar goederen worden verhandeld tegen te houden. Door de online risico’s te benoemen, zullen jongeren (hopelijk) een hogere drempel ervaren om drugs te verhandelen of kopen. Verder geldt voor het thema *fake news* dat de professionals vinden dat jongeren in staat moeten zijn om echt en nepnieuws van elkaar te onderscheiden. Een schoolvak ontwikkelen waarin het bespreken hiervan centraal staat, is een overweging. Tot slot moeten volgens de professionals ook de ouders van jongeren bewuster gemaakt worden van wat zich in de online wereld van hun kind(eren) voordoet en wat de bijkomende risico’s zijn. Achterliggende reden is dat de situaties thuis, op straat en op school voorspellers zijn om geronseld te worden en in de criminaliteit te belanden. Door ouders meer bewust te maken, kan er vanuit thuis beter geïntervenieerd worden op het online gedrag van de kinderen.

3.3 Resumé

Vier online fenomenen kunnen onderscheiden worden omdat deze zowel uit de deskresearch als uit de gesprekken met professionals naar voren komen. Het eerste fenomeen is *exposen*. Het komt erop neer dat (beeld)informatie van een persoon – vaak seksueel getinte (beeld)informatie – online wordt verspreid met het doel de persoon ‘te kijk’ te

zetten, te belasten of te ontmaskeren. Indien dit gebeurt, heeft dit veel – met name emotionele – impact op een slachtoffer. Het tweede fenomeen dat zich online voordoet is (online) geweld. Online doen zich soms situaties voor die escaleren en tot uiting komen in de offline wereld. Dit bleek bijvoorbeeld uit de coronarellen, waar berichten op sociale media een opruiende werking hebben gehad. Het derde fenomeen is het consumeren van *fake news*. Het beoordelen van echt of *fake news* blijkt voor veel mensen moeilijk te zijn, terwijl het consumeren van *fake news* van invloed is op polarisatie, radicalisering en extremisme. Het vierde en laatste fenomeen is *easy money*. Criminelen maken gebruik van de online omgeving om op een snelle manier veel geld te verdienen. Tevens worden aan jongeren mooie beloftes gedaan, namelijk dat zij ook snel veel geld kunnen verdienen als zij criminele activiteiten uitvoeren. Twee criminele activiteiten die veelvuldig worden genoemd, zijn pinpasfraude – waarbij de jongeren dienen als geldezels – en het online verhandelen van goederen of middelen zoals drugs. Om betrokkenheid bij deze fenomenen te voorkomen, moeten jongeren bewuster worden gemaakt van de fenomenen en risico's waardoor de cyberweerbaarheid toeneemt. Concluderend ligt de focus in de trainingen op *exposen*, (online) geweld, *fake news* en *easy money*.

4 Methodiek

In dit hoofdstuk beschrijven we de methodiek die ten grondslag ligt aan de trainingen en de methodiek die toetst of de trainingen het bewustzijn over online risico's verhogen en daarmee de cyberweerbaarheid vergroten. Concreet schetst het hoofdstuk een grove tijdlijn die start vanaf het eerste projectvoorstel in januari 2022 en loopt tot de definitieve vaststelling van de vormgeving van de trainingen in september 2022.

4.1 Het projectvoorstel

Eind januari 2022 is de eerste versie van het projectvoorstel ingediend bij het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV). Hierin staat beschreven dat de jongerenwerkorganisaties PU en AM ieder tien jongeren uit de wijken zullen selecteren en vragen of zij onderdeel willen worden van het YCT. De selectiecriteria zijn dat de jongeren minimaal 15 en maximaal 23 jaar zijn en positieve rolmodellen in de wijk zijn. De jongerenwerkorganisaties hebben hier zicht op, omdat hun netwerk sterk geworteld is in de wijken.

De twintig jongeren zullen trainingen volgen over online risico's. Tevens zullen ze leren hoe ze zich tegen deze risico's kunnen weren. De assumptie in het projectvoorstel is dat de jongeren vaak onbewust al veel weten over wat zich in de online leefomgeving voordoet, maar het doel van de trainingen is om ze van onbewust bekwaam bewust bekwaam te maken. Een beoogd positief neveneffect is dat de twintig jongeren als ambassadeurs van de wijken status en aanzien krijgen en anderen daardoor inzien dat het hiervoor niet noodzakelijk is om crimineel actief te worden.

Nadat de twintig jongeren de trainingen hebben doorlopen, zullen ze de opgedane kennis gaan overdragen aan drie verschillende subgroepen uit de wijken. De eerste subgroep bestaat uit kinderen die in groepen 7 en 8 van basisscholen zitten. De trainingen moeten bewustwording over online risico's creëren en hen tools aanreiken om zich hier tegen te weren. Het gewenste effect hiervan is dat dader- en slachtofferschap van gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime afneemt en de cyberweerbaarheid vergroot. De tweede subgroep bestaat uit de ouders van de kinderen, zodat zij weten waar hun kinderen zich online mee bezighouden. Het gewenste effect is dat ouders vaker het gesprek aangaan met hun kinderen wat betreft hun online gedrag. De derde subgroep betreft de professionals uit de wijk die actief zijn in het sociaal- en veiligheidsdomein. De reden dat deze subgroep getraind moet worden, is omdat hun kennis over wat zich online afspeelt en de bijkomende risico's vaak gering is. Door een training wordt de leef- en belevingswereld van kinderen en jongeren toegankelijk gemaakt voor professionals. Concluderend zullen de getrainde jongeren van het YCT dus hun kennis delen met kinderen, hun ouders en professionals op het vlak van gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime. Dit moet ertoe bijdragen dat deze subgroepen zich bewuster worden van de gevaren en risico's en de weerbaarheid groter wordt.

Het totale proces zal worden gevolgd door Bureau Beke. Concreet zullen medewerkers van Bureau Beke de methodiek en werkwijze observeren en beschrijven, zoals de trainingen. Verder zullen de medewerkers van Bureau Beke op kwalitatieve wijze spreken met de jongeren – en later met de drie subgroepen – om hun mening over de effectiviteit van de trainingen op te tekenen. De observaties en kwalitatieve input worden uiteindelijk vertaald in de resultaten van het project. Dit moet uitwijzen of het project ook in andere wijken van Arnhem of in andere gemeenten geïmplementeerd kan worden. Tevens is het doel om dit project te borgen binnen het reguliere jongerenwerk in de beide wijken, zodat jaarlijks een nieuwe lichter kinderen, jongeren, ouders en professionals worden gedoopt. De resultaten bieden input hoe het project verbeterd kan worden. Al met al is de duur van het project ingeschat op een jaar.

4.2 Brainstormen over de vormgeving van trainingen aan jongeren

Omdat de kwaliteit van de trainingen aan jongeren (de trainers in spé) een belangrijke factor is voor het succes van het project, is gezocht naar een partij die deze trainingen kan geven. De partij die is benaderd, gaf aan zich te focussen op het trainen van een andere doelgroep. Ook is de inhoud van hun training anders dan de inhoud van de trainingen in dit project. Dit heeft PU en AM doen laten nadenken of het noodzakelijk is om een externe partij in te schakelen of dat intern de benodigde kennis aanwezig is om de trainingen te verzorgen. Na alle potentiële gegadigden op een rij te hebben gezet, was in mei 2022 de conclusie dat het de beste optie is om zelf de trainingen aan jongeren te verzorgen. Reden is dat er in het land voldoende lesprogramma's en dergelijke beschikbaar zijn, maar het daarin ontbreekt aan de specifieke toespitsing op de kwetsbare doelgroep die onderdeel uitmaakt van dit project. Het doel was om de trainingen – evenals het selecteren van de twintig jongeren – in juni gereed te hebben.

In juni 2022 stond het eerste overleg gepland om de trainingen aan jongeren vorm te geven. Op basis van de resultaten uit hoofdstuk 2 is besloten om vier thema's te behandelen: 1) *exposen*, 2) (online) geweld, 3) *fake news* en 4) *easy money*. Omdat al deze thema's voortkomen uit het feit dat jongeren een gebrek hebben aan normen en waarden in de online omgeving, is gezamenlijk besloten om voorafgaand aan het behandelen van de vier thema's eerst in te gaan op (online) normen en waarden. Concreet zijn de volgende onderwerpen onderdeel van de training:

- (Online) normen en waarden – Wat wordt online als normaal gedrag gezien en hoeverre overlapt dit met de offline leefomgeving? Deze training moet als overkoepelend onderwerp dienen voor de overige trainingen.
- *Exposen* en (online) geweld – Ten aanzien van *exposen* is het online verspreiden van (beeld)materiaal zonder toestemming van de persoon die op het beeldmateriaal staat of waarover het materiaal gaat een optioneel onderwerp. Ook het fenomeen pedohunten is iets wat past bij het thema *exposen* waarbij ook een voorbeeld te noemen is van een incident met dodelijke afloop. Wat betreft (online) geweld kan in

deze training besproken worden hoe (online) opruiing tot rellen hebben geleid. Tevens kan het gaan over *hood fights* en het online uitlokken van een vechtpartij.

- *Fake news* – De focus in deze training moet liggen op het kunnen toetsen van het waarheidsgehalte van nieuws.
- *Easy money* – Deze training moet gaan over hoe je via de online leefomgeving in de criminaliteit kan belanden. Mogelijke onderwerpen hierin zijn pinpasfraude – en dus slachtoffer worden als geldezel – en betrokken raken in de drugshandel. Belangrijk is om bij dit thema de negatieve gevolgen te noemen.

Tevens is in het overleg besloten om een vragenlijst te ontwikkelen die voorafgaand aan de eerste training (0-meting) en na afloop van de laatste training (1-meting) afgenomen moet worden onder de jongeren en in een latere fase van het project onder de kinderen. Naast het kwalitatieve gedeelte om de effectiviteit van de trainingen te toetsen, krijgt het project op deze manier ook kwantitatief inzicht in de effectiviteit. Besloten is om de ouders en professionals geen vragenlijst voor te leggen. Zij worden enkel kwalitatief bevroegd over hun ervaringen. Verder zijn in het overleg enkele componenten genoemd die in iedere training aan jongeren ingebouwd moeten worden:

- Bureau Beke deelt in iedere training op wetenschappelijke kennis gebaseerde informatie. Dit dient als achtergrondinformatie bij het onderwerp van de training.
- PU en AM leiden de training en gaan in op de praktijk. Zodoende wordt theorie en praktijk met elkaar verbonden. Het praktijkgedeelte van de training moet interactief worden, onder andere door discussies te voeren. Ook dienen opdrachten gemaakt te worden, waarbij de jongeren hun opgedane kennis moeten toepassen. Deze opdrachten worden in de volgende training of na afloop van de laatste training besproken. Tot slot zullen in de training ook *tips and tricks* gegeven worden hoe de jongeren zelfstandig les kunnen geven aan een groep kinderen.

Vanaf het moment dat de jongeren zelf de trainingen verzorgen aan de subgroepen, is het de bedoeling dat de jongeren zich een van de thema's toe-eigenen. Bij het voorbereiden van de training hebben de jongeren de vrijheid om er hun eigen draai aan te geven. Voorwaarde is wel dat de kennis waarnaar wordt gevraagd in de vragenlijst terugkomt in de training. Van tevoren is de verwachting dat de trainingen ongeveer anderhalf uur zullen duren. In de trainingen aan ouders is er aandacht voor signaalherkenning van online risicogedrag en hoe dit bespreekbaar te maken is met kinderen.

4.3 Startbijeenkomst met de jongeren

PU en AM hebben twintig jongeren persoonlijk gevraagd of zij onderdeel willen uitmaken van het YCT. Volgens de jongerenwerkers voelde iedereen zich gevleid en is het gevoel van eigenwaarde gestegen. De jongeren zijn 16 tot en met 23 jaar oud en het zijn zowel jongens als meisjes. Ze komen zelf ook uit de wijken Presikhaaf en Malburgen. Veel jongeren die door PU zijn geselecteerd, verrichten al vrijwilligerswerk bij PU, zoals het geven

van bijles. Ook volgt een deel de opleiding Social Work en is vanuit die hoedanigheid op een of andere manier al betrokken bij PU of AM.

Op 23 juni 2022 vond de eerste bijeenkomst met de jongeren van het YCT plaats op het gemeentehuis in Arnhem, van 17:30 tot 19:00. Hiervoor is gekozen om het signaal af te geven dat de jongeren zich met iets belangrijks gaan bezighouden. In totaal zijn tien van de twintig jongeren aanwezig bij de startbijeenkomst: negen van PU en één van AM. Nadat kennis met elkaar is gemaakt, vertellen medewerkers van PU, AM en Bureau Beke wat het project inhoudt, wat de rol van de jongeren hierin gaat zijn en hoe de trainingen er ongeveer uit gaan zien. Door de jongerenwerkers wordt benadrukt dat de jongeren het project als leerschool moeten zien om uiteindelijk expert te worden van de online leefomgeving, waardoor ze als positief rolmodel in de wijk gezien gaan worden.

4.4 Definitieve vormgeving van de trainingen aan en vragenlijst voor jongeren

In 2022 zijn in de maanden juli, augustus en september meerdere overlegmomenten geweest om de trainingen aan en vragenlijst voor jongeren definitief vorm te geven. De hoofdvraag die centraal stond in de overleggen was: “Wat willen we dat de jongeren onthouden?”. Het antwoord op deze hoofdvraag is gebruikt om de vragenlijst vorm te geven, zodat getoetst kan worden of de jongeren hebben onthouden zoals gewenst. In de eerste subparagraaf wordt stilgestaan bij de definitieve vormgeving van de trainingen. De subparagraaf daarna gaat in op de vragenlijst.

4.4.1 De definitieve vormgeving van de trainingen

In paragraaf 4.2 staat dat oorspronkelijk het plan was dat Bureau Beke iedere training ongeveer vijftien minuten op wetenschappelijke kennis gebaseerde informatie zou delen als achtergrondinformatie bij het onderwerp. Bij de definitieve vaststelling van de training is besloten om dit onderdeel uit de training te halen, omdat dit te zwaar zou zijn en niet passend bij de doelgroep. In plaats daarvan is besloten om per thema “Wist-je-datjes” voor te leggen. In totaal betreft het negentien vragen (zie bijlage 1) die thematisch zijn verdeeld over de trainingen. Een deel van de vragen is gestoeld op bevindingen uit wetenschappelijk onderzoek, maar het betreft ook kennisfeiten. Het gaat bijvoorbeeld over de strafbaarstellingen van verschillende strafbare feiten. De “Wist-je-datjes” worden via Kahoot – een interactieve leertool – als een kennisquiz voorgelegd aan de jongeren. De jongeren kunnen inloggen via hun smartphone of laptop en de meerkeuzevragen beantwoorden. Dit moet binnen een bepaald aantal seconden zijn gedaan. Na die seconden komen alle gegeven antwoorden op het scherm te staan, evenals het juiste antwoord. Hoe sneller het goede antwoord is aangeklikt, des te meer punten te behalen zijn. De antwoorden worden vervolgens klassikaal besproken. PU en AM kunnen hierop inspringen door praktijkvoorbeelden aan te halen. Het doel is om een interactief gesprek op gang te brengen en bewustwording te creëren. Tot slot hebben PU, AM en Bureau Beke besloten dat iedere training afsluit met een korte evaluatie door jongeren te vragen wat zij van

de training vonden en wat ze hebben geleerd. Dit gesprek klassikaal voeren, biedt Bureau Beke input voor de resultaten.

4.4.2 De vragenlijst

Ten aanzien van de vragenlijst is de conclusie van de overleggen tussen PU, AM en Bureau Beke dat de vragenlijst moet toetsen of enerzijds het kennisniveau van de jongeren over de thema's en online risico's is verbeterd en anderzijds of hun attitude is veranderd. Dit gebeurt aan de hand van tien kennisvragen en zestien stellingen (zie bijlage 2). De stellingen omvatten online gedrag en de deelnemers moeten aangeven in welke mate zij het eens of oneens zijn met de stellingen. De antwoorden geven inzicht in hoeverre de deelnemers cyberweerbaar zijn. Eén van de zestien stellingen is bijvoorbeeld: "Ik controleer een nieuwtje op Instagram als ik twijfel of dit waar is". Als de deelnemers het (helemaal) eens zijn met deze stelling, duidt dit op cyberweerbaarheid.

4.5 Eerste evaluatiemoment

In juli 2022 heeft het eerste evaluatiemoment plaatsgevonden tussen medewerkers van PU, AM en Bureau Beke. Het ging onder andere over de criteria die door PU en AM zijn gehanteerd om de twintig jongeren te selecteren. De jongerenwerkers geven aan dat de jongeren reeds belangrijke figuren zijn in de wijk en daarom al enig aanzien genieten. Ze zijn geselecteerd op basis van talenten die zij vertonen. Het betreft het kunnen overbrengen van informatie, het kunnen vinden van aansluiting bij en kunnen schakelen tussen doelgroepen en het hebben van ervaring door dit opgedaan te hebben op straat. Tevens zijn het jongeren met een overwicht in gesprekken. Ze zijn mondig en kunnen zich via dit traject ontwikkelen tot rolmodellen. Bijvangst hiervan is volgens jongerenwerkers dat de jongeren hier meerwaarde van ervaren wanneer ze zich op latere leeftijd op de arbeidsmarkt gaan begeven. Aan de jongerenwerkers is ook gevraagd of ze van jongeren gehoord hebben wat de motivatie is om onderdeel te worden van het YCT. Een vaak gehoorde reactie is dat ze vanwege hun talenten beloond worden om een dergelijk traject te kunnen en mogen volgen. Wel hebben verschillende jongeren aangegeven het presenteren voor een groep heel eng te vinden, terwijl er ook jongeren zijn die het juist als een uitdaging zien.

Het tweede onderwerp tijdens het evaluatiemoment is hoe PU en AM de startbijeenkomst hebben ervaren. Ze geven aan dat het gemeentehuis een geschikte locatie was, omdat het jongeren toonde dat hetgeen ze mee aan de slag gingen een serieuze zaak was. Op de vraag waarom er vanuit AM minder jongeren aanwezig waren dan vanuit PU, wordt gezegd dat de afstand tussen de wijk en het gemeentehuis mogelijk een oorzaak was. Daarnaast had PU voorafgaand aan de startbijeenkomst een bijeenkomst georganiseerd bij PU, waardoor ze na afloop van die bijeenkomst als groep naar het gemeentehuis konden. AM had dit niet gedaan en zegt tijdens de evaluatie dit als een mogelijkheid te zien voor de toekomst. Tot slot wordt over de startbijeenkomst gezegd dat het goed was om de te bespreken thema's in de trainingen te benoemen. Een verbeterpunt is dat de

jongeren meer geactiveerd hadden kunnen worden om na te denken over de thema's. Dit zou leukere interactieve gesprekken op hebben geleverd. Een andere optie voor de toekomst is om de thema's niet in de gehele groep te bespreken, maar de groep op te splitsen in kleinere groepjes – met daarbij een mix tussen jongeren van PU en AM – en het binnenin de groepjes te bespreken.

4.6 Met het oog op de trainingen aan kinderen

Wat gedurende de overleggen in juli, augustus en september 2022 ook onderwerp van gesprek was, was de vraag of de trainingen aan de kinderen op scholen of buiten de scholen om verzorgd moesten worden. Het organiseren van trainingen op basisscholen bleek namelijk lastig te zijn. Reden hiervoor is dat de jaarplanning al vaststaat en het niet mogelijk is om deze op korte termijn aan te passen, ook al staan de scholen welwillend tegenover het concept.

De wens van PU, AM en Bureau Beke was wel om de trainingen op basisscholen te verzorgen. Reden is dat dan meer zekerheid bestaat dat dezelfde kinderen deelnemen aan alle trainingen. Hierdoor is de kennisoverdracht groter dan wanneer de trainingen buiten de scholen om ergens in de wijken worden gegeven. Het risico dat niet altijd dezelfde kinderen erbij zijn, is dan groter. Omdat dit een effect heeft op de mate van kennisoverdracht, heeft dit ook gevolgen voor de resultaten van de vragenlijst. Voor een valide en betrouwbare meting was het geven van de trainingen op basisscholen dus van belang. Dat de trainingen in zowel groep 7 als groep 8 gegeven kunnen worden, is omdat de jongerenwerkers uit de praktijk weten dat leerlingen uit groep 7 ook al online actief zijn en in contact komen met de thema's en online risico's. PU en AM gaven aan dat het doel was om zes groepen te trainen van ieder twintig kinderen. Hierdoor zou het totaal aantal getrainde leerlingen uitkomen op omstreeks 120 kinderen. Dit is vanuit wetenschappelijk oogpunt een acceptabel aantal om betrouwbare uitspraken te doen. De zes groepen zullen – net zoals de jongeren (trainers in spé) – drie trainingen doorlopen waardoor in totaal achttien trainingen aan leerlingen worden gegeven. Bij de trainingen zijn ook de jongerenwerkers aanwezig om de getrainde jongeren bij te staan. Indien hulp of ondersteuning noodzakelijk is tijdens de trainingen, kunnen de jongerenwerkers inspringen. Daarnaast worden twee trainingen verzorgd aan groepen ouders en twee trainingen aan groepen professionals. Iedere training is een samenvatting van de drie trainingen die aan de groepen kinderen worden gegeven.

Verder is overwogen of de leerlingen die de vragenlijst invullen hun naam moeten invullen of een volgnummer moeten krijgen. Conclusie was dat beide niet nodig was, omdat het rapporteren van de resultaten op klas-, school- of groepsniveau ging gebeuren. Zodoende zou de anonimiteit van de leerlingen gewaarborgd blijven. Vanuit wetenschappelijk oogpunt is ten slotte nagedacht over het kiezen van een basisschool als controle-groep. De betreffende klas van deze school zou de trainingen niet krijgen, maar zou wel de 0- en 1-meting moeten doen. Hier is niet voor gekozen. Dit heeft te maken met de beschikbare capaciteit en tijdsdruk.

4.7 Resumé

In januari 2022 hebben PU, AM, Bureau Beke en de gemeente Arnhem het eerste projectvoorstel ingediend bij het CCV. Het projectvoorstel bestaat uit de volgende onderdelen:

- PU en AM selecteren ieder in hun eigen wijk tien jongeren. De selectiecriteria zijn leeftijd (minimaal 16 en maximaal 23 jaar) en status (het moeten positieve rolmodellen in de wijk zijn). De jongeren gaan getraind worden over de online risico's en hoe ze zich hiertegen kunnen weren. Dit moet dader- en slachtofferschap van gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime tegengaan. Hiermee worden ze van onbewust bekwaam bewust bekwaam en stijgt hun status en aanzien in de wijken.
- De twintig jongeren gaan hun opgedane kennis overdragen aan drie subgroepen uit de wijken, namelijk kinderen uit de groepen 7 en 8, hun ouders en professionals uit het sociaal- en veiligheidsdomein. De doelstelling van de trainingen aan kinderen is identiek aan de doelstelling van de trainingen aan jongeren. Reden om ouders en professionals te trainen is omdat hun kennis over wat er online gebeurt en wat de risico's daarvan zijn vaak gering is. Door de trainingen kunnen ouders vaker het gesprek aangaan met hun kinderen en kunnen professionals de uitvoering van hun werkzaamheden verbeteren.
- Bureau Beke monitort dit project. Onderzoekers tekenen de methodiek op en observeren trainingen. Ook zal door middel van kwalitatieve gesprekken beoordeeld worden hoe de drie subgroepen aankijken tegen de trainingen. In z'n totaliteit leidt dit tot de resultaten van het project. De resultaten moeten inzicht geven in de verbeterpunten van het project. Ook moet het duidelijk maken of het project elders (in een andere Arnhemse wijk of andere Nederlandse gemeente) uitgevoerd kan gaan worden. Bovendien zou de geoptimaliseerde versie van YCT jaarlijks uitgevoerd kunnen worden in beide wijken.

In de maanden na januari 2022 hebben PU en AM onderzocht of er een geschikte externe partij is om de trainingen aan jongeren te verzorgen. In mei 2022 is de conclusie dat dit niet het geval is, omdat de lesprogramma's en ander beschikbaar materiaal zich onvoldoende toespitsen op de kwetsbare doelgroep die onderdeel uitmaakt van dit project. Daarom besluiten PU en AM de trainingen zelf te gaan verzorgen.

In juni 2022 is op het gemeentehuis een startbijeenkomst georganiseerd waar de twintig geselecteerde jongeren voor zijn uitgenodigd. De jongeren zijn afkomstig uit Malburgen en Presikhaaf, zijn 16 tot en met 23 jaar zijn en de groep betreft zowel jongens als meisjes. Een deel van de twintig jongeren volgt de opleiding Social Work. Vanuit deze achtergrond – maar ook omdat een deel vrijwilligerswerk uitvoeren – zijn zij al op enige wijze betrokken bij PU en AM. De jongeren zijn kundig in het overbrengen van informatie, zijn in staat om aan te sluiten bij verschillende doelgroepen en hebben een overwicht in gesprekken. Bij de startbijeenkomst zijn slechts tien van de twintig jongeren aanwezig, waarvan negen van PU en een van AM. Mogelijke reden is dat de afstand tussen de wijk en het gemeentehuis te groot is voor de afwezige jongeren. Gedurende de bijeenkomst

maken zij kennis met elkaar, wordt hen medegedeeld wat het project inhoudt, wat de rol van de jongeren gaat zijn en hoe de trainingen er ongeveer uit gaan zien. Een aandachtspunt voor de volgende keer is dat jongeren gestimuleerd worden actief na te denken over de thema's en daar gezamenlijk over te discussiëren. Tijdens deze startbijeenkomst ontbrak dit.

Met het vormgeven van de trainingen aan jongeren is vlak voor de startbijeenkomst gestart en in september 2022 zijn deze definitief vastgesteld. In de overleggen zijn de volgende besluiten genomen:

- Ten grondslag aan de vier online fenomenen c.q. risico's uit hoofdstuk 2 ligt het gegeven dat het jongeren ontbreekt aan normen en waarden die gelden in de online omgeving. Daarom wordt dit het thema dat in de trainingen eerst wordt behandeld.
- In de trainingen aan de jongeren worden via de interactieve leertool Kahoot thematisch "Wist-je-datjes" voorgelegd. De vragen zijn gebaseerd op wetenschappelijke onderzoeksresultaten en algemene kennis/feiten. Het doel is om na het beantwoorden van de vragen klassikaal een discussie te voeren en de training daarmee interactief te maken.
- Nadat de jongeren de drie trainingen hebben gevolgd, moeten zij zich voorbereiden op het zelf geven van een training. Het doel is om zes groepen 7 en/of 8 van basisscholen, twee groepen ouders en twee groepen professionals te trainen. Bij het vormgeven van de trainingen aan de groepen 7 en/of 8 is de vragenlijst leidend.
- Bureau Beke ontwikkelt een vragenlijst die voorafgaand aan de eerste training en na afloop van de derde training wordt voorgelegd aan de jongeren (trainers in spé) en leerlingen uit de groepen 7 en/of 8. Bij het beantwoorden hoeven geen naam of volgnummer ingevuld te worden, omdat de resultaten op klas-, school- of groepsniveau gepresenteerd worden. Zodoende blijft de anonimiteit van de jongeren en leerlingen gewaarborgd. De antwoorden op tien vragen en zestien stellingen moeten uitwijzen of respectievelijk het kennisniveau is vergroot en of de attitudes zijn veranderd. Dit biedt kwantitatief inzicht in de effectiviteit van de trainingen. De subgroepen ouders en professionals krijgen de vragenlijst niet voorgelegd maar worden kwalitatief bevraagd naar hun mening over de trainingen.
- Alle trainingen – zowel de trainingen aan jongeren (trainers in spé) als aan kinderen – sluiten af met een gezamenlijke reflectie op de training.

Het organiseren van trainingen aan zes groepen 7 en/of 8 op basisscholen blijkt lastig te zijn. Ondanks dat de scholen welwillend tegenover het project staan, staat de jaarplanning al vast. Toch is de wens om te blijven kijken naar mogelijkheden, omdat het organiseren van trainingen op basisscholen ervoor zorgt dat het risico op uitval minder groot is dan wanneer het buiten scholen om in de wijken georganiseerd wordt. Daardoor zal het aantal leerlingen dat alle trainingen doorloopt groter zijn en de kennisoverdracht vollediger.

5 Trainen van jongeren

De maanden oktober, november en december 2022 hebben gediend als maanden waarin de trainingen aan de jongeren inhoud hebben gekregen. De trainingen zijn eind december en begin januari 2023 gegeven (de gehanteerde presentaties zijn op te vragen bij de jongerenwerkorganisaties). In dit hoofdstuk wordt hiervan verslag gedaan, inclusief de interactie tussen de jongerenwerkers en de jongeren. Hetgeen de jongerenwerkers zeggen, is schuingedrukt en de bullets geven de opmerkingen van de jongeren weer.

5.1 Training 1

Op 20 december 2022 staat de eerste training op het programma. Om 18:30 worden in totaal dertien jongeren ontvangen in het gebouw van PU. Zeven jongeren kunnen er deze avond niet bij zijn. De training start met een korte herhaling van wat het project behelst en wat de thema's zijn die besproken gaan worden in de komende drie trainingen. Om de jongeren nogmaals te triggeren, wordt kort benoemd dat ze met hun deelname een voorbeeldfunctie kunnen gaan vervullen in hun wijk maar ook dat ze hiermee aan hun (werk)ervaring en curriculum vitea (CV) werken.

Voordat het inhoudelijke gedeelte van de les start, krijgen de jongeren een vragenlijst voorgelegd die zij moeten invullen. Het betreft de 0-meting. Het invullen hiervan duurt een kleine tien minuten. De afwezige jongeren krijgen de vragenlijst voorafgaand aan de tweede training voorgelegd. Dit zal – omdat ze nog geen presentaties hebben bijgewoond – alsnog hun gedrag en basiskennis aan de voorkant van het trainingsproces toetsen. Wel krijgen ze minder informatie tot zich omdat ze de eerste training niet aanwezig waren.

Na het invullen van de vragenlijst bestaat training 1 uit het presenteren van de thema's "normen en waarden", "(online) geweld" en "exposen". Gestart wordt met het thema "normen en waarden". *Wat zijn volgens jullie normen en waarden?* De antwoorden die worden gegeven, zijn:

- "Iets wat belangrijk is voor jezelf".
- "Iets waar je waarde aan hecht, wat je belangrijk vindt".
- "Iets wat we met elkaar hebben afgesproken".
- "Je behandelt mensen zoals je zelf behandeld wil worden".
- "Geduld hebben".
- "Behulpzaam zijn, voor mensen klaarstaan".

Normen en waarden zijn ongeschreven regels hoe je je hoort te gedragen, terwijl waarden de achterliggende idealen zijn. Waarden zijn in feite dingen die je als persoon of groep belangrijk vindt. Normen en waarden worden vooral toegepast in de offline leefomgeving en slechts in beperkte mate in de online leefomgeving. Eigenlijk moeten jullie de normen

en waarden die gelden in de offline leefomgeving ook toepassen in de online leefomgeving en anderen hier ook op wijzen.

Om te toetsen of de jongeren met deze kennis anders denken over normen en waarden, wordt ze gevraagd om op post-its te schrijven wat hun associaties zijn bij normen en waarden. In tabel 5.1 staan deze weergegeven evenals de frequentie waarin deze zijn genoemd.

Tabel 5.1 – Associaties bij het thema “normen en waarden” (n=35)

Associatie	Aantal
Respectvol zijn c.q. respect hebben, bijvoorbeeld voor iemands mening	11
Behulpzaam zijn, zoals een ouder persoon helpen bij het tillen van boodschappen	6
Vriendelijk zijn en blijven	3
Betrouwbaar zijn	1
Burgerschap	1
Eerlijk zijn	1
Geen afval op straat	1
Gelijkwaardigheid	1
Het voor een ander opnemen	1
Je eigen grenzen stellen en bewaken	1
Kinderen onder een bepaalde leeftijd mogen geen toegang hebben tot sociale media	1
Niemand beledigen	1
Niet discrimineren	1
Privacy	1
Saamhorigheid	1
Veiligheid	1
Vertrouwen	1
Zorgzaam	1
Totaal	35

De meeste jongeren geven meer dan één antwoord waardoor in totaal 35 associaties zijn genoemd. Hoewel het een vrij divers beeld oplevert, zijn er twee associaties die duidelijk het meest genoemd worden: respectvol en behulpzaam zijn naar anderen.

De training gaat verder met het voorleggen van enkele vragen aan de jongeren; de “Wist-je-datjes”.⁵² Deze vragen worden – zoals in hoofdstuk 2 reeds benoemd – gesteld via Kahoot.

---

52. De groen weergegeven antwoorden zijn de juiste antwoorden.

Vraag 1: Hoeveel jongeren van 12 tot 18 jaar waren in 2019 actief op sociale media?

- a. Ongeveer 75%
- b. Ongeveer 85%
- c. Ongeveer 95%**
- d. Alle jongeren tussen de 12 en 18 jaar zijn actief op sociale media

Nadat deze vraag beantwoord is, wordt informatie gegeven over het gebruik van sociale media in 2023. *Het blijkt dat WhatsApp het meest wordt gebruikt, namelijk door 13,3 miljoen mensen. Facebook en YouTube zijn ieders met 9,9 miljoen gebruikers het tweede en derde platform met meeste gebruikers. De top vijf wordt gecombineerd door Instagram (7,8 miljoen gebruikers) en LinkedIn (5 miljoen gebruikers). De nummers zes tot en met tien zijn Pinterest (4,6 miljoen), TikTok (4 miljoen), Snapchat (3,9 miljoen), Twitter (3,1 miljoen) en Telegram (1,7 miljoen). Voor TikTok, Snapchat en Instagram geldt dat ze ten opzichte van 2022 de grootste stijgers zijn qua aantal gebruikers, respectievelijk met 34, 21 en 18%.*

Vraag 2: Wat is een andere term voor online omgangsvormen?

- a. Netiquette**
- b. Mediawijsheid
- c. Online welzijn

Het woord netiquette is ontstaan door het samenvoegen van de woorden netwerk en etiquette. Het betekent dat er richtlijnen en gedragsregels zijn bij het gebruik van internet.

Vraag 3: Wat was in 2021 de meest voorkomende vorm van online criminaliteit?

- a. Identiteitsfraude (iemand's identiteit stelen)
- b. Online oplichting en fraude**
- c. Hacken
- d. Online bedreiging en intimidatie

Uit de Veiligheidsmonitor 2021 blijkt dat 17% van de Nederlanders van 15 jaar en ouder – Dat zijn bijna 2,5 miljoen mensen – in 2021 naar eigen zeggen slachtoffer zijn geweest van online criminaliteit. De meesten kregen te maken met online oplichting en fraude.

Vraag 4: Wat betekent het online ontremmingseffect?

- a. Hoe ouder je wordt, des te langer je per dag online actief bent
- b. Je op het internet op een andere manier gedragen dan wanneer je face-to-face met iemand praat**
- c. Je kunt online heel snel met heel veel mensen in contact komen

Het online ontremmingseffect komt erop neer dat internetgebruikers zich in een privé sfeer wanen en daardoor ongeremder reageren en anderen harder veroordelen. Dit zou kunnen verklaren waarom iemand die een voorbijganger op straat nooit zou uitschelden, daar op Twitter veel minder moeite mee heeft. Tevens zorgt dit effect ervoor dat mensen elkaar minder snel nog als een vreemde zien en daardoor sneller geneigd zijn risicovoller gedrag te vertonen.

Het volgende onderdeel van de training is het voorleggen van denkbeeldige en waargebeurde scenario's. Na ieder scenario worden de jongeren gevraagd wat ze van het scenario vinden, welke normen en waarden ze eraan koppelen en hoe zij zouden handelen. De scenario's dienen als inleiding op de te bespreken thema's.

Scenario 1

Op WhatsApp wordt een willekeurige foto van een meisje in een groepsapp geplaatst. WhatsApp-gebruiker F. zegt bij de foto: "Check deze ** van de buurt. App haar op dit nummer ze reageert snel 0612345678". WhatsApp-gebruiker Anoniem011 reageert hierop: "Haal die persoon zijn foto weg!! Jij wilt toch ook niet dat je zusje haar foto op het internet komt?!". Dit leidt tot de volgende reactie van F.: "Ahahaha en dan wat wil je doen dan? Moet ze maar haar eigen fotos niet op het internet gooien. Btw als iemand gel blaster nodig heeft connect me".

Dit gebeurt in werkelijkheid dagelijks. Daders kunnen een motivatie hebben om (beeld)materiaal te verspreiden, bijvoorbeeld uit jaloezie of het zwart willen maken van een slachtoffer. Echter, soms is er ook geen aanleiding om (beeld)materiaal te delen. Voor het slachtoffer kan het verspreiden van (beeld)materiaal ernstige gevolgen hebben. Hoe zouden jullie reageren in het geval dat zo'n foto rondgaat in de online leefomgeving?
Enkele antwoorden zijn:

- "Ik denk dat ik het meisje zou appen om te vertellen dat er een foto rondgaat. Het aanspreken van de dader – die vaak anoniem is – lijkt me nutteloos, want diegene gaat toch wel door met dit soort dingen".
- "Ik zou eerlijk gezegd niks doen. Ik kan wel een reactie plaatsen maar daar wordt overheen gelezen".

Zouden jullie anders handelen als jullie het slachtoffer en de dader kennen?

- "Dan zou ik de dader wel aanspreken"
- "Dan zou ik het slachtoffer adviseren om een nieuw nummer te nemen".

Scenario 2

Het tweede scenario speelt zich af op Snapchat: "Je ziet dat een jongen uit je buurt een eigen verkoopkanaal heeft gemaakt genaamd: Snabba026. Op dit kanaal verkoopt hij onder andere snus, wiet en pillen. Jongeren die jij goed kent delen zijn Snapchataccount en supporten hem zodat mensen bij hem gaan kopen". *Zouden jullie het account van Snabba026 ook delen of zouden jullie Snabba026 aanspreken?* Twee reacties zijn:

- "Ik heb een vriend die ook dingen verkoopt, maar dat account deel ik niet want daar sta ik niet meer achter. Mensen raken verslaafd aan snus en drugs en daar sta ik niet achter. Ik heb ook een kleine kring dus ze hebben niet veel aan mij".
- "Veel Arnhemse mensen met een migratieachtergrond worden niet aangenomen bij bijvoorbeeld de Albert Heijn vanwege hun achternaam, hoofddoek et cetera. Ik snap wel dat zij dan (online) andere dingen gaan doen om hun geld te verdienen."

In de presentatie staan nog enkele scenario's, maar omwille van de tijd zijn deze niet behandeld.

De niet behandelde scenario's

Scenario 3

Een leerling uit groep 8 wordt gepest in een groep op Snapchat. Onderdeel van het gesprek is K. Hij zegt: "Kijk deze jonge hij zit in groep 8 doet heletijd stoer enzo. Kijk hoe lelijk hij is". M. reageert hier als volgt op: "Ahahah jaa man hij is kapot lelijk. Als ie stoer doet ga ik hem klappen". Het slachtoffer N. zegt hierop: "Hoezo praat je zo over mij".

Scenario 4

In een groep op Telegram vind jij een naaktfoto die rondgaat. In de groep zitten 90 duizend mensen waaronder je vrienden. Jij kent de persoon van wie de naaktfoto is, omdat jullie op dezelfde school zitten. Jij weet ook wie het bericht gedeeld heeft.

Scenario 5

Je ziet online dat er binnenkort een hoodfight plaatsvindt. Twee bekende jongeren gaan het tegen elkaar opnemen. Je goede vrienden steunen openlijk het gevecht. Niet alleen je goede vrienden, maar ook mensen uit andere steden reageren positief op het gevecht.

Scenario 6

Je bent op een avond rustig aan het scrollen door je feed op Snapchat. Je ziet vervolgens een post van een goeie vriend die zegt dat K. hem heeft gesnitcht. Je gelooft hem meteen en deelt het ook op jouw Snapchataccount. 320 mensen hebben je bericht gezien. Heel de buurt is er achter gekomen. De volgende dag wordt K. in elkaar geslagen en raakt bewusteloos. Uiteindelijk blijkt dat hij er niks mee te maken heeft gehad.

Daarmee sluiten de jongerenwerkers het thema "Normen en waarden" af en gaan ze verder met de thema's "(online) geweld" en "exposen". Deze thema's worden afgetrapt middels het bevragen van "Wist-je-datjes" via Kahoot. Het betreft zeven vragen, namelijk:

Vraag 5: In 2021 waren er in steden in Nederland vaak rellen, ook wel de coronarellen genoemd. Op sociale media zijn via Snapchat of Instagram vaak mensen opgeroepen om te komen rellen. Dit wordt ook wel opruiing genoemd. Is dit strafbaar?

- a. Nee, want het is vrijheid van meningsuiting
- b. Nee, want je pleegt zelf geen geweld
- c. Ja, je kan een gevangenisstraf van een aantal jaar krijgen plus een geldboete.**

Het thema "(online) geweld" heeft met name zijn oorsprong in de coronaperiode toen er online mensen werden gemobiliseerd om fysiek samen te komen en te rellen. Het online mobiliseren van mensen om diegenen aan te zetten tot een strafbaar feit of gewelddadig optreden tegen het openbaar gezag is opruiing. Dit is strafbaar op basis van artikel 131 Wetboek van Strafrecht. Zo is in december 2021 een 34-jarige man uit Hilversum veroordeeld tot drie weken gevangenisstraf voor opruiing. Enkele dagen nadat in Rotterdam een demonstratie tegen de coronamaatregelen was uitgemond in rellen, riep de man via zijn Facebook-account op meer politieauto's te slopen en geweld tegen agenten te gebruiken.

Vraag 6: Tijdens de avondklokrellen op 24 januari 2021 plunderde een 13-jarige jongen een Jumbo-supermarkt in Eindhoven. Heeft hij hiervoor een straf gekregen?

- a. Nee, de politie heeft er niet achter kunnen komen wie de jongen is.
- b. Ja, hij moest 120 uur in diezelfde Jumbo werken
- c. Ja, een leerstraf, een voorwaardelijke werkstraf en zijn ouders moeten de schade terugbetalen**
- d. Een gevangenisstraf van een jaar

De terug te betalen schade bedraagt 18.000 euro.

Vraag 7: Hoeveel Nederlandse jongeren worden jaarlijks online gepest volgens het Kenniscentrum over Pesten?

- a. 925.000
- b. 150.000
- c. 400.000**
- d. 1.500.000

De gevolgen van cyberpesten kunnen groot zijn voor slachtoffers. Zij kunnen op korte termijn fysieke en mentale gezondheidsklachten ontwikkelen, zoals depressie, eenzaamheid, stemmingswisselingen, stressverschijnselen, slapeloosheid, een laag zelfbeeld, slechte prestaties op school of op het werk en risicogedrag zoals alcoholmisbruik.

Vraag 8: Van een 13-jarig meisje uit Amsterdam wordt in januari 2021 seksueel beeldmateriaal verspreid. Haar moeder komt hier achter. Wat heeft het 13-jarige meisje hierna gedaan?

- a. Ze krijgt een depressie
- b. Ze pleegt zelfmoord**
- c. Ze loopt weg van huis en raakt vermist
- d. Ze doet aangifte bij de politie

We tonen dit voorbeeld om te laten zien wat de heftige gevolgen van exposen kunnen zijn.

Vraag 9: Is het altijd strafbaar om zonder toestemming seksueel beeldmateriaal van anderen te verspreiden?

- a. Ja**
- b. Nee, alleen als je de persoon van wie de beelden zijn niet kent
- c. Nee, is niet strafbaar

Sinds december 2020 is er een nieuwe richtlijn voor het misbruiken van seksueel beeldmateriaal. Het online delen van seksueel beeldmateriaal om een ander schade toe te brengen, is bijvoorbeeld strafbaar geworden.⁵³

Vraag 10: Wat betekent doxing?

- a. Online plaatsen van foto's van anderen die voller zijn, om ze te stimuleren af te vallen
- b. Online een virus rondsturen waardoor sociale media accounts gehackt kunnen worden
- c. Het intimideren van een persoon door online persoonsgegevens te verspreiden**

Doxing betekent dat een persoon zonder toestemming persoonlijke informatie over een ander persoon deelt, zoals het adres of telefoonnummer. Vaak is het doel hiervan om de ander te intimideren.⁵⁴

Vraag 11: Aan meer dan 400 leraren van groepen 7 en 8 van de basisschool is gevraagd of een van hun leerlingen slachtoffer is geweest van het ongewenst

---

53. Ook dreigen met verspreiding, opzettelijke wederrechtelijke vervaardiging en passief bezit (materiaal is toegestuurd en door verdachte niet verder verspreid) zijn strafbaar geworden. Naar gelang de categorie varieert de strafeis doorgaans van een geldboete of taakstraf tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van 3 tot 12 maanden.

54. In juli 2022 schrijft de Rijksoverheid dat doxing strafrechtelijk moet kunnen worden aangepakt, vooral omdat het fenomeen in de afgelopen jaren sterk is toegenomen. Vooral journalisten, wetenschappers, politici, hulpverleners en mensen die zich publiekelijk uitspreken, zoals activisten, worden slachtoffer. Op 12 juli 2023 heeft de Eerste Kamer het wetsvoorstel om het gebruik van persoonsgegevens voor intimiderende doeleinden te gebruiken strafbaar te stellen aangenomen.

verspreiden van intieme naaktfoto's en/of -video's via bijvoorbeeld WhatsApp, Instagram of TikTok. Hoe vaak komt dit voor op basis- en middelbare scholen?

- a. Ongeveer 10% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 8 op de 10 zorgcoördinatoren van middelbare scholen.
- b. Ongeveer 25% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 5 op de 10 zorgcoördinatoren van middelbare scholen.
- c. **Bijna 25% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 9 op de 10 zorgcoördinatoren van middelbare scholen**
- d. Minder dan 15% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 4 op de 10 zorgcoördinatoren van middelbare scholen.

Deze laatste vraag heeft betrekking op het fenomeen *exposen*. Dit betekent het zonder toestemming verspreiden van (beeld)informatie van of over iemand in de online omgeving. Het doel is om iemand 'te kijk' te zetten of te ontmaskeren. Het telefoonnummer of sociale media-account kan bijvoorbeeld worden verspreid, maar vaak gebeurt dit aan de hand van seksueel getint(e) (beeld)informatie. Wat weten jullie over *exposen*? Enkele antwoorden zijn:

- "Telegram staat bekend als expose-kanaal".
- "Snapchat ook".
- "Tegenwoordig wordt er online bedreigd met 'Doe niet stoer, anders gooi ik je op Telegram'".

Net zoals bij het thema "normen en waarden" wordt aan de jongeren gevraagd of zij op post-its kunnen schrijven wat hun associaties zijn bij de thema's "(online) geweld" en "*exposen*". In tabel 5.2 staan de associaties.

Tabel 5.2 – Associaties bij het thema *exposen* (n=36)

Associatie	Aantal
Beeldmateriaal van iemand, zoals privéfoto's, versturen naar anderen zonder dat diegene het weet	3
Depressie	2
Foto's en video's delen	2
Kleineren	2
Naaktfoto's	2
Onzeker	2
Pesten	2
Zelfmoord	2

Associatie	Aantal
Zwart maken van een persoon, puur alleen op basis van uiterlijk/uitstraling	2
Chanteren	1
Disrespect naar anderen	1
Doodsbedreigingen	1
Groepen	1
Hoge status versus lage status	1
Mensen met een groter platform moeten niet direct een grotere invloed hebben	1
Mentaal iemand kapot maken	1
Misbruik van invloed hoort niet	1
Negatieve gevolgen	1
Nepaccounts	1
Online bedreigingen door het chanteren met privéfoto's	1
Rolverdeling	1
Slecht taalgebruik	1
Telegram	1
Uitschelden	1
Verkeerde denkwijze	1
Wapens	1
Totaal	36

Eerden zeiden enkelen van jullie dat Telegram bekend staat als een expose-kanaal. Het is een groot misverstand dat je op Telegram anoniem bent. Je kunt namelijk wel een afgesloten account hebben maar als je bij iemand in zijn of haar contactenlijst staat, ziet diegene alsnog dat je toetreedt tot een groep op Telegram. Een voorbeeld gaat over een jongen uit de wijk die in mijn contactenlijst stond. Ik zag dat hij toetrad tot een groep op Telegram en daar vroeg hij om een pistool. Het heeft ertoe geleid dat wij preventief zijn gaan handelen zonder hem aan te geven bij de politie.

Omwillen van de tijd besluiten de jongerenwerkers het voor de eerste avond hierbij te houden. Het is op dat moment iets later dan 20:00 uur. *In de volgende training – over twee dagen – wordt het bespreken van de thema's "(online) geweld" en "exposen" afge maakt. Daarna gaan we verder met het thema fake news. Wat vonden jullie van de training? Enkele antwoorden zijn:*

- "De vorm is goed. De jongere generatie wil nog iets aannemen van trainers, want zij zijn nog te vormen".
- "De meeste kinderen van 11 of 12 jaar zijn nog kneedbaar en dit gaat daarbij helpen denk ik".

- “Het is wel goed om de kinderen te laten uitleggen waarom ze hetgeen op de posts hebben opgeschreven”.

5.2 Training 2

Op 22 december 2022 start de training opnieuw om 18:30, maar ditmaal bij AM-Supportteam. De training hervat met de thema's “(online) geweld” en “exposen”. Er worden scenario's geschetst die zich online kunnen voordoen of hebben voorgedaan.

Scenario 1

Een meisje wordt geexposed op Snapchat doordat een door haar zelf gestuurde foto onvrijwillig wordt verspreid. Zij kampt hierdoor met zelfmoordneigingen. Snapchat-gebruiker Vdb.026 zegt het volgende op Snapchat: “Ahahahah ze zit op die school ik ken haar. Eigenschuld moet ze zich maar gedragen en niet zo dom doen”. Snapchat-gebruiker Yetoehh reageert hierop: “Laat haar met rust, ze wilt nu zelfmoordplegen omdat iedereen op haar school die foto heeft. Verwijder gwn die foto”. Vdb.026 zegt hierop: “Boeit mij niet, iedereen heeft die foto toch”. *Wat vinden jullie hiervan?* Een jongere reageert:

- “Ik heb dit wel op m'n middelbare school voorbij zien komen, maar ik bemoei me daar dan niet mee. In mijn omgeving merkte ik wel dat mensen dat niet leuk vonden, maar ik wist niet hoe ik erop moest reageren. De school nam deze rol op zich en het heeft geleid tot een gesprek met de persoon die de foto heeft verspreid”.

Welke stappen zouden jullie zetten als jullie zoiets online signaleren? Drie jongeren reageren:

- “De school moet misschien de consequenties hiervan verspreiden onder leerlingen. Via de school bereik je iedereen het snelst. Dit is nodig, want als een foto eenmaal is verspreid, dan verspreid het zich heel snel”.
- “Ik zou eerst een gesprek aanknopen met het slachtoffer. Vanuit daar kan je ervoor kiezen wat je doet en welke stappen je gaat ondernemen”.
- “Als het op sociale media gebeurt, zou ik het rapporteren”.

Wisten jullie dat het strafbaar is om een doorgestuurde foto in bezit te hebben? Zouden scholen hun leerlingen hier meer bewust van moeten maken? De reacties zijn:

- “Als je iemand bewuster maakt, ga je er wel meer over nadenken”.
- “Bestaan er ook protocollen op scholen?”
- “Ja, dat wilde ik ook vragen inderdaad”.

Er zijn wel protocollen, maar scholen weten vaak niet wat ze ermee aan moeten of wat ermee moet gebeuren. Daarnaast durven scholen vaak ook niet te zeggen wat er gebeurt uit angst voor imagoschade. Een reactie van een jongere is:

- *“Ik vind het wel gek dat scholen er zo weinig over praten, ook al kan het hun imago schaden”.*

Ik vind het niet zo vreemd, aangezien imagoschade tot minder aanwas van leerlingen zal leiden.

Scenario 2

In coronatijd spreken jongeren via Telegram af met een pedofiel. Er is in een parkje afgesproken en daar slaan ze de man bewusteloos, omdat ze vinden dat hij niet aan kinderen moet zitten. Wat vinden jullie van dit fenomeen? Het merendeel van de jongeren vindt het fout van beide partijen. Specifieke reacties zijn:

- *“De man moet wel aangepakt worden, maar niet door hun”.*
- *“Als ik een zusje had, zou ik net zo reageren als de jongeren”.*
- *“Maar daar los je niks mee op”.*
- *“Ik vind het wel mooi dat ze zich genoodzaakt voelen dit te doen”.*
- *“Ik denk ook dat jongeren zien dat er niks tegen gedaan wordt. Er worden bijvoorbeeld interviews gehouden met pedofielen en ze krijgen een podium. Dan denk je vanzelf ‘ik pak hem zelf wel aan’, vooral als je jong en dom bent”.*

Een soortgelijke casus heeft zich ongeveer een jaar geleden voorgedaan. We zagen online dat er een hype aan het ontstaan was, namelijk het pedohunten. De signalen hiervoor zijn door ons gedeeld met het Veiligheidshuis, omdat we de kans op een incident groot achten. Met de gedeelde signalen is eerst niks gedaan vanuit het Veiligheidshuis. Toch bleven we er scherp op en zagen we op een gegeven moment in het park een jongen van ongeveer 15 jaar met een oudere man. Het was een situatie die gek aanvoelde. Iets verderop kwamen een paar jongeren de hoek omgerend. Ze hadden UFC-handschoenen aan. Wij kenden een aantal van die jongens en we hebben hen aangesproken. Zij gaven aan naar het park te gaan, waardoor we wel genoeg wisten. Uiteindelijk is die man in het park half bewusteloos geslagen en zijn die jongeren weggerend. Een ander voorbeeld is een 73-jarige man die in 2020 is doodgeslagen door jongeren, ook vanuit het fenomeen pedohunten. Hierop reageert een jongere:

- *“Het gekke is dat toen ik door het Spijkerkwartier kwam, zag ik allemaal bloemen liggen op de plek waar die man is overleden. Het liet sympathie zien”.*

Toen was nog niet bekend dat hij een pedofiel was. Vanwege de tijd laten we het derde scenario even links liggen.

Het niet behandelde scenario

Scenario 3

In een WhatsApp-groep zegt WhatsApp-gebruiker A: "Ahahahh kijk die lelijkerd. Hij is skeer heeft elke dag zelfde kleding aan en stinkt altijd. Vieze hond". Hierop reageert de gepeste leerling: "Wie denk je dat je bent. Kom om 16:00 naar Cruijff dan steek ik je. Kijken of je dan nog stoer doet". A. reageert hier weer als volgt op: "Wat wil je doen dan dikke. Ben niet bang voor je. Zehma mes meenemen zeker een plastic keukenmesje ahahaha".

We gaan door naar enkele stellingen. Jullie moeten na iedere stelling aangeven of jullie het eens zijn met de stelling door je hand omhoog te steken.

Stelling 1: Het exposen van mensen moet harder worden aangepakt door de politie

Alle jongeren zijn het hiermee eens. Een jongere zegt:

- "Er wordt nog niet genoeg aandacht aan besteed. Hoewel agenten hier op het internet mee bezig zijn, is het nog steeds onvoldoende als je weet dat mensen nog steeds zelfmoord plegen omdat zij slachtoffer zijn van *exposen*".

Stelling 2: Ik heb wel eens gegevens of beelden doorgestuurd terwijl ik wist dat diegene hier niet van op de hoogte was

Bij deze stelling gaat het niet alleen over naaktfoto's en/of -video's. Vrijwel alle jongeren zijn het dan eens met de stelling.

- "Is het met het oog op privacy toegestaan om alles door te sturen?"
- "Ik heb in een supermarkt gewerkt waar wel eens opnamebeelden vanuit de supermarkt in de groepsapp met medewerkers werden gedeeld. Daarnaast hingen in de kantine ook foto's van personen die producten hadden gestolen".

Stelling 3: Ik vind dat het uitlekken van intieme foto's/video's de schuld is van de maker. Diegene had dat maar niet moeten doen

Deze stelling leidt tot een lichte discussie onder de jongeren:

- "Je kiest er toch niet voor? Je staat onder druk."
- "Ja, maar je kunt de ander ook vertrouwen."
- "Je kunt er ook iemand mee afpersen."
- "De tijd is wel veranderd. Mensen willen tegenwoordig stoer doen met het hebben van een vriendje of vriendinnetje en doen daar veel voor."

Vanwege tijdsgebrek worden de vierde en vijfde stelling achterwege gelaten. Wel geven ze aan dat online veel gesignaleerd kan worden. *Wanneer deze signalen opgepikt worden, kunnen verbanden gelegd worden. Als dit lukt, snap je vaak meer wat in de offline leefomgeving gebeurt.*

De niet behandelde stellingen

Stelling 4

“Ik vind dat er meer aandacht voor dit thema moet komen in het onderwijs”

Stelling 5

“Ik vind het goed dat pedo’s geexposed worden”

We maken nu de stap naar het thema fake news. Het doel is om jullie te leren hoe jullie fake news kunnen herkennen. Een quote die past bij de inhoud van deze training, is: “The central dilemma in journalism is that you don’t know what you don’t know”. In de coronaperiode is veel fake news verspreid. Althans, het is maar net wat je fake news vindt. Dat verschilt per persoon. Wie van jullie is bijvoorbeeld niet gevaccineerd tegen COVID-19? Vrijwel alle jongeren zeggen niet gevaccineerd te zijn. Wat is jullie reden daarvoor? Enkele reacties zijn:

- *“Mijn ouders zijn zwaar tegen. Bij ons in de familie is een persoon gevaccineerd en diegene heeft corona gekregen maar de rest niet. Ze zeggen toch ook dat ze corona in je spuiten. Ik was in Marokko en ik was daar de enige die niet gevaccineerd was. Ze wonen daar met vijf mensen in één gezin en daar heeft iedereen een week lang platgelegen. Ik ben geen wetenschapper dus heb er geen onderzoek naar gedaan. Alles wat ik vind, is gebaseerd op aannames”.*
- *“Als je logisch nadenkt, mag het ook niet op de markt komen want het maakt ziek toch”.*
- *“Los van corona ga je door complottheorieën wel nadenken of alles klopt wat je hoort. Misschien is corona ook wel bedacht. Er is zo weinig zekerheid over”.*
- *“Ik heb ook geen vertrouwen in het vaccineren”.*
- *“Ik heb als enige onderzoek gedaan naar hepatitis b. Waarom breng je iets op de markt als twee procent van de gebruikers daarvan MS krijgt”.*
- *“Ja, maar dat heb je ook bij paracetamol”.*

Complimenten jongens. Dit is een mooie discussie. We gaan nu een aantal “Wist-je-dat-jes” doen via Kahoot.

Vraag 12: Is Instagram een betrouwbare nieuwsbron?

- a. Nee
- b. Ja
  - “Ik zeg je eerlijk dat nieuws op Instagram zoeken wel sneller gaat. In de opmerkingen staat vaak ook wel de bron”.

Maar liefst 90% van de jongeren tussen 18 en 24 jaar gebruiken sociale media om nieuws te lezen, te verspreiden of te becommentariëren. Sociale media – zoals op Facebook, Twitter en Instagram – zijn plekken waar iedereen zelf nieuws kan maken en/of delen. Daarom is het belangrijk om berichten op waarde te schatten en niet zomaar alles te delen zonder kritisch te kijken naar de waarheid van het bericht.

Vraag 13: Wat zijn vormen van fake news? Er zijn meerdere antwoorden goed.

- a. Clickbait
- b. Misleading content
- c. Imposter content
- d. Deepfake

Het verspreiden van fake news⁵⁵ heeft als doel om meningen te beïnvloeden, geld te verdienen en/of schade aan te brengen aan de samenleving, democratie of volksgezondheid. Zo kan het mensen mobiliseren om te gaan demonstreren of in verzet te komen. Ook kan het verspreiden van fake news leiden tot polarisatie, radicalisering en extremisme. Tevens is het een tactiek die in oorlogen wordt gebruikt om onrust en verdeeldheid te zaaien, zo ook in de huidige oorlog tussen Rusland en Oekraïne. We bespreken kort de verschillende vormen van fake news. Clickbait is in feite aas waardoor mensen gaan klikken. Vaak is het aas de titel van een (nieuws)artikel, omdat het dusdanig is geschreven dat het de interesse wekt van mensen om het volledige artikel te lezen. Misleading content betekent dat het informatie is om iets of iemand te framen. Een voorbeeld is dat oude films van demonstraties of rellen worden neergezet als recente films om de gedachtegang van mensen te beïnvloeden. Imposter content betekent dat iets of iemand zich voordoeft als legitieme bron door nieuwsberichten te knutselen onder die legitieme bron. Tot slot is deepfake een techniek waarmee verschillende bestaande afbeeldingen en video's gecombineerd worden met behulp van kunstmatige intelligentie. Hierdoor ontstaat een nieuwe video waarin iemand iets zegt wat in werkelijkheid niet door diegene is gezegd, maar wat wel zo lijkt.

---

55. Verder blijkt dat veel mensen niet in staat zijn om nepnieuws te herkennen. Onderzoek onder Britse volwassenen laat zien dat 69% denkt nepnieuws te herkennen, maar dit lukt slecht 22%. Van alle Britse kinderen van 12 tot 17 jaar dacht 74% nepnieuws te kunnen herkennen, maar dit kon slechts 11%.

Vraag 14: Groepen in de samenleving kunnen verschillende meningen hebben. Zij kunnen met elkaar in conflict raken wanneer de meningsverschillen steeds groter worden. Wat is de term voor deze conflictsituatie?

- a. Cohesie
- b. Polarisatie**
- c. Framing
- d. Verzuiling

Cohesie betekent de sociale samenhang in een samenleving. Polarisatie is het proces waarbij tegenstellingen tussen groepen in de samenleving sterker worden, met het gevolg dat deze groepen steeds meer tegenover elkaar komen te staan. Framing wil zeggen dat informatie dusdanig wordt belicht dat de mening van de ontvanger wordt beïnvloed. Tot slot geldt voor verzuiling dat de samenleving is ingedeeld in groepen op basis van levensbeschouwing of sociaaleconomische situatie.

Vraag 15: Wat denk je dat een algoritme is?

- a. Het aantal uren dat je per dag online actief bent
- b. Het verschil tussen het aantal personen die jij zelf volgt op Instagram en het aantal personen die jou volgen op Instagram
- c. Wat jij online te zien krijgt, wordt bepaald door jouw online gedrag**
- d. Een lijst met de meest en minst gebruikte sociale media-kanalen

Het online gedrag bepaalt een algoritme, waardoor je continu te zien krijgt waar je ook in geïnteresseerd bent. Dit kan leiden tot zogenoemde echo chambers. Dit betekent dat je in een omgeving zit waar je eigen idee of mening continu bevestigd of versterkt wordt omdat de content waarnaar je kijkt hierbij aansluit.

Hoe groot is jullie vertrouwen in het nieuws? Jullie mogen kiezen uit "Klein, ik geloof niets", "Groot, ik geloof in onze nieuwsvoorziening" en "Wisselend, ik ben altijd kritisch".

Enkele reacties zijn:

- *"Wisselend, ik ben altijd kritisch. Ik check op meerdere plekken of nieuws klopt. Ik kijk ook naar andere nieuwsbronnen dan alleen de NOS. Als het bijna overal staat, ga ik ervan uit dat het klopt".*
- *"Ik check het alleen als ik het relevant vind".*

We hebben meer vragen bedacht, maar gezien de tijd is het niet verstandig om deze allemaal aan jullie voor te leggen.

De niet behandelde vragen

Vraag 2

“Hoe pak je een situatie aan als je een mening wil vormen over een bepaald onderwerp?”

- a. Ik vraag mensen in mijn omgeving wat zij ervan vinden
- b. Ik ga op zoek naar informatie die mijn mening bevestigt
- c. Ik ga op zoek naar informatie van verschillende kanten dat mijn mening vormt

Vraag 3

“Wordt jij beïnvloed door de media?”

- a. Nee, nooit
- b. Geen idee, denk het niet
- c. Ja, daar ontkom je niet aan

Vraag 4

“Wat doe jij om te controleren of een bericht waar is?”

- a. Niets, ik negeer het gewoon
- b. Ik check de bronnen en eventuele links
- c. Ik vraag aan anderen in mijn netwerk of zij denken dat het waar is

Vraag 5

“Een goede vriend(in) van je heeft een artikel gedeeld op sociale media. Jij twijfelt of het waar is. Wat doe je?”

- a. Ik vraag mijn vriendin of het waar is
- b. Ik deel of like het toch, want zij heeft het ongetwijfeld uitgezocht
- c. Ik zoek het zelf uit of het waar is en meldt dat aan haar wanneer dit niet zo is.

We gaan nu kijken wat jullie beoordelen als waarheid of als fake news. Dit gebeurt aan de hand van twee stellingen en bij de stellingen wordt ook het bijbehorende nieuwsbericht getoond.

Stelling 1

“Apple vertraagt opzettelijk oude iPhones”

Stelling 2

“Elke mbo’er krijgt 2.000 euro vanaf het schooljaar 2023/2024”

Waar alle jongeren het eens zijn met de eerste stelling, zijn de meningen over de tweede stelling verdeeld. Een reactie is:

- “Je moet er van uit kunnen gaan dat het waar is, omdat het op de website van DUO staat”.
- “Maar ik heb gezocht op de website van DUO en kan het artikel niet vinden”.

De niet behandelde stellingen

Stelling 3

“Straling van WiFi is schadelijk voor de gezondheid”

Stelling 4

“Biden brengt binnenkort bezoek aan Nederland en komt naar Arnhem toe”

Om fake news te herkennen kan je naar drie aspecten kijken: de afzender, de publicatiedatum en de gebruikte bronnen. Jullie krijgen nu drie nieuwsberichten en jullie moeten ontleden en bepalen welk of welke nieuwsberichten fake news zijn. Nadat de jongeren dit hebben gedaan, sluiten de jongerenwerkers de training af. Daarbij geven ze aan dat de derde en laatste training in het nieuwe jaar plaatsvindt.

5.3 Training 3

Bij de laatste training zijn elf van de twintig jongeren aanwezig. De training vindt plaats op 4 januari van 15:00 tot 16:30 en het thema van de training is *easy money*. De jongeren moeten op post-its schrijven wat de associaties zijn bij dit thema (zie tabel 5.3). De meest voorkomende associatie van de jongeren is dat online spullen worden verkocht zoals snus, lachgas, vapes en ballonnen.

Tabel 5.3 – Associaties bij het thema *easy money* (n=50)

Associatie	Aantal
Snus verkopen	5
Lachgas verkopen	4
Vapes verkopen	4
Oplichting	3
Pinpasfraude	3
Snel geld verdienen	3
Ballonnen verkopen	2
Drugs verkopen	2
Fraude	2
Gebruikmaken van sociale media	2
Geldeznel	2
Criminaliteit	1
Dealen	1
Easy way	1

Associatie	Aantal
Gevolgen	1
Goed of slecht is geen probleem	1
Gokken	1
Illegaal	1
Klarna/Afterpay	1
Kleding verkopen	1
Legaal	1
Makkelijk geld	1
Ondernemen	1
Online	1
Scimmen	1
Stelen	1
Veel geld	1
Wiet verkopen	1
Zwart geld	1
Totaal	50

Hetgeen op de post-its staat wordt daarna kort klassikaal besproken. Twee jongeren geven toelichting op wat ze hebben opgeschreven:

- “Het verkopen van kleding kan via Vinted”.
- “Ik heb ooit gehoord dat je door het verkopen van de genoemde goederen veel geld kan verdienen. Omdat je veel geld kan verdienen, maakt het niet meer uit of het goede of slechte goederen zijn en of het verkopen ervan op een goede of slechte manier gaat. Het snelle geld verdienen, is dan gewoon de drijfveer”.

Er komen jongens van 10 of 11 jaar oud naar mij toe met de vraag hoe en waar ze geld kunnen verdienen. Toen ik zo oud was, was ik al blij met twee euro om een broodje te kunnen halen. Tegenwoordig willen ze 100 euro verdienen om spullen te kunnen kopen en gaan ze op zoek naar manieren om dit geld snel te verdienen. De online leefomgeving biedt hiervoor een mogelijkheid. Wat dat betreft is de tijd veranderd en hier loopt het jongerenwerk ook steeds meer tegenaan. Het zorgwekkende hieraan is dat jonge kinderen snus gaan verkopen, maar op een gegeven moment verdient dit niet meer genoeg en wordt het verkopen van bijvoorbeeld wiet interessanter. Na het verkopen van wiet wordt overgegaan op het verkopen van pillen en zo ontwikkelt het zich. Wat als iets onschuldig begint, groeit uit tot iets wat niet meer onschuldig is. Het is wel de omstandigheid waarin we tegenwoordig leven. Het is aan het jongerenwerk de taak om de huidige generatie kinderen en jongeren alsnog te verleiden om een bijbaan te nemen bij de Albert Heijn waar

ze zes euro per uur verdienen in plaats van 100 euro per dag. We gaan nu vier "Wist-jedatjes" doen via Kathoot.

Vraag 16: Wat is een geldezel?

- a. Een hebzuchtig persoon die altijd uit is op geld
- b. Een persoon die zijn of haar bankpas en pincode uitleent aan criminelen**
- c. Een crimineel die contant geld rondbrengt van de ene naar de andere crimineel
- d. Een gekochte ezel die is betaald met crimineel verdiend geld

Een geldezel laat zijn rekening misbruiken voor criminele activiteiten, zoals het witwassen van crimineel verkregen geld. Er wordt crimineel verkregen geld overgemaakt naar de bankrekening van een persoon die het geld eraf moet halen en moet overhandigen aan de aanvrager. Geldezels worden vaak geronseld via sociale media. Een online campagne in Haarlem heeft aangetoond hoeveel jongeren vatbaar zijn voor het uitlenen van hun bankpas in ruil voor geld. Via sociale media zijn advertenties verspreid die 8.000 jongeren uitnodigden om snel geld te verdienen door hun pinpas uit te lenen. In totaal 300 jongeren hebben op de advertentie geklikt. Hierdoor werden ze doorverwezen naar een pagina waarop was uitgelegd dat dit voor criminelen een manier is om geld wit te wassen.

- "In Arnhem-Zuid zijn het voornamelijk de junkies wiens bankrekeningen worden gebruikt. Op hun bankrekeningen wordt bijvoorbeeld 30.000 gestort en dat moet er dan afgehaald worden. Ik heb het een keer zelf gezien. Ik reed op mijn scooter door de stad toen er een junkie naast me kwam staan. De junkie liet zijn bankrekening zien waar 20.000 euro op stond. Zijn bankrekening was bevroren omdat de bank erachter was gekomen dat hij een geldezel was. De junkies hebben niets te verliezen, dus dan hap je snel."

Vraag 17: Hoeveel jaar/jaren kan je bij de bank geen bankrekening meer openen of een lening afsluiten wanneer je bent gepakt als geldezel?

- a. 2
- b. 5
- c. 1
- d. 8**

Alle ongebruikelijke financiële transacties worden door banken gemeld aan de politie. Als geldezel draai je op voor de schade en je wordt strafrechtelijk vervolgd. Het gevolg is dat je een forse schuld opbouwt inclusief afbetalingsregeling en je krijgt een strafblad. Bovendien kan je acht jaar lang geen gebruik maken van de financiële diensten van banken. De gevolgen van het zijn van een geldezel zijn daarom niet te onderschatten. Iedereen moet zich beseffen dat je echt niets meer kan bij een bank, maar je kan ook geen telefoonabonnement afsluiten. Het gevolg hiervan is dat geldezels denken: "Fack it, ik word crimineel".

Vraag 18: Op een Telegram-account verhandelt een persoon onder andere LSD, XTC, 2CB, crystal meth, GHB, DMT, ketamine, hash, captagon, MDMA en speed. Het leidt tot twee vragen: 1) Is dit strafbaar?; 2) Kan de politie erachter komen wie de persoon is?

- a. 1) Nee; 2) Nee
- b. 1) Nee; 2) Ja
- c. 1) Ja; 2) Nee
- d. 1) Ja; 2) Ja**

Een voorbeeld is dat op 7 juni 2022 drie mannen uit Amsterdam zijn aangehouden omdat zij via Telegram op vermoedelijk grote schaal hebben gehandeld in verdovende middelen. In de Telegramgroep heeft de politie na de arrestatie het volgende bericht geplaatst:

Dag dealers, gebruikers en meelezers,

Op 7 juni 2022 is de zelfbenoemde 'jarenlange expert' achter het kanaal CEOamsterdam020 en andere 'CEO' gerelateerde accounts aangehouden door de Nederlandse Politie. Telegram lijkt anoniem, maar het verhullen van zijn drugshandel en identiteit ging toch niet zo makkelijk.

Zowel online als offline hebben wij deze verdachte en zijn klantenbestand al enige tijd in beeld. Voor hem is het gedaan met het verkopen van drugs via Telegram. Deze 'CEO' had zijn zaakjes niet zo goed op orde als hij deed voorkomen. Niets is wat het lijkt, ook niet op Telegram.

Of je nou koper, verkoper of meelezer bent, ook op Telegram laat iedereen zijn online sporen achter. Met deze chatgesprekken, betaal- en klantgegevens gaat ons onderzoek door. Bedenk alvast wanneer jij voor het laatst contact hebt gehad met 'CEO'.

Politie Nederland

Vraag 19: Wat zijn de gevaren van drugshandel en drugs dealen? Er zijn meerdere antwoorden goed

- a. Kinderen en jongeren die geronseld worden**
- b. Drugsdealers gaan altijd zelf gebruiken
- c. Afgeperst worden**
- d. Geliquideerd worden**
- "Wat betekent geronseld?"

Je wordt als het ware gerekruteerd of voor het karretje gespannen om criminele activiteiten uit te gaan voeren. Het is belangrijk om erachter te komen wat de reden is waarom jongeren starten met het verkopen van snus en doorgroeien. Hiermee kan voorkomen

worden dat toekomstige generaties dezelfde keuze gaan maken. Er is wel een belangrijke disclaimer, namelijk dat ik in de afgelopen jaren nog niemand heb gezien die echt goed geld heeft gemaakt met het verkopen van vapes, wiet of welk goed dan ook. Nu willen we met jullie graag enkele scenario's bespreken.

Scenario 1

Op WhatsApp vraagt A.: "Joo bro hoe is het? Kan je me effe helpen, ik krijg geld van mn neef maar moet effe pinnen alleen ben pinpas kwijt man. Kan het naar jouw overgemaakt worden zodat jij pint?". Daarop reageert K: "Gaat lekker man met jou? Jatochh bro altijd voor jou, wat moet ik doen?". Hierop zegt A. weer: "Love bro, kan je je rekeningnummer sturen dan wordt geld naar je gestuurd. Als je voor me kan pinnen zou top zijn. Dan spreken we om 15:00 bij parkje af. Je red me echt love man".

Wat moet er volgens jullie in de trainingen besproken worden om ervoor te zorgen dat leerlingen uit groep 8 ervan behoed worden om geldezel te worden? Een jongere antwoordt:

- "Ik zou voorbeelden geven van de gevolgen. Dan kan je angst creëren en gaan ze er misschien minder snel toe over. Ook moet je gewoon meegeven dat je persoonlijke eigendommen nooit moet afgeven".

Hoe kijken jullie aan tegen de rol van ouders? De antwoorden zijn:

- "Ja, die moeten niet een bankpas geven aan jonge kinderen. Kijk, ik was pas 15 of 16 toen ik een bankpas kreeg omdat ik toen ging werken. Die bankpas was wel gekoppeld aan die van m'n moeder, dus zij kon altijd zien wat ik met mijn geld deed. Je moet niet te jong een bankpas aan iemand geven. En als iemand dan toch z'n bankpas afgeeft en dat heeft gevolgen, moeten de ouders ook opdraaien voor de gevolgen".
- "Ja, hier ben ik het mee eens".

Maar zijn het nou de jongeren of de ouders die verantwoordelijk zijn als een jongere een geldezel wordt? Het antwoord is:

- "Ja, wel de ouders denk ik. Je moet de ouders ook duidelijk gaan maken dat dit niet mag, dat het strafbaar is en dat het grote gevolgen kan hebben. Er moet veel meer voorlichting komen".

En wat is de rol van de banken? De antwoorden zijn:

- "Deze rol is niet zo groot. Iemand heeft een jongerenrekening en dat moet gekoppeld zijn aan die van de ouders en dan is het hun eigen verantwoordelijkheid".
- "Het systeem van banken moet beter beveiligd worden. Hoe kunnen zulke grote bedragen er zo makkelijk opgezet en afgehaald worden?"
- "Banken moeten geldstromen gaan controleren wanneer opmerkelijke bedragen worden uitgewisseld Als iemand altijd ongeveer 50 euro per maand op de rekening

krijgt en ineens 2.500, is dat reden om de geldstroom na te gaan. Niet als iemand altijd 2.500 op de rekening krijgt”.

De training vervolgt met het voorleggen van stellingen.

Stelling 1

“Vape en snuss moet verboden worden”. Het overgrote deel is het hier niet mee eens:

- “Als je het verbiedt, gaan mensen het juist doen. Beter is om het gedrag van iemand te corrigeren in plaats van gedrag te verbieden, want dat werkt averechts”.
- “Deze goederen leeftijdsgebonden maken heeft geen zin. Jongeren jonger dan 18 komen nu immers ook nog aan alcohol en sigaretten via de straat. Dat zal altijd zo blijven”.
- “Oudere mensen geven het slechte voorbeeld aan jongeren, waardoor jongeren dit soort spul ook gaan gebruiken. Een sigaret mag je bijvoorbeeld wettelijk pas kopen vanaf 18 jaar, waarom vape en snus dan niet? Je komt er te makkelijk aan, veel makkelijker dan aan alcohol en sigaretten. Daarom moet het verboden worden”.

Stelling 2

“Het is de verantwoordelijkheid van ouders dat hun kind niet bezig is met online criminaliteit”. Doordat het eerder al ging over de rol van ouders, zijn de meeste jongeren het nu eens met deze stelling.

- “Ik vind het goed dat Apple de mogelijkheid biedt om een kinderslot te zetten op het downloaden van bepaalde apps. Ouders moeten echter wel weten dat dit kan. Daarin is er sprake van een generatieding. Veel ouders weten dat namelijk niet. Die weten niet eens dat hun kinderen op dergelijke apps zitten en wat die apps inhouden. Daarom moeten ouders ook voorgelicht gaan worden”.

Door tijdgebrek hebben de jongerenwerkers de derde en vierde stelling links laten liggen.

De niet behandelde stellingen

Stelling 3

“Online criminaliteit valt eigenlijk best wel mee”

Stelling 4

“Het gedrag van mensen zorgt ervoor dat er veel cybercriminaliteit is”

Alle trainingen zijn afgerond en alle thema's zijn behandeld. We willen jullie nu vragen de vragenlijst opnieuw in te vullen, net zoals voorafgaand aan de eerste training. Nadat dit is gedaan, is aan de jongeren gevraagd wat hun mening is over de trainingen. Er volgen vijf reacties, namelijk:

- "Het was heel interactief. Het had precies de goede balans".
- "Ik weet nu waar je online mee te maken kan krijgen".
- "Ik heb al wel van veel termen gehoord, maar ik ben me wel meer bewust geworden van wat de termen inhouden".
- "Ik denk dat we aan de hand van een paar oefeningen en wanneer we gaan samenwerken een mooie presentatie kunnen geven aan groep 8".
- "Het was fijn dat we niet alleen informatie kregen, maar we konden er ook onderling over praten en onze meningen geven. Dat maakte het des te interessant om naar te luisteren en de aandacht erbij houden".

5.4 Reflectie op de trainingen

In de maanden december 2022 en januari 2023 zijn de trainingen aan jongeren (trainers in spé) gegeven. Een reflectie op deze trainingen levert een aantal inzichten op:

- In geen training zijn alle twintig jongeren aanwezig geweest. Slechts enkele jongeren hebben alle trainingen doorlopen. Bij training 1 waren bijvoorbeeld dertien jongeren aanwezig en bij training 3 elf jongeren. De afwezigheid van negen jongeren bij training 3 betekent dat 45% van de jongeren minimaal één training heeft gemist. De kans bestaat dat dit de resultaten van de vragenlijst heeft beïnvloed, omdat deze jongeren minder kennis hebben opgedaan.
- In alle trainingen is sprake geweest van tijdgebrek. In training 1 zijn daarom vier scenario's niet besproken. Desondanks is het niet gelukt om het thema (online) geweld en *exposen* af te ronden. Dit thema is hervat in training 2 en heeft daardoor gevolgen gehad voor de inhoud van training 2. Voor hetgeen behandeld moest worden, was namelijk minder tijd. Ook in training 2 zijn daardoor onderdelen overgeslagen. Het betreft twee stellingen die nog horen bij het thema (online) geweld en *exposen* en vier vragen en twee stellingen die ingaan op het thema *fake news*. In de derde training zijn twee stellingen niet behandeld vanwege tijdgebrek.
- Het voorleggen van de "Wist-je-datjes" was bedoeld om een interactief gesprek te stimuleren. Dit gebeurt echter minimaal. Het is vooral overdragen van kennis doordat jongerenwerkers toelichting gegeven waarom een antwoord het juiste antwoord is.
- Na afloop van de derde training geven de jongeren aan dat zij de interactieve component, namelijk het kunnen voeren van discussies, prettig vonden. Daarom is het een gemiste kans dat in de trainingen wel alle "Wist-je-datjes" zijn behandeld, maar

een deel van de vragen, scenario's en stellingen zijn "wegbezuinigd" omwille van tijdgebrek. Dit leverde namelijk discussies op en kreeg de inhoud van de trainingen meer diepgang.

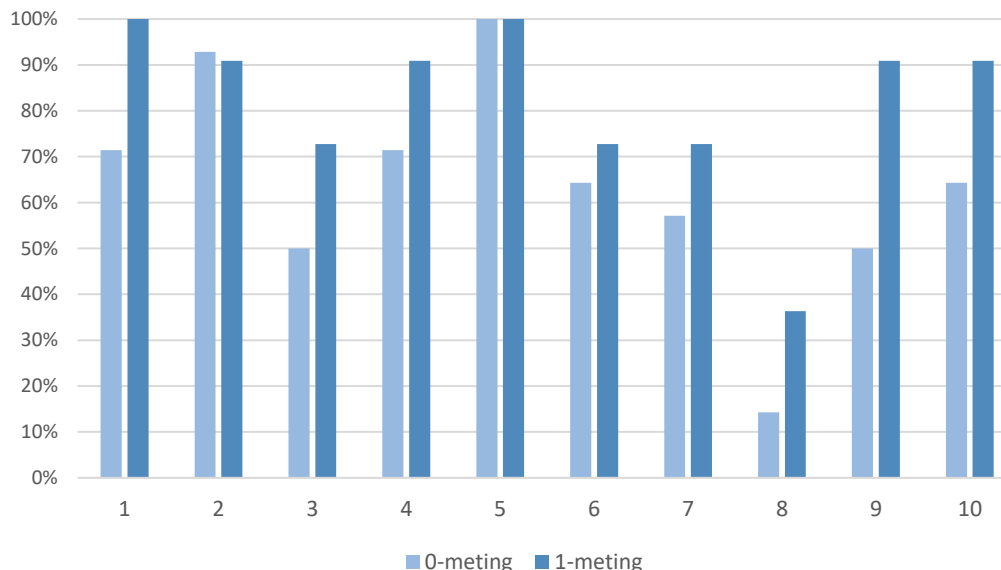
6 Resultaten van de vragenlijst onder jongeren

De vragenlijst – bestaande uit tien kennisvragen en zestien stellingen (zie bijlage 2) – is de jongeren voorafgaand aan de eerste training en na afloop van de laatste training voorgelegd. Het doel van de vragenlijst is om te toetsen of de trainingen ertoe hebben geleid dat de kennis over en attitude ten aanzien van de thema's en online risico's is veranderd en of de cyberweerbaarheid vergroot is. De 0-meting is door veertien jongeren⁵⁶ ingevuld en de 1-meting door elf jongeren. Dit maakt dat in totaal 25 vragenlijsten zijn ingevuld. Dit hoofdstuk bespreekt eerst de resultaten ten aanzien van de kennisvragen en vervolgens de antwoorden op de stellingen.

6.1 De antwoorden op de kennisvragen

Aan de jongeren zijn in totaal tien meerkeuzevragen voorgelegd waarmee hun kennisniveau is getoetst. In figuur 6.1 staat weergegeven hoeveel procent van de jongeren de vraag goed heeft beantwoord in de 0- en 1-meting.

Figuur 6.1 – Percentage jongeren dat de vragen correct heeft beantwoord (n=25)

56. In het vorige hoofdstuk staat dat dertien jongeren aanwezig waren bij training 1. Reden dat de 0-meting door veertien jongeren is ingevuld, is omdat een jongere de 0-meting heeft ingevuld voorafgaand aan de tweede training omdat deze jongere niet bij training 1 aanwezig was.

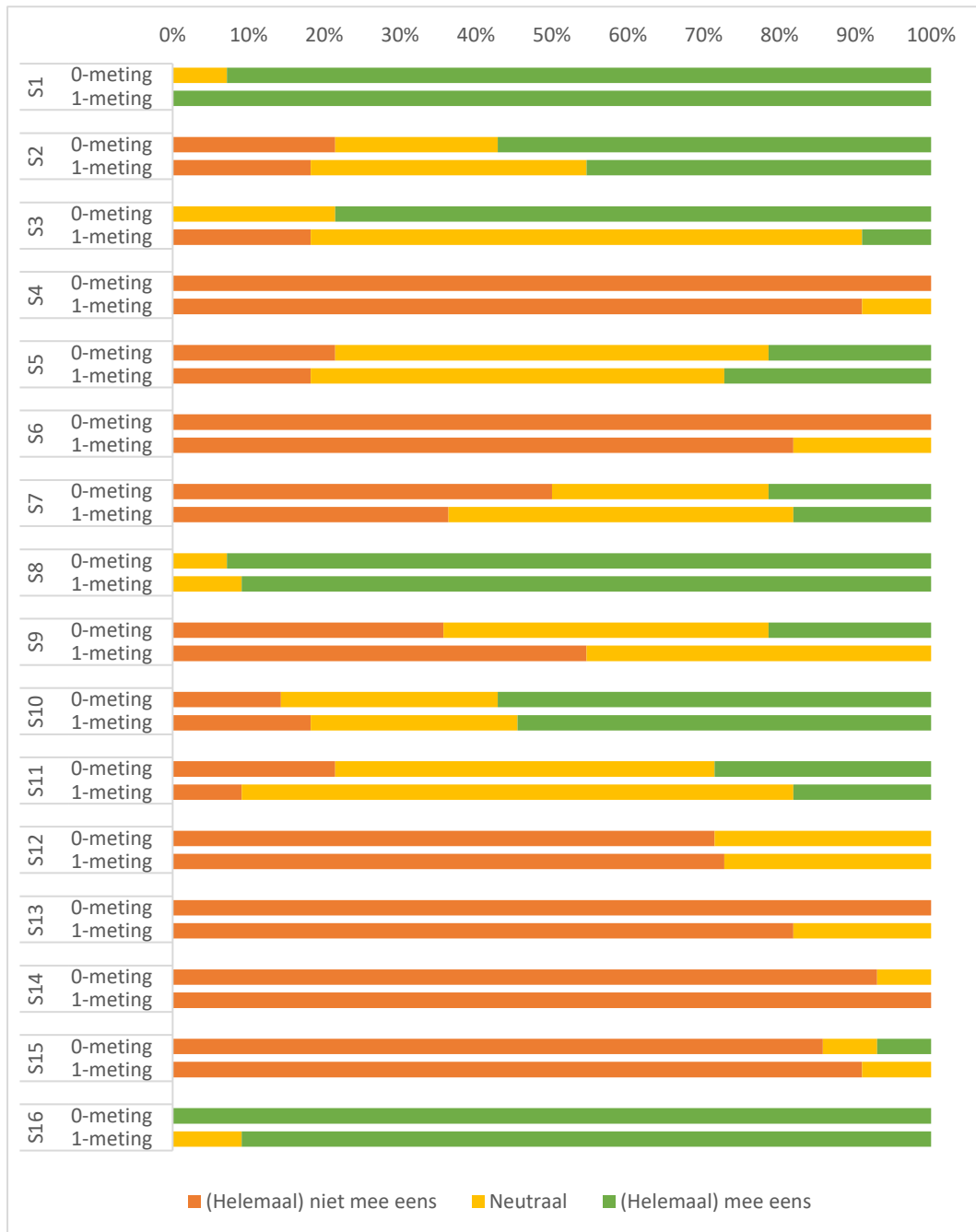
Figuur 6.1 toont dat in de 1-meting acht van de tien vragen procentueel door meer jongeren goed zijn beantwoord. De grootste stijging heeft betrekking op vraag 9: "Online berichten plaatsen dat mensen in de stad moeten gaan reellen, is:". Een vraag die zowel in de 0- als 1-meting slecht is beantwoord, is vraag 8: "Welke straf of straffen kun je krijgen als een crimineel je bankrekening gebruikt?". Daarentegen is vraag 5 – "Wat is exposen?" – in zowel de 0- als 1-meting door alle jongeren goed beantwoord. De enige vraag waarvoor geldt dat er sprake is van een procentuele afname in het aantal goede antwoorden, is vraag 2: "Hoe kun je controleren of online nieuws op Instagram echt of nep is?". Echter, in absolute aantallen is deze vraag niet minder goed beantwoord. In zowel de 0- als 1-meting is deze vraag namelijk door één persoon fout beantwoord. Doordat de 1-meting door meer jongeren is ingevuld dan de 0-meting is het procentuele aandeel van het foute antwoord in het totaal kleiner. Een laatste bevinding is dat de helft van de jongeren vraag 3 fout heeft beantwoord in de 0-meting. Het betreft de vraag: "Welk van de volgende bronnen is het meest betrouwbaar?". De helft van de jongeren antwoord hierop dat familie de meest betrouwbare nieuwsbron is in plaats van het journaal. In de 1-meting zijn er nog slechts twee jongeren die aangeven familie de meest betrouwbare nieuwsbron te vinden.

Wanneer alle resultaten van de 0- en 1-meting tezamen worden genomen, komt er een gemiddelde score uit van de veertien jongeren in de 0-meting en van de elf jongeren in de 1-meting. In de 0-meting scoren de jongeren gemiddeld een 6,4 en deze gemiddelde score is gestegen naar een 8,2 in de 1-meting. Deze stijging is significant en daaruit blijkt dat het kennisniveau van de jongeren aanzienlijk beter is geworden.

6.2 De antwoorden op de stellingen

In figuur 6.2 staan de resultaten van de 0- en 1-meting per stelling weergegeven.

Figuur 6.2 – Antwoorden op de stellingen (S) door jongeren (n=25)

De frequentieverdeling toont geen grote verschillen tussen de 0- en 1-meting. In beide metingen is minimaal 75% het (helemaal) eens met de 1^e stelling ("Als ik iemand – per ongeluk – online beledig, bied ik mijn excuses aan"), 8^e stelling ("Als iemand online

aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat”) en 16^e stelling (“Op school moet het in de klas meer gaan over berichten die op sociale media worden verspreid”). Daarentegen is in beide metingen minimaal 75% het (helemaal) oneens met de 4^e stelling (“Als een bekende Nederlander of influencer iets zegt, dan geloof ik dat”), 6^e stelling (“In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen”), 13^e stelling (“Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen”), 14^e stelling (“Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat”) en 15^e stelling (“Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen”). Er zijn twee stellingen met grote verschillen tussen de 0- en 1-meting. In de 0-meting was bijvoorbeeld 79% het (helemaal) eens met de stelling “Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen”. Dit percentage is in de 1-meting met 70% afgenomen tot 9%. De andere stelling met een groot verschil tussen de 0- en 1-meting is de 9^e stelling: “Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg”. In de 0-meting was 21% het hier nog (helemaal) mee eens, tegenover 0% in de 1-meting.

Waar het voorgaande een beschrijvende analyse betrof, is het voor het bepalen van een attitudeverandering noodzakelijk om gemiddelde scores te koppelen aan de frequentieverdeling.

De methodiek waardoor de gemiddelde scores zijn berekend

Om tot gemiddelde scores te komen, moeten waarden toegekend worden aan de gegeven antwoorden. Aan de hand van de gegeven antwoorden kan een waarde van 1 tot en met 5 worden gegeven, waarbij een score van 1 betekent dat men cyberweerbaar is, terwijl een score van 5 betekent dat men online kwetsbaar is. Bij het toekennen van de scores is er rekening gehouden met de ‘richting’ van de stellingen. Enkele stellingen moesten daarom gepoold worden. Een voorbeeld van een stelling waarvoor dit geldt, is: “Als ik iemand (per ongeluk) via sociale media uitscheldt, dan bied ik mijn excuses aan”. Zonder te poolen, betekent een score 5 dat de respondent het helemaal eens is met deze stelling. Dat duidt echter op cyberweerbaarheid, terwijl cyberweerbaarheid wordt aangetoond door een score 1. Door de scores te poolen c.q. om te draaien, wijst het gemiddelde op de stelling in de juiste richting. Een voorbeeld van een stelling waar *poolen* niet nodig is, is “In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen”. Deze stelling wijst al in de richting van online kwetsbaarheid, waardoor de score 5 (“Helemaal mee eens”) passend is. Voor iedere stelling is bepaald of het noodzakelijk is om te *poolen*. Daarna zijn alle gegeven scores bij elkaar opgeteld en gedeeld door het totaal aantal gegeven antwoorden, waardoor er een gemiddelde score uitkomt.

In tabel 6.1 staan de gemiddelde scores per stelling. De gemiddelden hebben allemaal dezelfde betekenis: hoe dichter de score bij 1, des te sterker is de mate van cyberweerbaarheid. Indien de score in de 1-meting lager is dan in de 0-meting, staat in de tabel een groene pijl schuin naar beneden. Een hogere score wordt gevisualiseerd met een rode pijl schuin naar boven. In het geval er een streep (-) staat, is het verschil tussen de 0- en 1-meting minder dan 0,10. Dit impliceert dat er geen sprake is van een attitudeverandering.

Tabel 6.1 – Gemiddelde scores op de stellingen door de jongeren (n=25)⁵⁷

Stellingen	0-meting	1-meting	
Als ik iemand (per ongeluk) via sociale media uitscheld, dan bied ik mijn excuses aan	1,64	1,45	↘
Als ik via sociale media kan laten zien wie een pedofiel of kinderlokker is, dan doe ik dat	3,71	3,36	↘
Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen	4,36	2,82*	↘
Als een bekende Nederlander of influencer iets zegt, dan geloof ik dat	1,57	1,45	↘
Ik vind het moeilijk om iemand online uit te schelden	2,86	2,82	-
In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen	1,07	1,45	↗
Ik durf iemand online sneller uit te schelden dan op straat	2,57	2,64	-
Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat	1,50	1,45	-
Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg	2,71	2,09	↘
Ik controleer nieuws op Instagram als ik twijfel of dit waar is	2,36	2,36	-
Als mijn beste vriend(in) vraagt of ik een bericht op sociale media wil delen, doe ik dit	3,00	3,18	↗
Als een van mijn klasgenoten online ruzie heeft, bemoei ik mij daar online mee	1,86	1,73	↘
Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen	1,07	1,36	↗
Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat	1,14	1,00	↘
Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen	1,71	1,27	↘
Op school moet het in de klas meer gaan over berichten die op sociale media worden verspreid	1,50	1,18	↘

57. * p < 0.05

In vier gevallen is de gemiddelde score niet of nauwelijks veranderd. De gemiddelde scores van drie andere stellingen zijn licht toegenomen. Dit wijst in de richting dat ze zich online kwetsbaarder zijn gaan gedragen. In de overige negen stellingen is er in de 1-meting sprake van een lagere gemiddelde score. Dit wijst wel in de richting van een sterkere mate van cyberweerbaarheid. Daarbij geldt voor één stelling dat de afname significant is en wel voor: "Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen".

Vervolgens zijn de stellingen samengevoegd bij de verschillende thema's waar ze bij horen. Aan de thema's "normen en waarden", "(online) geweld en *exposen*", "*fake news*" en "*easy money*" zijn ieder vier stellingen gekoppeld. In bijlage 3 staat welke stellingen bij welk thema horen. Tabel 6.2 geeft per thema de verschillen in de gemiddelde scores tussen de 0- en 1-meting.

Tabel 6.2 – Gemiddelde scores op de thema's door de jongeren (n=25)⁵⁸

Thema	0-meting	1-meting	
Normen en waarden	2,27	2,27	–
(Online) geweld en <i>exposen</i>	2,57	2,45	↘
<i>Fake news</i>	2,11	2,05	–
<i>Easy money</i> *	2,46	1,91	↘
Online weerbaarheid	2,17	1,98	↘

Twee van de vier thema's wijzen op het effect dat de jongeren meer cyberweerbaar zijn geworden. Voor één van de twee thema's – namelijk voor *easy money* – geldt dat dit effect significant is. Wanneer gekeken wordt naar alle stellingen tezamen (de dikgedrukte rij) wijst het resultaat ook in de richting dat de jongeren meer cyberweerbaar zijn geworden. Dit effect is echter niet significant.

6.3 Resumé

De vragenlijst bestaat uit tien kennisvragen en zestien stellingen. Een vergelijking tussen de 0- en 1-meting toont dat acht van de tien kennisvragen procentueel beter zijn beantwoord in de 1-meting, één vraag is even vaak beantwoord en één vraag is procentueel slechter beantwoord. Dit resulteert in een toegenomen gemiddelde score van 6,4 naar 8,2. Dit verschil is significant en dus is het kennisniveau over online fenomenen toegenomen. De zestien stellingen zijn geclusterd naar thema's. Voor de thema's (online) geweld

58. * p < 0.05

en *exposen* en *easy money* wijzen de resultaten in de richting dat jongeren meer cyberweerbaar zijn geworden. Voor *easy money* geldt dat dit effect significant is. Voor de andere twee thema's geldt dat er geen verschillen zijn tussen de 0- en 1-meting. Wanneer alle stellingen tezamen worden genomen, is de conclusie dat het lijkt alsof de jongeren meer cyberweerbaar zijn geworden maar dit effect is niet significant.

7 Trainen van kinderen

Dit hoofdstuk is overeenkomstig met hoofdstuk 5 waarin verslag is gedaan van het trainen van de jongeren (de gebruikte presentaties zijn op te vragen bij de jongerenwerkorganisaties). Het verschil is dat in dit hoofdstuk verslag wordt gedaan van de trainingen aan kinderen. Voordat deze verslagen beschreven worden, wijdt het hoofdstuk uit over de manier hoe de jongeren zich hebben voorbereid op het trainen van de kinderen.

7.1 De voorbereiding op het geven van de trainingen

In februari 2023 komen de jongeren drie keer samen om zich voor te bereiden op het geven van de trainingen. De jongerenwerkers geven tijdens de eerste bijeenkomst aan dat ze nog steeds bezig zijn met het verzamelen van voldoende groepen. Dit blijkt een lastige opdracht te zijn. Waar eerder in het project door PU en AM het doel werd uitgesproken om ongeveer 120 kinderen te trainen, is dit daarom bijgesteld naar 75 kinderen. Dit aantal is nodig om alsnog wetenschappelijk betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de resultaten van de vragenlijst. Tevens geven de jongerenwerkers de boodschap af dat de jongeren zich in de kijker hebben gespeeld, omdat er vanuit het Ministerie van Justitie en Veiligheid en verschillende gemeenten veel interesse is naar het project.

Vervolgens vertellen de jongerenwerkers wat het doel van de drie bijeenkomsten is: de jongeren krijgen de mogelijkheid om te brainstormen en hun eigen trainingen vorm te geven. Tijdens de brainstormsessies worden de jongeren in drie groepen verdeeld. Ter inspiratie hebben de jongerenwerkers een papier met tips en tools op tafels gelegd. Zo mogen de jongeren op het internet op zoek gaan naar manieren om de training te geven, omdat ze het wiel niet opnieuw hoeven uit te vinden. Er geldt één voorwaarde bij het bedenken van eigen trainingen, namelijk dat de kennis die wordt bevraagd in de vragenlijst moet terugkomen in de trainingen. Dit is noodzakelijk om te kunnen toetsen of de kinderen iets hebben geleerd. Daarom wordt tijdens het brainstormen de vragenlijst als leidraad getoond op een tv-scherm. De vrijheid die de jongeren hebben, is op welke manier ze de informatie willen overbrengen. Ook wat de jongeren naast de noodzakelijke informatie willen vertellen en doen, staat ze vrij tijdens de brainstormsessies. Wel noemen de jongerenwerkers enkele opties:

- *Wij hebben jullie trainingen voor een deel interactief gemaakt. Het zou mooi zijn als de trainingen voor de kinderen nog interactiever worden. Je kunt een spel doen, een kringgesprek starten et cetera. Wees creatief.*
- *Je kunt en mag zelf stellingen bedenken.*

Naast het brainstormen over de invulling van hun eigen trainingen, zijn de bijeenkomsten ook bedoeld dat de jongerenwerkers *tips and tricks* geven aan de jongeren. Dit is nodig omdat een deel van de jongeren het geven van training aan een klas spannend en een uitdaging vinden. Een voorbeeld van een situatie waarvoor *tips and tricks* nuttig zijn, is

het geven van training aan drukke (leerlingen in) klassen. Voorbeelden van tips die worden gegeven tijdens de bijeenkomsten zijn:

- *Maak een timetable door vast te zetten wat je de eerste tien minuten doet, wat je daarna twintig minuten doet et cetera.*
- *Om een interactief gesprek te stimuleren, is het delen van een persoonlijk verhaal bevorderend. Voor het thema fake news kan het bijvoorbeeld leuk zijn om drie verhalen te vertellen waarvan er een betrekking heeft op jou als persoon. De kinderen moeten dan beslissen welke dat is. Hiermee kan je laten zien hoe makkelijk het is om fake news te verspreiden.*

Gedurende de eerste brainstormsessie wordt ook een discussie gevoerd tussen jongeren over wat precies normen en waarden zijn. Dit maakt hen bewust van het feit dat ze moeten nadenken over hoe ze bepaalde termen/fenomenen moeten uitleggen aan de kinderen: "We moeten Jip en Janneke taal gebruiken". De jongerenwerker geeft hiervoor de volgende tip: *In plaats van vragen welke normen en waarden ze belangrijk vinden, kun je vragen wat ze voor belangrijks van huis uit hebben meegekregen.*

In de eerste twee brainstormsessies moeten de drie groepen jongeren na 45 minuten hun trainingen pitchen (zie in bijlage 4 de uitgewerkte pitches inclusief de manier hoe de jongerenwerkers hierop hebben gereageerd). Voorafgaand aan de derde brainstormsessie hebben de jongerenwerkers alle ideeën van trainingen verzameld. Voor het thema *fake news* valt het op dat de meeste jongeren in hun training nieuwspagina's willen ontleden. Daarbij kunnen de kinderen gebruikmaken van een checklist. Ten aanzien van het thema *easy money* willen de jongeren de risico's, consequenties en negatieve gevolgen bespreken om zodoende kinderen af te schrikken. De verzameling van ideeën is door de jongerenwerkers vertaald in drie presentaties en deze worden getoond in de derde bijeenkomst. De presentatie is in feite een blauwdruk van de trainingen die door de jongeren gegeven gaan worden. Aan de jongeren wordt gevraagd of zij snappen wat in de dia's staat, of zij daarmee akkoord zijn of dat er iets mist of uitgehaald moet worden. In de kern is er sprake van de volgende blauwdruk:

Deel 1: Introductie

- Kennismaking
- Begrippen uitleggen die horen bij het te bespreken thema

Deel 2: Interactief deel

- Dilemma's
- Stellingen

Deel 3: Risico's, consequenties en negatieve gevolgen

- Voorbeelden van waargebeurde verhalen
- Fictieve scenario's

Waar deel 1 voor zich spreekt, biedt deel 2 meer vrijheid. In de presentatie wordt één dia getoond waar veel dilemma's en stellingen staan. De jongeren mogen zelf besluiten welke dilemma's of stellingen zij willen behandelen tijdens hun training. Met betrekking tot deel 3 vraagt een jongere:

- "Kunnen we ook geen ervaringsdeskundige uitnodigen of iets dergelijks? Bijvoorbeeld iemand die gediend heeft als geldezel, of iemand die zich bij de politie bezighoudt met fraudezaken?"

De jongerenwerkers antwoorden dat het een leuk idee is, maar dat het erg moeilijk is om dit op korte termijn te organiseren. Bovendien moet die deskundige dan niet één keer, maar in alle groepen aanwezig zijn. Dat is op korte termijn onhaalbaar. De jongerenwerkers zeggen dat het alternatief is dat er gezocht gaat worden naar filmpjes die in de klas getoond kunnen worden. Het kan een filmpje zijn waarin een fenomeen of begrip uitgelegd wordt, maar het kan ook een slachtoffer zijn die zijn of haar ervaringen deelt.

De jongerenwerkers sluiten de derde bijeenkomst af met de boodschap dat zij een bestand gaan maken met daarin allerlei links en informatie (zie bijlage 5). Hiermee kunnen de jongeren zich zo goed mogelijk voorbereiden op het geven van de trainingen. Het voordeel hiervan is dat ze niet zelf op zoek hoeven te gaan naar informatie en dat er een zekere mate van uniformiteit is in wat de kinderen aan informatie gaan krijgen. Tot slot geven de jongerenwerkers aan dat in totaal twee groepen leerlingen in de mogelijkheid zijn om deel te nemen aan trainingen. Hoewel het exacte aantal leerlingen per groep op dit moment nog onbekend is, zeggen de jongerenwerkers dat het er ongeveer vijftien per groep zullen zijn. Hiermee wordt niet voldaan aan de doelstelling die geformuleerd is in het onderzoeksvoorstel, namelijk het trainen van zes groepen van ieder twintig personen.

Na de afsluiting van de jongerenwerkers volgen nog een vraag en opmerking van twee jongeren. De vraag is of het al bekend is wanneer de trainingen gegeven gaan worden. Reden voor deze vraag is dat de jongere voor de eerdere drie trainingen ook relatief last-minute vrij heeft moeten vragen op haar werk. Deze jongere suggereert dat het voor toekomstige YCT-projecten handig is om voor de start van het project alle data vast te hebben staan. De jongerenwerkers geven aan dat dit inderdaad een punt van aandacht is. Het voordeel hiervan is ook dat de trainingen in de onderwijsagenda verweven worden. In dit traject is namelijk inmiddels duidelijk geworden dat er op zoek gegaan moet worden naar momenten buiten de onderwijsagenda. Dit is vanuit praktisch oogpunt onhandiger. De opmerking is een suggestie van een jongere, namelijk dat iedereen zijn of haar training presenteert voor de anderen als oefening. Het jongerenwerk geeft aan dat hier in de agenda geen ruimte voor is, maar dat het wel iets is om in toekomstige YCT-projecten op te nemen.

7.2 Trainen van de eerste groep kinderen

In deze paragraaf worden de verslagen getoond van de drie trainingen die aan de eerste groep leerlingen zijn gegeven. Het betreft een groep jongens en meisjes die in groep 7 en 8 zitten. Een deel van de leerlingen is onlangs in Nederland komen wonen, waardoor deze

leerlingen een taalachterstand hebben. In de verslagen staat schuingedrukt wat de jongeren zeggen en de bullets geven de reacties van de leerlingen weer.

7.2.1 Training 1

De eerste training wordt in een klaslokaal gegeven na afloop van een schooldag. Er zijn in totaal dertien leerlingen aanwezig. De training start met het uitdelen van de vragenlijst. Vanwege de taalachterstand van leerlingen zitten er begeleiders in het klaslokaal die deze leerlingen individueel ondersteunen, zo ook bij het invullen van de vragenlijst. Ondanks dat de jongeren benadrukken dat het invullen van de vragenlijst zelfstandig moet gebeuren en er niet met anderen overlegd mag worden, is het mogelijk dat de individuele begeleiding de leerlingen gestuurd heeft in het geven van (de goede) antwoorden. Er is een groot verschil in de wijze waarop de leerlingen de vragenlijst invullen. Sommigen zijn erg fanatiek en denken lang na, maar er zijn ook reacties die minder positief zijn:

- “Dit is saai, ik ga dit niet maken”.
- “Ik snap het niet”.
- “Ik heb geen zin”.

Er zijn meerdere leerlingen die aangeven het niet te snappen. Ze snappen de zinnen of specifieke woorden niet, zoals pedofiel. Ook lijkt een leerling “iene miene mutte” toe te passen voor het beantwoorden van de vragen, maar het is onduidelijk gebleven of de leerling dit ook daadwerkelijk heeft gedaan. Vanwege deze onduidelijkheid zijn de antwoorden van deze leerling wel meegenomen in de analyse. Na het invullen van de vragenlijst wordt een start gemaakt met het eerste thema doordat de jongeren vragen wat normen en waarden zijn.

- “Wat?”

Een jongere geeft een voorbeeld. De reactie van de klas is dat ze het nog niet helemaal snappen. Daarom wordt nog een voorbeeld gegeven. Hierdoor begrijpen de meeste leerlingen het, maar een leerling geeft aan waarden nog niet te snappen. Daarop reageert de leraar: *Een waarde is iets waar jij voor staat, wat jij belangrijk vindt*. Daarna wordt de term *netiquette* uitgelegd. Het leidt her en der tot gejuich omdat ze dit goed hadden in de vragenlijst.

We hebben een aantal begrippen uitgelegd. Nu willen we jullie graag stellingen voorleggen.

Stelling 1

“Als je online kan laten zien wie een pedofiel is, dan laat ik dat zien”.

- “Dat doe ik, want ik wil niet gekidnapt worden”.
- “Ik zou het tegen mijn vader zeggen”.
- “Ik zou het wel vertellen op het internet door het op sociale media te zetten”.

Zou je het niet eerst aan je ouders vertellen?

- "Ja".

Stelling 2

"Als mijn klasgenoot online ruzie heeft, bemoei ik me er online ook mee".

- "Het ligt eraan wie het is".
- "Ik ga sowieso meedoen".
- "Ik zou niet meedoen want als ik meedoe, komt diegene achter mij aan".

Stelling 3

"Als mijn vrienden iemand uit mijn klas pesten, pest ik mee". Hierop reageert iedereen met "Nee".

Stelling 4

"Als ik een naaktfoto ontvang, dan stuur ik deze door". Ze reageren bijna allemaal op een ietwat gemaakte geschokte manier en zeggen op een wat hogere en lacherige toon "Nee". Hoeveel van jullie hebben een mobiel? Bijna iedereen steekt zijn of haar vinger op. Wie van jullie zit op TikTok? Opnieuw steekt bijna iedereen zijn of haar vinger op. Op TikTok komen wel eens dingen voorbij die je misschien niet zo leuk vindt. Het kan bijvoorbeeld zijn dat er een foto voorbijkomt waarvan je bijna zeker weet dat degene die op de foto staat, het niet leuk vindt dat die foto van hem of haar wordt gedeeld. Wat doen jullie dan? Stuur je de foto door of spreek je degene aan die de foto heeft doorgestuurd?

- "Ik zou die persoon wel aanspreken, omdat het niet leuk is".
- "Ik zou die persoon vragen waarom hij het doet en met welke reden".

En brengen jullie de persoon op de hoogte van wie de foto is gemaakt? Daarop reageren ze bijna allemaal met "Ja". Volgend jaar gaan jullie bijna allemaal naar de middelbare school. Daar komt het doorsturen van foto's vaker voor dan op de basisschool. Het is belangrijk om na te denken hoe je het beste kan omgaan met zo'n situatie. Je moet je altijd afvragen wat je het beste kan doen. Als je het wil vertellen, is het belangrijk dat je altijd naar iemand toegaat die je vertrouwt.

Dan wil ik jullie een vraag stellen. Wie weet wat exposen is?

- "Iemand die zegt dat dit zijn naam is maar dat is zijn naam helemaal niet. Als je dat dan tegen anderen zegt, expose je hem".
- "Een foto delen van iemand die iets heeft gedaan".

Mooie antwoorden! Dus je stuurt een foto van iemand terwijl diegene daar geen toestemming voor heeft gegeven. En weet iemand wat de straf is als je iemand exposed? Met andere woorden: wat is het gevaar of het risico als je iemand exposed?

- "Dan krijg je tbs. Daar leer je hoe je omgaat met elkaar".
- "Dan krijg ik een pak slaag van m'n moeder".
- "Wordt je gebanned van het internet".
- "Ik denk dat je een boete moet betalen ofzo".
- "Er zit ook nog een verschil in straf of je onder of boven de 18 bent".
- "Je moet niet de gevangenis in, maar een taakstraf kan wel".

En denken jullie dat je een straf kan krijgen als je online berichten stuurt dat je moet gaan rellen?

- "Ja, dan krijg je een boete of gevangenisstraf".

In de coronaperiode is dit gebeurd he. Toen werden supermarkten kapot gemaakt en waren er rellen buiten. Dat is onder andere online begonnen. Jullie hebben bijna allemaal een mobiel, gaven jullie al aan. Jullie zitten vast ook allemaal in groepen op Snapchat. Wat gebeurt er als in zo'n groep wordt gezegd dat jullie vanavond moeten gaan rellen bij deze school en hier alles kapot moeten maken? Diegene die zulke berichten stuurt, is strafbaar en kan zelfs de gevangenis in moeten. Is dat terecht?

- "Ja, vind ik wel want je brengt anderen op ideeën".

Wees je dus bewust dat zulke dingen gebeuren en dat je strafbaar bent voor het opruien van anderen, zo noemen we dat. Hebben jullie afspraken gemaakt met jullie ouders wat jullie op sociale media mogen doen? Vijf kinderen steken hun hand op. Twee reageren ook inhoudelijk:

- "Ja, ik heb afgesproken dat ik niet met mensen mag praten die ik niet ken. Ik mag ook geen anoniem nummer opnemen".
- "Je moet oppassen want er zitten veel pedofielen op het internet. Zij doen alsof ze 15 zijn en vragen later om naaktfoto's".

En hebben jullie van huis uit ook meegekregen hoe je online omgaat met mensen? Ik niet, ik heb het mezelf aangeleerd.

- "Nou, ik heb geleerd dat als iemand mij slaat in een gevecht, dus niet als grapje, dan mag ik terugslaan".
- "Dan mag ik niet terugslaan, dan moet ik terugslaan".

Vinden jullie ook dat mensen die naaktfoto's doorsturen gestraft moeten worden?

- "Ja, want je hebt daar niet om gevraagd. Dan moet je van een website of internet afgehaald worden. Of je moet een geldboete krijgen".

Want wie van jullie heeft wel eens een foto, hoeft dus geen naaktfoto te zijn, doorgestuurd terwijl je daar geen toestemming voor had? De meesten geven aan dit wel eens gedaan te hebben.

- "Een foto doorsturen is dom en stom. Dan ben je een kip zonder kop".

En nog een vraag, heb je nog respect voor een persoon als die persoon jou uitscheldt via Snapchat? De hele klas reageert met "Nee".

- "Die persoon heeft ook geen respect voor mij. Ik zou terugschelden".

Waarom scheld je terug?

- "Karma".
- "Ik laat niet over me heen lopen".

Maar voel je je verantwoordelijk om iemand aan te spreken die anderen pest?

- "Nee, boeit mij niks".
- "Als ik me er mee ga bemoeien, gaat die misschien wel op mij".

Maar hoeft iemand dan ook niet voor jou op te komen?

- "Nee, ik regel het zelf wel".

En voelen jullie je vrijer om online je mening te uiten?

- "Ja, want soms ken je de andere persoon niet".
- "Als je thuis bent, weet niemand wie de persoon is".

Mooi! Dat was de eerste training. Wat vonden jullie ervan?

- "Saai, het onderwerp is saai en het waren moeilijke vragen".
- "Voor jullie was het misschien leuk, maar voor mij niet".
- "De vragen waren lastig. Ik was ook beetje moe".
- "Ik vond het wel oke, want je kunt kijken wat je voor kennis hebt. Wel zou ik meer spelletjes willen doen".
- "Ik wil voetballen".

En wat is blijven hangen bij jullie?

- "Als je een foto van iemand anders doorstuurt, krijg je straf".
- "Je moet niet pesten".
- "Als je zegt, kom we gaan dit doen. Dan krijg je straf".

Na de training hebben de jongeren en de leraar van de klas nog kort gereflecteerd op de training. Er komen drie leerpunten uit naar voren voor de volgende trainingen: 1) meer de taal van de kinderen spreken, 2) meer gebruikmaken van spelletjes en 3) voorbeelden gebruiken.

7.2.2 Training 2

De tweede training vindt niet in het klaslokaal plaats, maar in een gymzaal. Er wordt gepoogd de training op deze manier interactiever te maken, maar ook omdat de leerlingen tijdens de training in het klaslokaal hun aandacht er moeilijk bij konden houden. Dit heeft er mede mee te maken dat zij weten dat zij na de training gaan sporten. Dit maakt ook dat enkelen teleurgesteld reageren wanneer ze de gymzaal betreden en zien dat er een training op het programma staat.

- “Nee, niet weer dit. Waarom geen voetbal?”.

Er zijn in het begin van de training tien kinderen aanwezig: zes meisjes en vier jongens. Later komt er nog een jongen bij. De training wordt niet gegeven door een jongere, maar door een jongerenwerker van PU. De reden is dat geen van de getrainde jongeren tijd hadden vanwege tentamens en andere verplichtingen. *Het onderwerp van de training is een onderwerp dat jullie waarschijnlijk al vaak zijn tegengekomen. Wie weet wat fake news is?*

- “Nieuws wat niet echt is”.
- “Nepnieuws”.

Fake news is inderdaad Engels voor nepnieuws. We gaan een filmpje kijken over nepnieuws en daarna gaan we hierover praten. Wie kijkt er naar het Jeugdjournaal?

- “Op school altijd”.
- “Soms, soms thuis”.

Goed, dus sommigen van jullie kennen het Jeugdjournaal. Dit filmpje is een uitzending van het Jeugdjournaal dat gaat over fake news dus luister goed.

Het filmpje

Gestart wordt met het schetsen van een voorbeeld over *fake news*. Het voorbeeld gaat over een fragment van een Franse YouTube-ster met zijn waterballetjes. Volgens het fragment zou hij zijn burens al jaren in de problemen brengen door de waterballetjes. Deze informatie klopt niet. Hoewel de beelden van het fragment echt zijn, is het verhaal erbij verzonnen. Nieuwssites van over de hele wereld – waaronder het Jeugdjournaal – hebben het fragment wel laten zien op hun nieuwskanalen. Daardoor is het fragment miljoenen keren bekeken. Vervolgens wordt uitgelegd wat nepnieuws is en waarom het steeds moeilijker wordt om het te herkennen. Nepnieuws zijn berichten die verzonnen zijn of gemanipuleerde foto's of

video's die als nieuws worden gebracht. Deze zijn dusdanig bewerkt dat je het niet in de gaten hebt dat ze nep zijn. Nepnieuws wordt om allerlei redenen verspreid: als grap via Lucky TV, om geld te verdienen (bij nepnieuws worden vaak reclames gebruikt en iedere keer dat iemand de reclame aanklikt, levert dat de reclamemaker geld op) en het beïnvloeden van meningen. Hierna worden enkele voorbeelden getoond, zoals de foto waarin minister Rutte en andere ministers zich niet aan de coronaregels houden. Dit is nep, omdat de foto voor de coronaperiode is gemaakt en dan al bijna drie jaar oud is. De foto is door een persoon bewust opnieuw geplaatst om burgers te laten denken dat de regering zich niet houdt aan de coronaregels. Daardoor werden veel mensen boos. Het profiel van degene die de foto heeft verspreid, is achterhaald. Het blijkt dat het profiel niet meer bestond. Waarschijnlijk was dit een trol: een account dat expres nepnieuws verspreid. Het is wel gedeeld door een profiel met duizenden volgers, waardoor het veel mensen heeft bereikt. Dit is kwalijk want door nepnieuws kunnen mensen gaan twijfelen aan het nieuws en weet men niet meer wat te geloven. Nepnieuws wordt ook als wapen gebruikt om anderen in de problemen te brengen. Je kan bijvoorbeeld bekende mensen voor gek zetten, je kan belangrijke politici in de problemen brengen of bedrijven failliet laten gaan. Tot slot kan je met de huidige technologie mensen ook dingen laten zeggen of doen die ze nooit hebben gezegd of gedaan. Dat zijn deepfakes. Omdat de technologie steeds beter wordt en het daardoor steeds echter lijkt, wordt het steeds moeilijker om het verschil tussen echt en nep te zien. Daarom: als je een filmpje tegenkomt op het internet, geloof het niet meteen.

Tijdens het kijken van dit filmpje zijn de kinderen continu met elkaar in gesprek of het wel of niet echt is. Ze gaan op in het filmpje en luisteren aandachtig. *Wat is jullie eerste reactie op het filmpje? Herkennen jullie dingen?*

- "Ik ben ooit zoiets tegengekomen op YouTube".

En dacht je toen dat het echt was?

- "Beetje wel".

En wie weet hoe het heet als je het gezicht van iemand anders op het hoofd van iemand plakt?

- "Deep fake".

Goed zo, je hebt goed geluisterd. En wie weet wat deep fake betekent?

- "Het lijkt realistisch, maar is het niet".

Goed zo, heel netjes. Ik kan dus een foto van jou pakken, om daar vervolgens met technologie een heel ander hoofd op te plakken. Dat is makkelijk om te doen, en daarom ook gevaarlijk.

Dan gaan we nu verder naar een ander onderdeel van de training. Ik heb zo twee nieuwsberichten voor jullie. De een is nep en de ander is echt. Jullie moeten me vertellen welke nep is. Ik ben benieuwd hoeveel van jullie het goed hebben. Maar eerst een vraag: Wie van jullie leest het nieuws?

- “Ja, over voetballen”.
- “Ja, over het voetbal op internet”.
- “Als het over Arnhem gaat” .

En waar vinden jullie dat nieuws?

- “YouTube”.
- “Facebook”.
- “Google”.

Zoeken jullie ook nieuws op TikTok of Instagram?

- “Instagram wel, maar TikTok niet”.

Wie van jullie gelooft dat het nieuws op Instagram echt is?

- “Niet alles, maar als je het Jeugdjournaal volgt, dat is wel echt”.

Goed, we gaan door. Ik heb hier de twee artikelen. In het ene artikel staat dat de meester van de klas de nieuwe burgemeester van Arnhem wordt, terwijl het andere artikel schrijft over het overlijden van gorilla Bokito. We gaan groepjes maken en jullie moeten samenwerken. Over vijf minuten vraag ik aan jullie welke nep is.

- “Het bericht dat de meester burgemeester van Arnhem wordt, is nep”.

Hoezo? Dat kan toch?

- “Nee, want niet heel Arnhem kent hem”.
- “Hij woont niet in Arnhem”.
- “Er zijn nog geen verkiezingen. Dat is om de vijf jaar”.

Dus omdat er nog niet gestemd kan worden, is dit bericht nep? Ik vraag het anders: Waar kan je op letten om te zien of een nieuwsartikel echt of nep is?

- “Je kan naar de datum kijken”.

Heel goed, dat is een belangrijke. Welke datum stond bij het nieuwsbericht over de meester? Er staat 20 april 2023, terwijl het vandaag 6 april is. Dat kan dus helemaal niet. Daaraan kon je al zien dat het niet klopte.

- “Je kan het ook zien aan spelfouten”.

Heel goed, wat nog meer? Wat is het verschil tussen het neppe en echte nieuwsbericht? Bij de neppe zie je geen foto van de auteur, maar bij het echte nieuwsbericht wel. Ook zie je bij het neppe nieuwsbericht geen naam van de auteur staan, maar bij het echte

nieuwsbericht wel. Jullie hebben het allemaal goed. Ik heb nog drie stellingen voor jullie en daarna gaan we sporten. Als je het eens bent met de stelling, moet je gaan staan.

Stelling 1

“Als een bekende Nederlander of influencer iets zegt, dan geloof ik dat”. Stel dat Boef, een bekende Nederlander, op zijn story zegt dat hij profvoetballer wordt. Wie zou dat geloven? Niemand gaat staan. Misschien was dit wel een heel slecht voorbeeld. Maar zouden jullie nieuws dat door een bekend iemand wordt gedeeld eerder geloven?

- *“Mij boeit het niet wie iets zegt”.*

Maar stel dat Boef zegt dat hij Flevoland koopt? Een paar kinderen gaan staan. Wat is de reden dat jullie dit wel geloven, maar het nieuwsartikel dat de meester burgemeester van Arnhem wordt niet?

- *“Ja, Boef woont in Flevoland dus dat is dan logisch”.*

Stelling 2

“Op school moet meer aandacht worden besteed aan nepnieuws”. Een leerling gaat staan. Eentje maar? Wie van jullie heeft er wel eens nepnieuws gestuurd? Nu gaan de meeste leerlingen staan. Oeh, nu ben ik benieuwd. Wat hebben jullie gestuurd?

- *“Ga ik niet zeggen”.*
- *“Ik heb tegen een vriend wel eens gezegd dat een andere vriend in het park was, maar hij was daar helemaal niet. Daar heb ik die vriend mee voor de grap gehouden”.*

Dus bijna iedereen heeft wel eens nepnieuws gestuurd. Wat vinden jullie ervan dat TikTok wordt verboden?

- *“Geen probleem, want je hebt ook YouTube Shorts”.*
- *“Dat kijkt mijn zus ook”.*

Na de tweede stelling sluit de jongerenwerker de training af en zegt hij dat ze mogen gaan sporten. De reden is dat bij deze groep concessies gedaan moeten worden, aldus de jongerenwerker. Ze hebben een korte spanningsboog, ook omdat ze weten dat ze mogen gaan sporten. Dit is de reden om het korter te houden. Het nadeel hiervan is dat je niet echt door kan vragen bij opmerkingen en ook niet echt uit kan wijden over bepaalde onderwerpen. Je moet kernachtig zijn. De jongerenwerker denkt wel dat dat gelukt is, zeker door gebruik te maken van het informatieve filmpje.

Tot slot oppert de jongerenwerker nog een idee om de derde training interactiever te maken. Het heeft betrekking op een spelvorm die lijkt op Monopoly. De kinderen kunnen snoepjes verdienen wanneer ze een opdracht voltooien. Wanneer ze vervolgens een paar snoepjes hebben verdiend, krijgen ze een opdracht die onmogelijk te halen is en ze alles kwijtraken. Ook moeten ze dan de gevangenis in. Wanneer ze de gevangenis uitkomen, krijgen ze de vraag om opnieuw een opdracht te voltooien. In plaats van een

snoepje, kunnen ze er gelijk drie verdienen. Ook deze opdracht kunnen ze niet voltooien omdat de opdracht onmogelijk is, waardoor ze een enorme schuld hebben opgebouwd bij de opdrachtgever en dit gepaard gaat met consequenties. Het doel hiervan is om ze in te laten zien dat snel iets verdienen heel leuk lijkt, maar dat het op lange termijn vervelende consequenties kan hebben. Dit is interactief en het stimuleert het bewustzijn volgens de jongerenwerker.

7.2.3 Training 3

De derde training vindt ook in de gymzaal plaats. Wanneer de leerlingen binnenkomen, is een van de eerste reacties:

- “Gaan we niet voetballen?”.

Wanneer de dertien leerlingen op de banken hebben plaatsgenomen, start opnieuw de jongerenwerker de training. Er is ook een jongere aanwezig, maar haar inbreng is minimaal. Door de ervaring in de vorige training, opent de jongerenwerker de training als volgt: *Jullie moeten vandaag goed meedoen en luisteren. Als jullie een vraag hebben, moeten jullie je vinger opsteken. Hoe sneller we klaar zijn met de training, des te meer tijd jullie hebben om te voetballen. Wat weten jullie over het thema easy money?*

- “Makkelijk geld”.
- “Dat je makkelijk aan geld kan komen”.

Wie van jullie wil makkelijk geld verdienen? Iedereen steekt zijn of haar hand op. *Wie weet hoe snel geld verdiend kan worden?*

- “Met drugs”.

Wie is het daarmee eens? Niemand steekt zijn of haar hand op. *We gaan naar een filmpje kijken.*

Het filmpje

Alles wat volgens de wet verboden is, is strafbaar. Daarbij is er een onderscheid tussen overtredingen en misdrijven. Voorbeelden van overtredingen zijn door rood licht fietsen, vuurwerk afsteken terwijl het niet mag of spijbelen van school. Voorbeelden van misdrijven zijn het doorsturen van naaktfoto's, diefstal, mishandeling en moord. Diefstal is het strafbare feit waarvoor de meeste kinderen worden opgepakt. Als je bijvoorbeeld verdacht wordt van diefstal, is de kans groot dat je in een politiecel komt. Daarin staan alleen een bed en wc. Er worden vingerafdrukken genomen en er wordt een mug shot van je gemaakt. Bovendien moet je je sieraden, veters en telefoon inleveren. De hoogte van de straf hangt af van je leeftijd. Onder de 12 kan je geen boete of gevangenisstraf krijgen, omdat je op die leeftijd nog niet weet wat de gevolgen van je daden zijn. Je kunt wel verhoord worden en/of uit huis geplaatst worden. Als je twaalf jaar of ouder bent, wordt je harder aangepakt. Dan val je onder het jeugdstrafrecht. De politie mag je dan negen uur vasthouden om je te

verhoren. Na het verhoor kan je naar de rechter gestuurd worden. Voor een overtreding kan je een geldboete of taakstraf krijgen. Bij ernstige misdrijven wordt je zwaarder gestraft. Dan moet je naar de jeugdgevangenis. Hoe lang je er zit, hangt af van wat je hebt gedaan. Je krijgt ook hulp van deskundigen zodat je niet dezelfde fout maakt.

De leerlingen kijken aandachtig naar het filmpje, maar gaandeweg de minuten verstrijken gaat een klein groepje klieren. Daarom stopt de jongerenwerker het filmpje. *Wie weet wat een geldezel is?* Het leidt tot gelach in de zaal. Twee leerlingen antwoorden:

- "Iemand die geldt steelt".
- "Gelddief".

Goed, jullie komen in de buurt! Jullie geven een beetje hetzelfde antwoord. Iemand anders een idee?

- "Dat je geld terug moet geven".

Oke. Dan heb ik een andere vraag. Wie van jullie heeft een eigen bankpas? Een paar kinderen steken hun hand op. Kijk, jullie worden allemaal ouder en jullie gaan straks naar de middelbare school. Je krijgt straks een bankpas om daar iets mee te doen. Ik heb hier drie bankpassen. Komen jullie drie eens naar voren. Jullie krijgen van mij een bankpas. Stel je voor dat deze echt van jullie is. Het kan zijn dat iemand naar je toe komt en vraagt of hij je bankpas mag lenen. Als je daarmee instemt, kan het vervolgens zo zijn dat die persoon crimineel verdiend geld op jouw bankpas stort. Jij bent dan een geldezel, want je leent je bankpas uit aan iemand anders. Dit is handig voor die crimineel, want het geld dat hij heeft verdiend met drugshandel en op jouw rekening stort om eraf te halen, is niet naar hem te linken. Wie is dus degene met problemen?

- "Ik".

Precies, en waarom?

- "Het is zwart geld".
- "Omdat het mijn kaart is".

Heel goed, dus als je straks op de middelbare school zit en je krijgt van je ouders een bankpas moet je nooit je bankpas uitlenen! Nooit niet, ook niet aan je beste vriend. Je weet nooit wat diegene ermee doet. Wat denken jullie dat de straf is als er crimineel geld op jouw bankpas is gezet en gepind?

- "Bankpas geblokkeerd".
- "Geen bankpas".
- "Naar politiebureau".

Goede! Zal ik vertellen wat het is? Het geld dat gestort en gepind is, moet je terugbetalen. Ook mag je acht jaar lang niets doen met je bankpas. Stel dat je 16 jaar bent en je wordt een geldezel, dan kan je tot je 25^e niets met je bankpas. Als je dan bij de AH drinken wil halen, kan je niet pinnen. Dus wees geen geldezel en leen je bankpas nooit uit. Ik ken jongens die ik nu aan het helpen ben omdat zij slachtoffer zijn geworden als geldezel. Het leven is echt niet leuk zonder bankpas.

- *“Wat gebeurt er als je het geld niet kan terugbetalen?”*

Dat is een goede vraag. Dan kom je in de schulden terecht en doe je er jarenlang over om het terug te betalen. Goed, een vraag aan jullie. Wie weet wat vape en snus is?

- *“Vape is roken”.*

Kan je dat uitleggen?

- *“Je rookt met een elektrische sigaret”.*

Zien jullie dat veel?

- *“Een klasgenoot van ons doet dat”.*

En zien jullie ook snus?

- *“Ja”.*

Wie van jullie vindt dat vape en snus verboden moeten worden? De meeste leerlingen steken hun hand op. Goed, dan gaan we nu over naar enkele stellingen.

Stelling 1

“Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, dan ga ik online op zoek naar manieren om makkelijk geld te verdienen”. Stel dat je Balenciaga schoenen wil kopen maar je hebt het geld niet, wat ga je dan doen?

- *“Geld verdienen”.*

Oke, en hoe ga je dat doen?

- *“Studeren”.*
- *“Profvoetballer worden”.*
- *“Bijbaantje”.*

Het valt inmiddels op dat een groot deel van de kinderen moeite heeft om de concentratie erbij te houden. De spanningsboog is erg laag. Dit komt mede doordat het de laatste uren voor de meivakantie zijn. Dit is de reden waarom de jongerenwerker na één stelling al doorgaat naar het volgende onderdeel van de training. De kinderen worden in twee groepen verdeeld om een spelletje te doen. *Ik heb snoepjes voor jullie meegenomen. Jullie moeten zo zorgen dat jullie lintje in de hoepel aan de andere kant van de zaal komt te liggen. Binnen een aantal seconden moet je vervolgens hier weer terugkomen. Als je het*

haalt binnen de tijd, krijg je een snoepje. Wij maken het iedere keer moeilijker door de tijd in te korten. Als je het blijft halen, krijg je iedere keer een snoepje erbij. Wanneer je het niet haalt, moet je al je snoepjes inleveren. Daarna kan je het nog een keer proberen en als je het dan wel haalt, krijg je je snoepjes terug. Wanneer je het risico niet wil nemen, hoef je niet mee te doen. In de eerste ronde krijgen jullie 20 seconden de tijd. Jullie mogen één voor één een poging wagen. De kinderen reageren hier heel enthousiast op en gaan één voor één de uitdaging aan. Nadat een leerling zijn eerste poging heeft gehaald, vraagt hij:

- “Mag ik vragen hoeveel seconden ik had?”.

Jullie hebben het allemaal onder de tien seconden gehaald.

- “Echtttt?”.

Goed, jullie krijgen nu allemaal twaalf seconden de tijd. Als je het haalt, krijg je weer een snoepje. Als je het niet haalt, ben je alles kwijt. Als je twijfelt, hoef je het risico niet aan te gaan. Een meisje durft het eigenlijk niet aan en knikt duidelijk nee. De eerste jongen die het probeert, gooit het lintje niet in de hoepel en haalt het daardoor niet. Hij wordt boos. Uiteindelijk is iedereen geweest, behalve het meisje. Ze heeft zich gedurende de pogingen van de anderen in de rij gevoegd om het toch te proberen. Ook zij haalt het niet. Het wordt nog moeilijker. Jullie hebben allemaal rond de 7 à 8 seconden gelopen. Nu moeten jullie het binnen 7 seconden halen. Als dit lukt, krijgen jullie een chocolaatje plus een Snickers. Als je het niet denkt te halen, moet je dat nu zeggen en dan ga je op de bank zitten. Je weet dan zeker dat je de snoepjes behoudt. Als je het niet haalt, moet je alles inleveren. Wie durft? De kinderen overleggen over hoe zij het snelst kunnen zijn.

- “Je moet achter deze lijn beginnen en als ze dan bij 2 zijn met aftellen, moet je al gaan rennen. Dan heb je al een sprint”.

Nadat zes leerlingen een poging hebben gewaagd, heeft nog niemand het gehaald. Hierdoor stroomt de bank vol met kinderen die het niet meer durven. Er meldt zich echter nog één persoon om het te proberen. Dit is voor de rest van de bank een trigger om het toch ook maar te proberen. Uiteindelijk is er één persoon, het eerder genoemde meisje die al twijfelde, die kiest om het niet te doen.

Hierna verzamelt de jongerenwerker de leerlingen in een cirkel op de grond in de gymzaal. Wat hier net gebeurde, is ook iets wat in de samenleving gebeurt. Een van jullie gaf in het begin aan dat snel geld verdiend kan worden met drugs. Je moet je voorstellen dat een chocolaatje een zakje drugs is. Jullie nemen het risico om dat zakje drugs weg te brengen naar de hoepel, maar wel met het risico het niet te halen waardoor je wordt gepakt en de drugs afgenomen worden. Als dat in het echt gebeurt, heb je echt een probleem. Een van jullie heeft de verstandige keuze gemaakt om geen risico te nemen. Goed, willen jullie nu de vragenlijst nog een keer invullen? Ditmaal is er geen ondersteuning van anderen aanwezig en moeten ze het zelf doen. Hoe sneller jullie de vragenlijst invullen, des te eerder zijn we klaar en mogen jullie voetballen. Het invullen gebeurt terwijl ze nog in de cirkel zitten. Het komt daardoor voor dat jongens spieken en overleggen. Na afloop

van de training geeft de jongerenwerker aan dat het echt lastig is om de aandacht van deze groep erbij te houden.

7.3 Trainen van de tweede groep kinderen

Het is moeilijk om op een andere school drie trainingen aan een klas te geven. Daarom is besloten om een tweede groep kinderen uit de wijk te halen. Zij krijgen de trainingen op zondagen in het pand van AM. Deze paragraaf doet verslag van deze trainingen. Opnieuw geldt dat de teksten van de jongeren schuingedrukt zijn en de bullets de inbreng van de kinderen is.

7.3.1 Training 1

Tijdens de eerste training zijn in totaal veertien jongens aanwezig. Meisjes maken geen onderdeel uit van deze groep. De veertien jongens zijn 11 tot en met 14 jaar oud en zitten in groep 7 tot en met de tweede klas van de middelbare school. De eerste training wordt gegeven door twee jongeren van het YCT. Zij stellen zich voor: *Wij hebben ons de afgelopen weken voorbereid om jullie een training te geven waardoor jullie meer cyberweerbaar worden. Om dit te toetsen, krijgen jullie zo eerst een vragenlijst die jullie moeten invullen. Het is anoniem dus jullie hoeven je naam er niet op te zetten. Nadat jullie drie trainingen hebben gehad, krijgen jullie dezelfde vragenlijst om te zien of jullie er iets van hebben opgestoken. Jullie mogen hem nu invullen. We zullen jullie wat helpen als dat nodig is, want het kan soms wat moeilijk zijn. Neem je tijd, vul het rustig in en doe het zelf. Je hebt 15 minuten.*

De veertien jongens zitten dicht op elkaar tijdens het invullen van de vragenlijst. Dit kan ervoor zorgen dat ze antwoorden van elkaar overnemen, maar op basis van de observatie is het vermoeden dat dit niet is gebeurd. Dit komt mede doordat de jongeren corrigerend optreden als de leerlingen lijken te overleggen of het samen lijken te doen. Gedurende het invullen van de vragenlijst, hebben de leerlingen een aantal reacties:

- “Dit is echt specifiek man. Ik ga gewoon iets invullen”.
- “Maar even serieus. Wat zijn deze vragen?”.
- “Wejoo, hoeveel vragen zijn het?”.
- “Pff, wat is een geldezel dan?”.
- “Geldwolf ken ik wel”.
- “Huh, je kan toch geen straf krijgen als iemand anders jouw bankrekening gebruikt?”.

Na een kwartier zijn de vragenlijsten ingevuld. Daarna leggen de trainers uit wat ze gedurende de training gaan doen: *We tonen zo eerst een filmpje, om daarna te starten met een interactief deel gevolgd door een evaluatie.*

Het filmpje

Het filmpje heeft betrekking op normen en waarden. Normen kunnen gekoppeld worden aan waarden. Als beleefdheid een belangrijke waarde is voor een individu, is het voor diegene vaak de norm om mensen netjes te begroeten of op te staan voor ouderen in de bus. In die zin zijn normen min of meer gedragsregels. Daarnaast kunnen waarden overeenkomen tussen culturen, maar is het gedrag ten aanzien van die waarden – dus de normen – wel verschillend. Zo wordt genoemd dat we zowel in Nederland als in het Verenigd Koninkrijk waarde hechten aan de waarde beleefdheid. In Nederland gaat dit gepaard met drie kussen tijdens een begroeting, terwijl ze in het Verenigd Koninkrijk elkaars handen schudden.

Kan iemand uitleggen wat jullie hebben gezien? Wat zijn bijvoorbeeld normen en waarden voor jullie?

- “Ik weet niet”.
- “Dat je elkaar begroet en oude mensen respecteert. Ook wordt in het filmpje gezegd dat er verschillen zijn tussen mensen.”

Wat is een norm voor jou? Wat is vanzelfsprekend voor jullie?

- “Je groet mensen altijd anders”.

Een mooi voorbeeld is het opstaan in de bus voor ouderen. Je krijgt namelijk geen boete als je het niet doet, maar het is wel een norm die hoort bij de waarde beleefdheid. We gaan nu over naar het interactieve deel van de training en dat doen we aan de hand van stellingen. Jullie moeten daar antwoord op geven door je hand wel of niet omhoog te steken.

Stelling 1

*“Mensen die een naaktfoto doorsturen, moeten gestraft worden”. Bijna iedereen steekt zijn hand omhoog, op één persoon ja. *Waarom vind jij dat die persoon niet gestraft moet worden?**

- “Het is je eigen schuld. Je moet die naaktfoto niet maken”.

Maar degene die de foto doorstuurt, is toch ook fout?

- “Nee, dat ligt niet aan die persoon. Eigen schuld dikke bult”.

En de jongens achterin. Ik hoor jullie lachen. Vinden jullie dat iemand gestraft moet worden?

- “Ja, je moet 100 euro boete krijgen. Je doet iets met iets wat niet van jou is. Je moet mensen eerst vragen of je iets mag delen wat niet van jou is”.

Mooi!

Stelling 2

"Ik voel me verantwoordelijk om iemand aan te spreken wanneer die persoon pestgedrag vertoont". Bijna niemand steekt zijn hand op.

- "Stel dat die persoon heel groot is en ik ben heel klein. Dan ga ik die persoon niet aanspreken".

Je hoeft niet te zeggen dat de ander het niet moet doen, maar je kunt wel iemand aanspreken en zeggen dat het niet leuk is wat die doet. Je kunt zeggen dat het niet netjes is en je kunt uitleggen wat dit kan doen met de persoon die wordt gepest. Dan kan iemand erover nadenken. Het gaat om de manier waarop je iets zegt. Als je zegt: "Hee dit mag je niet meer doen". Dan verandert het gedrag van die persoon waarschijnlijk niet.

- "Het ligt er ook aan wat iemand zegt".
- "Als ik iemand een ander iemand zie beledigen en ik ben sterker dan die persoon, dan spreek ik die persoon wel aan. Maar als die ander groter is, dan doe ik het niet".

Zou je dan naar de meester of juf gaan?

- "Neuj!"

Maar wat maakt dat jullie denken dat iemand je gaat slaan als je iemand ergens op aanspreekt?

- "Ja, niet meteen slaan. Maar wij gingen vorige week voetballen in de pauze en toen kregen twee jongens ruzie. De volgende dag gingen we weer voetballen en toen speelden ze heel agressief".

Stel dat je zelf wordt gepest. Ga je dan hulp zoeken?

- "Nee, ik zou het 1 op 1 oplossen".

Ja, maar jij hebt misschien een hele vriendengroep achter je staan. Maar stel dat je geen vrienden hebt en je online én in het echt wordt gepest. Dat is een andere situatie. Zou je dan wel naar de docent gaan?

- "Nee, niet naar m'n leraar. Ik zou naar m'n broer gaan".

Goed, de volgende stelling.

Stelling 3

"Ik voel me vrij m'n mening te geven als ik online aan het chatten ben". *Het gaat dan om alle sociale media, dus TikTok en Snapchat. Bijna iedereen steekt zijn hand omhoog. Stel ik plaats een foto. Vind jij het dan normaal om te zeggen dat het een lelijke foto is?*

- "Ja, is mijn mening toch. Maar het ligt er wel aan wat voor foto het is".

Stel dat het een gekke foto is en jij hebt daar een negatieve mening over. Durf je dat dan online te zeggen?

- “Ja”.

En durf je dat ook in het echt?

- “Ligt eraan”.

Zou je het online eerder zeggen dan in het echt?

- “Nee, allebei”.
- “Ik doe het eerder in het echt dan online. Ik ga niet zomaar op iemand reageren”.

Er wordt online wel eerder iets gezegd dan in het echt. Begrijpen jullie waarom? Zien jullie nooit iets op TikTok gebeuren waardoor je diegene uit dat filmpje uitlacht? Sturen jullie dat dan niet door aan matties?

- “Ja, als iemand iets doms doet. Dan lach ik wel”.

Maar wat is de reden waarom mensen online eerder hun negatieve mening geven dan in het echt? Stel dat Ziyech een winnende penalty mist. Zou je dan eerder online een reactie plaatsen over hoe slecht hij is, of zou je dat recht in z'n gezicht zeggen?

- “Haha, ik zou in het echt doen”.
- “Als je het in het echt zegt, meen je het. Online kan iemand het ook anders begrijpen”.

Maar stel dat je een negatieve mening hebt. Ik durf te zeggen dat iedereen hier online eerder iets durft te zeggen dan in het echt. Als je online iets zegt, weten namelijk heel veel mensen niet wie je bent. Er zijn ook mensen van de andere kant van de wereld die jouw reactie kunnen zien. Kijk, als je iets tegen matties wil zeggen, snap ik dat je eerder in het echt durft te praten maar het plaatsen van een mening of reactie op anderen dan je vrienden doe je sneller online.

Stelling 4

“Het is je eigen schuld als je gemaakte naaktfoto wordt doorgestuurd”. Ik geef een voorbeeld. Een man en vrouw hebben vijf jaar een relatie en ze vertrouwen elkaar volledig. In die vijf jaar heeft zij een naaktfoto gemaakt en naar hem gestuurd. Na vijf jaar gaan ze uit elkaar en stuurt hij alsnog haar naaktfoto door uit wraak. Is het dan nog je eigen schuld? Een paar jongens steken hun hand op.

- “Zij moet dat maar niet sturen, ook al heb je tien of twintig jaar een relatie”.

Oké, een andere situatie. Stel dat een man en vrouw tien jaar samen zijn. In die tien jaar weten ze elkaars pincode van hun bankpassen. Na tien jaar gaat het uit en de vrouw gebruikt de bankpas van de man om van alles te betalen. Is het dan ook zijn schuld?

- “Nee, dat is wat anders”.

Nou, volgens mij gaat het erom dat je elkaar moet kunnen vertrouwen en dat je bepaalde dingen niet doet.

- “Nee, dit kan je niet vergelijken”.

Tuurlijk wel. Dan een dilemma.

Dilemma 1

“Als iemand mij uitscheldt via sociale media, dan roep ik mijn vrienden”. Je vrienden zijn er om je te steunen, toch?

- “Ja kijk, als ik in mijn eentje ben en zij zijn met een groep dan roep ik mijn vrienden wel ja”.
- “Ik zou m’n vrienden er ook bij halen”.

Dilemma 2

“Als mijn vriend me vraagt een naaktfoto door te sturen, dan doe ik dat”. Niemand steekt zijn hand op. Wie zou diegene die dat vraagt aanspreken? Een paar steken hun hand op.

- “Ik zou zeggen dat het niet netjes is”.
- “Ik zou zeggen: Hoezo moet ik sturen? Kan je niet zelf sturen?”

Dus je spreekt die persoon er niet op aan omdat hij iets fout doet, maar meer als een soort van “Laat mij erbuiten”?

- “Ja”.

Dilemma 3

“Als een van m’n vrienden online ruzie heeft, bemoei ik me daar mee”.

- “Ik zou me er in het echt mee bemoeien”.

Kijk, vroeger had ik me er online ook wel mee bemoeit. Nu zou ik dat niet meer doen. Ik weet zeker dat dat hier ook gebeurt.

- “Ik zou mijn beste vriend wel helpen”.

Het gaat om respect. Als iemand een persoon uitscheldt die jij niet kent, heb je geen respect meer voor die persoon. We hadden het net over normen en waarden. Je moet eigenlijk met anderen omgaan zoals je zelf ook behandeld wil worden. Jullie willen niet gepest worden toch? Dat past bij de waarde beleefdheid en niet pesten is een norm. Dan zou je dus ook anderen moeten aanspreken wanneer ze iemand pesten.

- “Ja, maar ligt eraan wat er gebeurt. Als iemand een persoon uitscheldt voor de grap, dan bemoei ik me er niet mee”.

Dan weer even een stelling.

Stelling 5

“Ik heb goede afspraken met m’n ouders als ik op sociale media zit”.

- “Ik weet wel wat mijn ouders van mij verwachten”.

Wat verwachten ze dan?

- “Dat ik niet te lang online ben”.

En als je er wel te lang op zit. Wat doen ze dan?

- “Dat weten ze niet. Ze zitten er niet zo scherp op”.
- “Ik mag geen gekke dingen naar mensen sturen”.

Wiens ouders checken jullie schermtijd? Een paar steken hun hand op.

Stelling 6

“Ik heb vanuit huis meegekregen hoe ik met mensen moet omgaan”. Iedereen steekt hun hand op. *En luisteren jullie daarnaar?* Iedereen knikt instemmend. *En weten jullie wat netiquette betekent?*

- “Zijn het tafelmanieren?”.
- “Betekent het netwerken?”.
- “Heeft het te maken met etiketten? Hoe je met elkaar omgaat?”.

Ja, en als je dan het stukje etiketten koppelt aan net?

- “Dat je je online op een bepaalde manier gedraagt?”.

Precies, eigenlijk zijn het een soort van internetmanieren. Op Instagram en Snapchat bestaan wel regels over hoe je je moet gedragen bijvoorbeeld, maar er zijn ook ongeschreven regels hoe je je online gedraagt. Die ongeschreven regels, dat zijn de netiquetten. En dan nog even kijken hoe goed jullie opgelet hebben. Wat zijn normen en waarden?

- “Hoe je met mensen omgaat”.

Heb je een voorbeeld?

- “Ja, je moet respect hebben en dat past bij beleefdheid”.

Duidelijk. Jullie krijgen nu kaartjes. Op die kaartjes moeten jullie woorden opschrijven die bij jullie opkomen als je denkt over (online) geweld en exposen. Wat hebben jullie ooit meegemaakt, of hebben jullie voorbeelden? De leerlingen hebben vijf minuten de tijd. Na vijf minuten worden de briefjes op het raam geplakt en er wordt kort benoemd wat iedereen heeft opgeschreven (zie tabel 7.1).

Tabel 7.1 – Associaties bij het thema (online) geweld en exposen (n=37)

Associatie	Aantal
Vechten	6
(Uit)schelden	5
Wapens	3
Agressie	2
Dronken	2
Naaktfoto's en/of -video's doorsturen	2
(Neer)steken	2
Ruzie	2
Beledigen Privacy	1
Discussie	1
Foto's of filmpjes van iemand laten zien die dat niet wil	1
Foto's van mensen sturen zonder dat het mag	1
Geheimen	1
Iemand uitlachen op sociale media en iemand exposen die iets raars heeft gedaan. Dan tegen vrienden zeggen dat die iets op sociale media gaat zetten	1
Mentaal niet honderd	1
Mensen belachelijk maken	1
Mensen die afspreken om te vechten	1
Opstoken	1
Pijn	1
Toestemming	1
Uitdagen	1
Totaal	37

De briefjes tonen een mooie samenvatting van wat we tot nu toe hebben besproken. Nu willen we jullie graag enkele risico's of gevaren laten zien. Dit doen we door een filmpje af te spelen.

Het filmpje

Het filmpje gaat over een jongen van 18 jaar die bij de rechter moet komen omdat hij gedurende de coronarellen iets strafbaars heeft gedaan. Hij heeft in een WhatsApp groep opgeroepen om dingen te vernielen. Hij riep onder andere op om het huis van de burgemeester plat te gooien, agenten kapot te slaan en winkels te plunderen. Met een duur woord noemen ze dit opruiing. In een groepsapp stoken ze elkaar dus op tot bepaald gedrag. De 18-jarige jongen krijgt een zware straf, namelijk een gevangenisstraf.

Jullie kunnen ook in zo'n groepsapp zitten. Wat jullie moeten onthouden, is dat alleen het sturen van zulke berichten al strafbaar is. Je kan de cel in gaan voor iets wat je online in een groepsapp zegt en strafbaar is. Stel dat in jullie groepsapp wordt opgeroepen om allemaal naar het pleintje hier te komen om iemand te pakken. Degene die het appt, is strafbaar, maar als je het gedrag uiteindelijk vertoont ben je ook strafbaar. Dit is wat we jullie willen laten zien met dit filmpje. De gevolgen van exposen kunnen ook groot zijn. Zo heeft de 14-jarige Onur bijvoorbeeld zelfmoord gepleegd omdat zijn naaktfoto is verspreid door drie tieners. Een kind van jullie leeftijd kiest ervoor het leven uit te stappen. Ik vind het wel belangrijk om hier nog iets bij te zeggen. Wanneer ik een naaktfoto van een minderjarige naar een volwassene doorstuur, dan heeft deze volwassene de foto op zijn telefoon staan. Ook al stuurt hij de foto niet door, is hij dan wel of niet strafbaar? Bijna iedereen steekt hun hand omhoog. Wie denkt te weten waarom hij strafbaar is?

- "Je mag zo'n foto niet hebben".

Ondanks dat de volwassene er niks mee doet, is hij wel in bezit van kinderporno. Ik verspreid het, maar hij bezit het. Ook dat is strafbaar. Als je dus een naaktfoto ontvangt, moet je die niet alleen niet verspreiden maar ook niet bewaren. Je moet hem verwijderen. Dan delen we nu nog blaadjes uit en dan willen we dat jullie de komende vijf minuten antwoord geven op de volgende vragen:

Wat vonden jullie van de training?

- "Soms leuk, soms niet".
- "Leerzaam".
- "Ik vond het wel nuttig want kinderen die in zo'n groepsgesprek zitten kunnen daar van leren".
- "Ik vond de les leerzaam".
- "Ik vond het leerzaam".
- "Interessant".
- "Oke, veel geleerd".
- "Leuk".

- "Leuk".
- "Ik vond het een interessante training".
- "Was op zich wel een goede training over hoe andere mensen zich kunnen voelen als je ze pest of foto's doorstuurt".
- "Interessant".
- "Informatief".

Wat hebben jullie geleerd?

- "Hoe je met elkaar om moet gaan".
- "We hebben over normen en waarden geleerd en dat sommige dingen online zeggen strafbaar zijn".
- "Als je in zo'n groep zit, moet je er gelijk uitgaan".
- "Om niemand te exposen".
- "Je moet normaal omgaan met sociale media".
- "Niet veel".
- "Veel wat strafbaar is".
- "Dat het hebben van naaktfoto's illegaal is".
- "Ik heb geleerd dat de gevolgen van *exposen* groot zijn".
- "Niks, want ik had dit vorige week al geleerd".
- "Ik heb veel nieuwe dingen geleerd die ik niet wist".
- "Geen mensen belachelijk maken. Zo voorkom je ruzies".
- "Hoe je sociale media moet gebruiken".
- "Hoe je met bepaalde situaties moet omgaan".

Hoe ga je je nu gedragen?

- "Normaal".
- "Geen dingen doorsturen".
- "Ik ga me normaal gedragen. Gelijk een domme groepsapp verlaten".
- "Stel dat iemand jou een naaktfoto/-video stuurt, dan moet je die niet doorsturen maar meteen verwijderen".
- "Normaal".
- "Normaal, heb geen voorbeeld".
- "Ik ga me goed gedragen, maar dat deed ik al".

- “Niet kloten en gewoon gedragen”.
- “Normaal, geen rare dingen doorsturen en geen haat comments plaatsen”.
- “Als iemand mij uitscheldt, ga ik er niet op in”.

7.3.2 Training 2

Bij de tweede training zijn twaalf jongens aanwezig. Twee andere jongeren van het YCT stellen zich voor. *Wij gaan jullie vandaag iets vertellen over fake news, maar eerst blikken we terug op vorige week. Waar hebben jullie het vorige week over gehad?*

- “Exposen”.

En weet iemand van jullie nog wat netiquette betekent?

- “Dat heeft iets te maken met internet en etiketten”.

Precies. Netiquette betekent hoe je je moet gedragen op het internet. Vandaag gaan we het hebben over hoe je fake news kan ontdekken of zien. Dit moeten jullie straks toepassen, want we hebben nieuwsberichten mee. Deze moeten jullie lezen en bepalen welke artikelen echt zijn en welke nep. Eerst leggen we jullie vier stellingen voor.

Stelling 1

“Als een bekende Nederlander of influencer iets beweert op sociale media, dan geloof ik dat”.

- “Nee, ik moet het wel meerdere keren gehoord of gezien hebben”.
- “Hetzelfde wat hij zei”.

Als iemand iets beweert, geloof ik dat niet meteen. Ik ga eerst research doen.

Stelling 2

“Ik controleer een nieuwtje op Instagram als ik twijfel of het nieuwtje waar is”. Heeft een van jullie dit wel eens gedaan en zo ja, wanneer?

- “Dat heb ik gedaan ja. Dat ging over transfers van voetballers”.

Er is heel veel nepnieuws over transfers van voetballers. Hoe kan je checken of dit echt is?

- “Op de sociale media van die voetballer zelf kijken. Of op het internet opzoeken”.

Goed.

Stelling 3

"Als mijn beste vriend mij vraagt om een bericht te delen op sociale media, doe ik dat".

- "Nee, dat is niet mijn zaak".

Stelling 4

"Op school moet meer aandacht komen voor nepnieuws op sociale media".

- "Ja, ik vind wel dat hier op school meer tijd aan besteed moet worden".
- "Vind ik wel, maar kan niet zo goed uitleggen waarom".

Weten jullie wat fake news of nepnieuws is?

- "Nee, geen idee".

Om het uit te leggen, hebben we een filmpje die we jullie willen laten zien.

Het filmpje

Het filmpje bespreekt wat met nepnieuws wordt bedoeld, namelijk berichten die niet of net niet waar zijn maar wel bewust de wereld in worden geholpen. Het kan een artikel op internet zijn, of een foto op Twitter. Nepnieuws wordt ingezet om twee redenen: 1) het beïnvloeden van de massa en 2) het laten rinkelen van de kassa. Een sensationeel bericht is goud waard, want iedere klik levert geld op. Je hebt ook politiek nepnieuws, bijvoorbeeld om mensen bang te maken voor een gevaar. Om nepnieuws te spotten, moet je verder kijken dan je neus lang is. Zijn het echte feiten, of is het alleen een mening? Wat is de bron? Is de bron betrouwbaar of zegt een buurtwappie het? Let hierop en zo brengen we nepnieuws de wereld uit.

Hebben jullie nu een beter beeld bij nepnieuws? Iedereen knikt ja. Mooi! Volgen jullie Cest-Mocro op Instagram. Vinden jullie hem betrouwbaar?

- "Niet echt".

Dus je denkt dat hij fake news deelt?

- "Ja, kan".

Wat hij doet, is dat hij onder zijn berichten altijd de bron vermeld. Dat kan de NOS zijn, maar bijvoorbeeld ook het Spaanse Marca. Je kan daarom altijd via die bron terugzoeken of het bericht echt is. We hebben ook een filmpje over deepfake. Weten jullie wat dat is?

- "Dat iemand beweert iemand anders te zijn".

Ja, dat komt in de buurt. Heel goed. In een filmpje wordt het uitgelegd.

Het filmpje

Getoond wordt een dansende minister-president en een zingende koning. In het filmpje wordt vervolgens aan de kijker gevraagd of je alles gelooft wat je ziet. Daarna wordt het volgende verteld: Een deepfake is nep. De video's lijken echt, maar ze zijn door de computer bewerkt. Met deze techniek kan je wereldleiders alles laten zeggen wat je maar wil. De makers kunnen met speciale technologie het hoofd op het lichaam van iemand anders zetten. Het wordt steeds lastiger om te zien of de video echt of nep is. Daarom willen politici dat niet iedereen meer deepfakes mag maken, verspreiden of downloaden. Het kan voor gevaarlijke situaties zorgen. Een filmpje van Rutte kan namelijk een oorlog ontketenen of verergeren. Er zitten zoveel nadelen aan deze technologie dat de VVD het deels wil verbieden. Een deepfake is overigens niet per se slecht. De politie kan het namelijk ook gebruiken om opsporing te verbeteren.

Dan heb ik hier nu drie artikelen voor jullie. Jullie gaan in tweetallen op een rustige plek zitten en jullie gaan achterhalen welke artikelen echt of nep zijn. Om jullie te helpen, hebben we een blaadje met tips. Dit wordt ook wel een checklist genoemd (zie bijlage 6 voor de artikelen en checklist). Welke artikelen zijn echt of nep?

- "Wij dachten dat er twee nep waren. Het artikel over de muggen is echt".

Oke! Maar een van de drie artikelen is nep. Welke denken jullie dan dat nep is?

- "Die met de minister is nep".

Oke, en wat denken de heren hiervoor?

- "Ook die van de NOS over de minister-president".

Klopt, die is nep inderdaad. Dat hebben jullie goed gedaan. Waar letten jullie voortaan op bij het controleren of een bericht echt of nep is. Stel dat je iets op het internet ziet en je twijfelt of het waar is?

- "Opzoeken".

Goed! Je kunt inderdaad een nieuwsartikel opzoeken op het internet. Nog meer?

- "Kijken naar de titel".
- "Kijken naar de datum?".

Kan dat een verschil maken? Stel dat ik een titel bedenken en die plaats ik op een willekeurige datum, wat zegt dat dan of het bericht echt of nep is? Je moet ook kijken naar de inhoud van het artikel, want dat bevat misschien wel fake news. Iemand nog toevoegingen?

- "Je moet ook kijken naar hoofdletters en uitroeptekens".

Ja, je kunt kijken naar een logische zinsopbouw. Of het goede zinnen zijn, klopt. Tot slot hebben wij nog drie vragen voor jullie.

Wat vonden jullie van de training?

- "Leuk en leerzaam".
- "Leerzaam".
- "Ik vond het interessant".
- "Interessante training".
- "Leuk".

Wat hebben jullie geleerd?

- "Je moet niet alles geloven wat op het internet staat. Je moet kijken naar de bron als je niet weet wat echt of nep is".
- "Je moet niet alles geloven".
- "Ik weet nu dat ik dingen moet opzoeken".
- "Je moet je gedragen".
- "Ik weet nu hoe je kunt herkennen of iets nep is".
- "Hoe je nepnieuws kan vinden".
- "Niks".

Ga je je online nu anders gedragen?

- "Ja".
- "Ja".
- "Ja".
- "Nee".
- "Ja".

7.3.3 Training 3

Bij de derde en laatste training zijn zeventien kinderen aanwezig. Ze zijn 10 tot en met 12 jaar oud en zitten in groep 7 tot en met de 1^e klas van de middelbare school. De training wordt gegeven door twee andere jongeren van het YCT. Zij stellen zich voor en introduceren daarna het onderwerp: *Vandaag gaan we het hebben over easy money. Weten jullie wat dat is?*

- "Snel geld verdienen".

Heel goed. We starten vandaag met een kennismaking en we zullen een aantal stellingen behandelen. Hiervoor gebruiken we het spel 'over de streep'. Je gaat aan de kant van mee eens of oneens staan. Aan het eind gaan we individueel een vragenlijst invullen. Dit mag

je niet samen doen. Wat hebben jullie de vorige twee trainingen gedaan? Wie kan daar iets over vertellen?

- “Vorige training ging over fake news. Hoe je kan zien of het fake is of niet”.

Wat hebben jullie nog meer besproken?

- “Deep fake”.

*Nog iets anders? Nee? Jullie hebben het volgens mij ook over normen en waarden gehad. Wat weten jullie over normen en waarden? Wat is er besproken? Niemand reageert. Was er niemand bij? De aanwezige jongerenwerker reageert hierop door te zeggen dat iedereen hierbij aanwezig was, maar dat het al wel twee weken geleden is. De jongerenwerker geeft de tip aan de leerlingen dat het onder andere ging over het woord netiquette. De getrainde jongeren door het YCT nemen het hierna weer over: *Wat is netiquette?**

- “Was iets met internet. En etiketten volgens mij”.
- “Er is niet veel blijven haken”.

De jongerenwerker reageert hierop door uit te leggen dat netiquette te maken heeft met regels hoe je je online gedraagt. Daarna zeggen de jongeren van het YCT: *We gaan een filmpje kijken waarin wordt verteld wat er gebeurt als je iets crimineels doet.*

Het filmpje

Alles wat volgens de wet verboden is, is strafbaar. Daarbij is er een onderscheid tussen overtredingen en misdrijven. Voorbeelden van overtredingen zijn door rood licht fietsen, vuurwerk afsteken terwijl het niet mag of spijbelen van school. Voorbeelden van misdrijven zijn het doorsturen van naaktfoto's, diefstal, mishandeling en moord. Diefstal is het strafbare feit waarvoor de meeste kinderen worden opgepakt. Als je bijvoorbeeld verdacht wordt van diefstal, is de kans groot dat je in een politiecel komt. Daarin staan alleen een bed en wc. Er worden vingerafdrukken genomen en er wordt een mug shot van je gemaakt. Bovendien moet je je sieraden, veters en telefoon inleveren. De hoogte van de straf hangt af van je leeftijd. Onder de 12 kan je geen boete of gevangenisstraf krijgen, omdat je op die leeftijd nog niet weet wat de gevolgen van je daden zijn. Je kunt wel verhoord worden en/of uit huis geplaatst worden. Als je twaalf jaar of ouder bent, wordt je harder aangepakt. Dan val je onder het jeugdstrafrecht. De politie mag je dan negen uur vasthouden om je te verhoren. Na het verhoor kan je naar de rechter gestuurd worden. Voor een overtreding kan je een geldboete of taakstraf krijgen. Bij ernstige misdrijven wordt je zwaarder gestraft. Dan moet je naar de jeugdgevangenis. Hoe lang je er zit, hangt af van wat je hebt gedaan. Je krijgt ook hulp van deskundigen zodat je niet dezelfde fout maakt.

Wie weet wat het verschil is tussen een overtreding en een misdrijf? Niemand reageert. Wat is een voorbeeld van een overtreding?

- “Door rood rijden”.

En een misdrijf?

- “Bijvoorbeeld een moord waarvoor je een grote straf kan krijgen”.

Overtredingen zijn minder erg. En weet iemand wat het betekent als je een geldezel bent?

- “Dat iemand pint voor iemand anders met een bankpas”.
- “Oplichting”.

Heeft iemand zoiets zelf meegemaakt of weleens vanuit zijn omgeving hierover gehoord? Hierop komt geen reactie. Wat kunnen de gevolgen zijn als je als geldezel gebruikt bent? Stel je voor, je staat jouw pas af aan iemand en je wordt gepakt, wat kan er dan gebeuren?

- “Je komt op een zwarte lijst”.

Heel goed. We gaan nu even kijken naar een filmpje over geldezels.

Het filmpje

In Rotterdam zouden honderden geldezels zijn. Door een geldezel te zijn, help je criminelen. Er wordt gezegd dat je als geldezel een dader bent, maar tegelijkertijd ook een slachtoffer. De boodschap in het filmpje is dat je nooit moet ingaan op advertenties waarin staat dat je snel geld kan verdienen, bijvoorbeeld op TikTok. Ook moet je nooit je bankgegevens afgeven, ook niet aan bekenden.

Wat denken jullie dat de straf is als je je bankpas afstaat?

- “Als je ouder bent, moet je het terugbetalen”.
- “Je kan moeilijk een baan krijgen. Het is moeilijk wanneer je gaat solliciteren”.

Waarom kan je moeilijk een baan vinden?

- “Je krijgt een strafblad”.

Ja, je kan een strafblad krijgen. En als ik zeg dat je op een zwarte lijst van banken kan komen. Wat betekent dat denken jullie?

- “Dan kan je geen lening meer aanvragen”.
- “Je hebt een paar jaar geen bankpas meer”.

Heel goed. Wie van jullie weet hoeveel jaar?

- “Vijf jaar”.
- “Tien jaar”.

Bijna goed, het is acht jaar. Stel dus dat je 16 jaar bent en je bent gepakt als geldezel, heb je een probleem. Je kunt namelijk ook geen bankrekening meer openen. Als je dan 18 jaar wordt en je wilt gaan werken, waar moet dat geld dan gestort worden? Een ander voorbeeld: stel dat je 14 jaar bent en je wordt gepakt. Dan moeten je ouders het geldbedrag terugbetalen, omdat jij die hoeveelheid geld nog niet hebt. Zij draaien dus op voor jouw fout, omdat jij even snel een paar honderd euro wilde verdienen. Zeg dus nee als je gevraagd wordt voor zoiets. Is alles duidelijk zo? Mooi! Dan leggen we nu een aantal stellingen voor. Dat doen we met het spel "Over de streep". Als je het oneens bent met de stelling, stap je de streep over. Als je het eens bent, blijf je staan.

Stelling 1

"Vape en snus moeten verboden worden". Iedereen staat bij eens en blijft daar staan. Waarom moet het volgens jullie verboden worden?

- *"Het mag niet en is niet halal".*

Kennen jullie veel mensen die het gebruiken en/of verkopen?

- *"Ja".*

Zijn jullie er zelf mee in aanmerking gekomen?

- *"Nee".*

Stelling 2

"Ik wil nu graag werken en geld verdienen". Je mag best eerlijk zijn en het oneens zijn als je nog niet wilt werken. Iedereen staat bij eens en blijft staan bij eens. Dus jullie willen nu allemaal al aan het werk? Wat is volgens jullie een goede leeftijd om te beginnen met werken?

- *"14, 15 jaar".*

Stelling 3

"Ik wil snel geld verdienen". Een deel staat bij eens, een deel is overgestapt naar oneens. De jongeren van het YCT richten zich op de groep die het eens is met de stelling. Jullie willen op een legale manier snel geld gaan verdienen? Dat kan niet. Hoe willen jullie dat gaan doen? Hierdoor stapt het overgrote deel alsnog over naar oneens. De reactie van iemand die bij eens is blijven staan, is:

- *"Ik wil wel geld verdienen, maar niet op een snelle manier".*

Wat denken jullie dat wordt bedoeld met snel geld verdienen?

- *"Oplichting".*

Stelling 4

“Ik weet wat de gevaren zijn van drugshandel”. Iedereen is het eens met de stelling. Wat denken jullie dat de gevaren zijn van drugshandel? Wat denken jullie bijvoorbeeld wat er gebeurt als je wordt gepakt voor drugshandel? Naar aanleiding hiervan stapt een deel over naar oneens. Wanneer de politie een melding krijgt dat jij in een auto zit en je je verdacht gedraagt, mag de politie je staande houden en de auto controleren. Mocht er dan iets aangetroffen worden, worden de spullen ingenomen, moet je mee naar het bureau en moet je misschien wel een paar uur wachten totdat je verhoord wordt. Uiteindelijk kan het leiden tot een geldboete, taakstraf of celstraf.

Stelling 5

“Als ik geld nodig heb om schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om aan geld te komen”. Iedereen is het hiermee oneens. Zouden jullie op een link klikken om geld te kunnen verdienen? De meesten knikken nee. Waarom niet?

- *“Je weet niet waar het geld vandaan komt”.*

Klopt. Er zijn veel links of advertenties waarbij staat dat je snel 20 euro kan verdienen. Je zou dan bijvoorbeeld kunnen dienen als geldezel, zonder dat je dat van tevoren weet. Je moet dus nooit toegeven aan de verleiding om in te gaan op de link of advertentie.

Stelling 6

“Het is de verantwoordelijkheid van ouders dat hun kinderen niet bezig zijn met online criminaliteit”. De meningen zijn verdeeld. Vinden jullie dat het de verantwoordelijkheid van jullie ouders is om te voorkomen dat jullie in de criminaliteit belanden? Je bent zelf vooral verantwoordelijk. Wie van jullie heeft last van groepsdruk, bijvoorbeeld binnen je vriendengroep? Weet iedereen wat groepsdruk is?

- *“Dat mensen in je vriendengroep zeggen van: ‘Doe, doe’”.*

Precies. Stel je dat je vrienden tegen je zeggen: “Als je niet komt, dan ben je onze mattie niet meer”. Wat doe je dan? Ga je er dan heen of kom je niet?

- *“Ik zou niet komen en ik zou zeggen dat ik niet mee doe”.*

Nu jullie snappen wat groepsdruk is, vinden jullie dan nog steeds dat het de verantwoordelijkheid van jullie ouders is om jullie te behoeden voor criminaliteit?

- *“Ja”.*

Tuurlijk moeten ouders je opvoeden en zeggen wat niet mag of niet goed is, maar is jouw gedrag volledig de verantwoordelijkheid van je ouders?

- *“Wordt met de stelling bedoeld dat ouders verantwoordelijk zijn om van tevoren te waarschuwen of dat ze verantwoordelijk zijn als je een strafbaar feit hebt gepleegd?*
- *“Dan nog steeds allebei”.*

Oke, we gaan door.

Stelling 7

“Als een vriend of vriendin aan je vraagt of je wilt helpen om iets te promoten wat die vriend of vriendin wil verkopen, doe ik dat.” Er volgt geen reactie. Als iemand zijn of haar fiets of Playstation wil verkopen, kan je daar prima bij helpen. Het kan ook gaan om dingen die je niet vertrouwt. Onze tip is dat als je het niet vertrouwt, moet je het ook niet doen. Zelf promoten wij nooit iets voor vrienden, omdat ik dat niet nodig vind.

Stelling 8

“In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat gebruikmaken van mijn bankrekening”. Zouden jullie de pinpas uitlenen? Iedereen is het oneens met de stelling. Waarom zijn jullie het oneens? Wat kan er bijvoorbeeld gebeuren?

- *“Je kan geldezel worden”.*

Precies. Dan de laatste stelling.

Stelling 9

“Je neef wil online iets verkopen en vraagt of jij dat voor hem wil doen. Hij wil ook jouw bankrekening gebruiken. Als je dit voor hem wil doen, krijg je veel geld van hem”. Zou je dit doen? Iedereen gaat bij eens staan en laat dus zien dat ze dit zouden doen. Waarom zouden jullie dit doen?

- *“Het is familie”.*
- *“Als het legaal is, doe ik het”.*

Even een kort resumé van deze training. Wat is een geldezel?

- *“Dat iemand je bankpas wil gebruiken voor geld”.*

Ja, dat je je bankpas uitleent om daarmee snel geld te verdienen. Hierdoor kom je wel in de problemen.

- *“Ik heb daar nog wel een vraag over. Waarom komt diegene die de bankpas leent niet in de problemen?”*

Omdat het moeilijk te achterhalen is wie gebruik heeft gemaakt van jouw bankpas. Soms weet je dat zelf, maar soms ook niet. Het vinden van bewijzen is voor de politie lastig. Gezien de tijd slaan we de evaluatie over en gaan we direct door naar de vragenlijst. Jullie moeten de vragenlijst individueel invullen. Jullie mogen dus niet kletsen. Een reactie op de vragenlijst is:

- *“Die eerste vraag is toch een domme vraag? Hoe kan je nou per ongeluk iemand uitschelden?”*

Tijdens het invullen corrigeren de jongeren de leerlingen regelmatig door ze erop te wijzen dat ze het alleen moeten invullen en dat ze niet mogen praten. *Wie klaar is, mag alvast naar buiten gaan. Daarna gaan jullie richting de hal om te voetballen.*

7.4 Reflectie op (het voorbereiden van) de trainingen

In de maand februari 2023 zijn de getrainde jongeren samengekomen om zich voor te bereiden op het geven van een training. Dit heeft tot de volgende inzichten geleid:

- De jongeren realiseren zich dat de inhoud van de trainingen zoals zij die hebben gekregen te moeilijk is voor de doelgroep die zij gaan trainen. Daarom zijn ze gaan nadenken hoe ze de inhoud op een andere manier kunnen brengen, terwijl de strekking hetzelfde blijft.
- Een groot deel van de jongeren ervaart het als een gemiste kans dat zij hun training niet een keer hebben kunnen geven aan de andere jongeren en jongerenwerkers als oefening. De reden waarom dit niet kon, was omdat er in de planning geen ruimte meer voor was.

In april 2023 zijn de trainingen gegeven. Ook dit heeft tot inzichten geleid:

- Ondanks dat basisscholen welwillend tegenover het project staan, is het onmogelijk gebleken om op korte termijn zes groepen 7 en/of 8 te vinden waar per groep drie trainingen in de jaarplanning ingepast kunnen worden. In totaal zijn twee groepen bereid gevonden om deel te nemen aan de trainingen. Hierdoor zijn aanzienlijk minder kinderen getraind dan in de doelstelling is benoemd.
- Door het feit dat het organiseren van de trainingen aan de twee groepen relatief laat gelukt is, is het voor de getrainde jongeren lastig gebleken om hiervoor tijd vrij te maken in hun agenda. Daardoor is een deel van de trainingen alsnog gegeven door de jongerenwerkers. Dit staat niet met het doel van het project.
- De twee groepen verschillen op meerdere componenten van elkaar. De eerste groep betreft een groep 7/8. De leerlingen zijn jongens en meisjes van 11 en 12 jaar oud. Een deel van hen is pas sinds kort woonachtig in Nederland, waardoor zij een taalachterstand hebben. Vrijwel iedereen uit deze groep is bij alle trainingen aanwezig geweest, mede omdat de trainingen zich direct opvolgden na het reguliere schoolrooster. De tweede groep bestaat uit kinderen uit de wijk die er vrijwillig voor hebben gekozen om de trainingen op zondagen te volgen. Het betreft enkel jongens die in groep 7 van de basisschool tot en met de tweede klas van de middelbare school zitten. Zij zijn 11 tot en met 14 jaar oud en zijn de Nederlandse taal meer machtig. De meesten uit deze groep zijn ook bij alle trainingen geweest.
- Voor de eerste groep geldt dat de trainingen zijn gegeven op het moment dat zij eigenlijk zouden sporten, terwijl de tweede groep zich vrijwillig heeft aangemeld om deel te nemen aan de trainingen. Het gevolg hiervan is geweest dat de leerlingen uit de eerste groep een lage spanningsboog hadden en weinig motivatie hadden om

actief deel te nemen. Daarom is tijdens trainingen soms ook besloten om bijvoorbeeld minder stellingen te behandelen dan van tevoren bedacht. Voor de tweede groep geldt dat ze meer intrinsiek gemotiveerd waren en hebben de getrainde jongeren alle stof kunnen behandelen.

- De wijze van training geven en de inhoud van de trainingen is niet voor beide groepen even passend geweest. Voor de eerste groep geldt dat zij teveel en te moeilijke/onbegrijpbare informatie ontvingen en de vragenlijst te moeilijk was. In combinatie met de taalachterstand, lage spanningsboog en motivatie kwamen daardoor ook geen diepgaande inhoudelijke discussies tot stand. Voor deze groep is het in de toekomst belangrijk dat meer voorbeelden worden behandeld, zodat de online fenomenen c.q. risico's tastbaarder worden. Dit kan door meer filmpjes te laten zien of door meer spelletjesvormen toe te passen in de trainingen. Dit trekt immers hun aandacht en wekt enthousiasme op. In tegenstelling tot de eerste groep heeft de tweede groep – mede omdat ze naar eigen zeggen de trainingen interessanter en leuker vonden dan de eerste groep – wel geparticipeerd in inhoudelijke discussies. Oorzaken hiervan zijn met name de sterkere intrinsieke motivatie en het feit dat ze de Nederlandse taal meer machtig zijn. Toch zijn er verschillen tussen de drie trainingen in de mate waarop discussies zijn gevoerd. Dit verschil wordt verklaard door de vaardigheden van de getrainde jongeren om door te vragen waar mogelijk en zodoende een discussie aan te wakkeren.
- Voor beide groepen geldt dat de trainers na afloop van de derde training aangeven dat ze eerder kunnen/mogen voetballen wanneer ze de vragenlijst sneller invullen. Mogelijk is dit een stimulans geweest om de vragenlijst minder geconcentreerd in te vullen.

8 Resultaten van de vragenlijst onder leerlingen

Zoals eerder beschreven, hebben twee groepen leerlingen de trainingen gevolgd. Tussen beide groepen is sprake van een niveauverschil. De eerste groep leerlingen betreft een groep jongens en meisjes uit groep 7 en 8 van het basisonderwijs. Daarmee zijn ze hoogstens 12 jaar oud. Uit de observaties van de trainingen blijkt dat een deel van de leerlingen onlangs in Nederland is komen wonen, waardoor deze leerlingen een taalachterstand hebben. Dit is ook de reden dat ze bij het invullen van de 0-meting in het klaslokaal ondersteund zijn door persoonlijke begeleiders. De tweede groep leerlingen zit niet gezamenlijk in een klas, maar zijn afkomstig uit de wijk. Hierdoor is dit een meer diverse groep. De groep bestaat enkel uit jongens in de leeftijd van 11 tot en met 14 jaar. Dit betekent dat ze in groep 7 van het basisonderwijs tot en met de tweede klas van de middelbare school zitten. Deze groep is de Nederlandse taal ook meer machtig. Vanwege de verschillen tussen beide groepen leerlingen worden de resultaten van de ingevulde vragenlijsten per groep beschreven. Eerst staat de basisschoolgroep centraal en daarna de groep leerlingen die afkomstig is uit de wijk.

8.1 Resultaten van groep 1

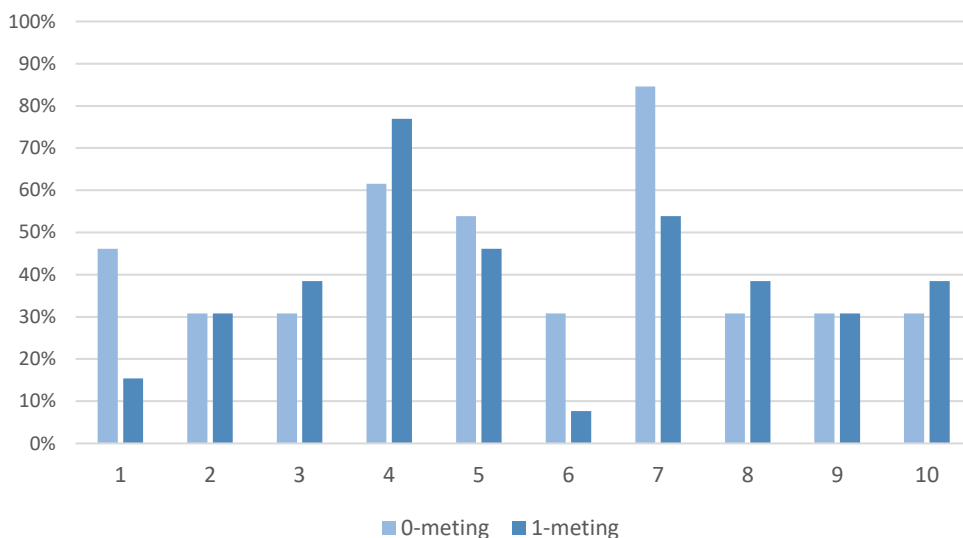
Zowel de 0- als 1-meting is door dertien leerlingen ingevuld, waardoor in totaal 26 vragenlijsten zijn ingevuld. Deze paragraaf weidt eerst uit over de antwoorden op de kennisvragen om daarna meer te zeggen over de antwoorden op de stellingen.

8.1.1 De antwoorden op de kennisvragen

De leerlingen hebben in de 0- en 1-meting tien kennisvragen beantwoord. Zoals gezegd zijn zowel de 0- als 1-meting door dertien leerlingen ingevuld. Het percentage leerlingen dat op iedere vraag het goede antwoord heeft gegeven, staat in figuur 8.1.

Figuur 8.1 – Percentage leerlingen uit groep 1 dat de vragen correct heeft beantwoord (n=26)

Figuur 8.1 laat zien dat twee vragen in de 0- en 1-meting door hetzelfde aantal leerlingen goed zijn beantwoord. Dit geldt onder andere voor vraag 2: “Hoe kun je controleren of online nieuws op Instagram echt of nep is?”. Het valt op dat zowel bij de 0- als 1-meting bijna de helft van de leerlingen aangeeft dat ze aan hun ouder(s) vragen of nieuws waar is en niet – zoals ze in de trainingen hebben geleerd – om dit te controleren via de bron, eventuele links en de datum van het nieuws. Verder toont figuur 8.1 ook dat in de 1-meting vier vragen procentueel door meer leerlingen goed zijn beantwoord. De grootste stijging heeft betrekking op vraag 4: “Wat is een geldezel?”. Deze vraag was namelijk door 62% van de leerlingen goed beantwoord en dit is gestegen naar 77% (+15%). De procentuele stijging van de andere drie vragen die beter zijn beantwoord, is in alle gevallen 7%. De laatste vier van tien vragen zijn in de 1-meting minder goed beantwoord, namelijk “Wat is strafbaar (dus waar kan je straf voor krijgen)?”, “Wat is *exposen*?”, “Waarom maken mensen nepnieuws?” en “Wat is een *deepfake*?”. Waar de procentuele stijgingen gering zijn, zijn de procentuele afnamen fors: respectievelijk 31%, 8%, 23% en 31%. Voor de vragen “Wat is *exposen*?” en “Wat is een *deepfake*?” geldt dat hier in de trainingen uitgebreid bij stil is gestaan. Voor de andere twee vragen die vaker fout zijn beantwoord – namelijk “Wat is strafbaar (dus waar kan je straf voor krijgen)?” en “Waarom maken mensen nepnieuws?” – geldt dat het de enige vragen in de vragenlijst zijn met antwoordcategorieën dat meerdere antwoorden goed kunnen zijn. Mogelijk dat de procentuele afnamen iets zeggen over de moeilijkheidsgraad van de vragenlijst en in hoeverre de vragenlijst aansluit bij het niveau van de respondenten.

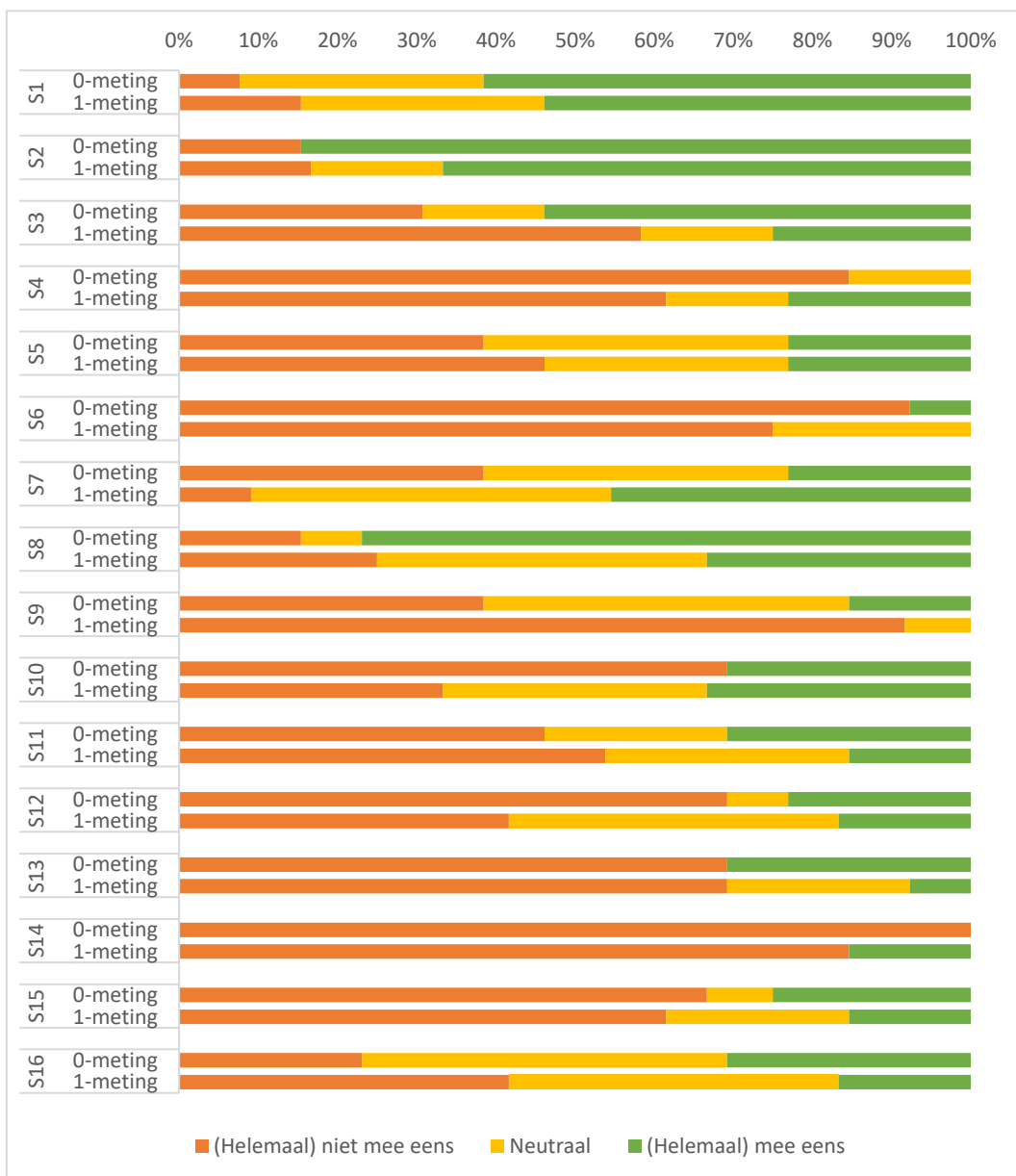
Al deze resultaten zijn – tot slot – vertaald in gemiddelde scores van de 0- en 1-meting. De dertien leerlingen scoren in de 0-meting een gemiddelde van 4,3 en dit gemiddelde is in de 1-meting – na het volgen van de trainingen – afgenomen tot een 3,8. Dit is geen significant verschil, maar laat wel zien dat de 1-meting slechter is gemaakt. Op individueel niveau is de conclusie dat vijf van de dertien leerlingen een voldoende (een 6 of

hoger) hebben gescoord in de 1-meting tegenover drie in de 0-meting. Op individueel niveau heeft het doorlopen van de trainingen soms dus wel bijgedragen aan een kennistoe- name. De reden dat het gemiddelde van het geheel toch gedaald is, is omdat degenen met een onvoldoende een lager gemiddelde hebben dan tijdens de 0-meting. In de 1- meting zijn meerdere leerlingen die maar een of twee vragen goed hebben beantwoord.

8.1.2 De antwoorden op de stellingen

Figuur 8.2 toont per stelling de verdeling hoeveel procent van de leerlingen “(helemaal) oneens”, “neutraal” of “(helemaal) eens” hebben geantwoord.

Figuur 8.2 – Antwoorden op de stellingen (S) door de eerste groep leerlingen (n=26)

In de 0-meting zijn leerlingen het met een aantal stellingen vooral (helemaal) mee eens of oneens. Zo is 85% het (helemaal) eens met de stelling "Als ik via sociale media kan laten zien wie een pedofiel of kinderlokker is, dan doe ik dat" en 77% met "Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat". Daarentegen is 85% het (helemaal) oneens met de stelling "Als een bekende Nederlander of influencer iets zegt, dan geloof ik dat", 92% met "In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen" en 100% met "Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat".

Kijkende naar de 1-meting is de procentuele verdeling van een aantal stellingen behoorlijk veranderd. De grootste verandering heeft zich voorgedaan in stelling 9: "Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg". Het percentage dat het (helemaal) oneens is, is namelijk toegenomen van 38% naar 92%. Een andere grote verandering heeft betrekking op stelling 8: "Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat". In de 0-meting was 77% het hier (helemaal) mee eens en dit percentage is afgenomen tot 33%. De resultaten ten aanzien van stelling 14 ("Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat") zijn ook noemenswaardig met de ontvangen informatie in de trainingen in het achterhoofd. Waar in de 0-meting namelijk 100% het (helemaal) eens was met deze stelling, is dit in de 1-meting nog 85%.

Het poolen van de stellingen en het berekenen van de gemiddelde scores op basis van de frequentieverdeling geeft overzichtelijker weer of en hoe er sprake is van attitudeveranderingen (zie tabel 8.1).

Tabel 8.1 – Gemiddelde scores op de stellingen door de eerste groep leerlingen (n=26)⁵⁹

Stellingen	0-meting	1-meting	
Als ik iemand (per ongeluk) online beledig, bied ik mijn excuses aan	2,38	2,54	↗
Als ik online kan laten zien wie een pedofiel of kinderlokker is, dan doe ik dat	4,15	3,75	↘
Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen	3,23	2,67	↘
Als een bekende Nederlander of influencer iets beweert, geloof ik dat	1,77	2,15	↗
Ik vind het moeilijk om iemand online uit te schelden	3,31	3,38	–
In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen	1,54	1,58	–
Ik durf iemand online sneller uit te schelden dan op straat	2,62	3,45	↗
Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat	2,08	3,00	↗
Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg*	2,54	1,50	↘
Ik controleer een nieuwtje op Instagram als ik twijfel of dit waar is	3,77	2,92	↘
Als mijn beste vriend(in) vraagt of ik een bericht op sociale media wil delen, doe ik dit	2,62	2,54	–
Als een van mijn klasgenoten online ruzie heeft, bemoei ik mij daar online mee	2,15	2,75	↗
Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen	2,15	1,92	↘
Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat	1,08	1,69	↗
Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen	2,42	2,38	–
Op school zou er meer aandacht moeten worden besteed aan berichten die op sociale media worden verspreid	2,92	3,33	↗

Tabel 8.1 toont ten eerste dat voor vier stellingen geldt dat er geen verschil is tussen de 0- en 1-meting. Zeven stellingen impliceren dat de leerlingen niet meer cyberweerbaar zijn geworden, maar juist kwetsbaarder. Geen enkele van deze zeven effecten is significant. Anders is dit voor één van de vijf stellingen die wijzen op een effect dat de leerlingen

59. * p < 0.05

meer cyberweerbaar zijn geworden. Stelling 9 “Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg” laat namelijk een significant effect zien.

Vervolgens zijn de stellingen ingedeeld naar thema (zie bijlage 3) en is op thema-niveau gekeken naar attitudeveranderingen (zie tabel 8.2).

Tabel 8.2 – Gemiddelde scores op de thema’s door de eerste groep leerlingen (n=26)⁶⁰

Thema	0-meting	1-meting	
Normen en waarden	2,65	2,57	–
(Online) geweld en <i>exposen</i>	2,79	3,00	↗
<i>Fake news</i>	2,77	2,77	–
<i>Easy money</i>	2,44	2,04	↘
Online weerbaarheid	2,53	2,47	–

Voor twee thema’s is er geen verschil terwijl het verschil tussen de 0- en 1-meting ten aanzien van het thema (online) geweld en *exposen* wijst op het effect dat de leerlingen online kwetsbaarder zijn geworden. Het effect van het thema *easy money* wijst wel in de gewenste richting, namelijk dat de leerlingen meer cyberweerbaar zijn geworden. Geen enkel effect is significant. Het effect wanneer alle stellingen samen worden genomen – weergegeven door de onderste dikgedrukte rij in tabel 8.2 – is dat er geen attitudeverandering is. Dit resultaat impliceert dat de trainingen niet of nauwelijks tot een attitudeverandering in de offline leefomgeving hebben geleid.

8.2 Resultaten van groep 2

De tweede groep bestaat uit iets meer leerlingen dan de eerste groep. Hierdoor is de respons op de vragenlijst ook hoger. De 0-meting is ingevuld door veertien leerlingen en de 1-meting door zeventien. Dit maakt dat in totaal 31 vragenlijsten zijn ingevuld. Net zoals in paragraaf 8.1 staat deze paragraaf eerst stil bij de antwoorden op de kennisvragen en daarna bij de antwoorden op de stellingen.

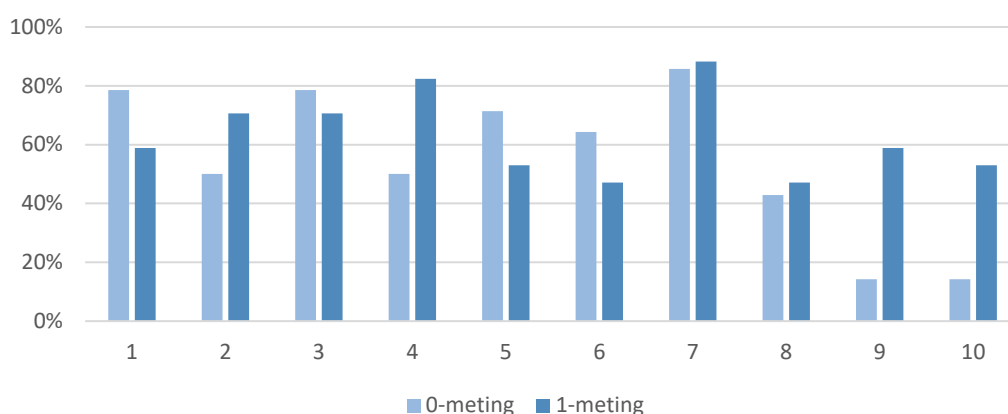
8.2.1 De antwoorden op de kennisvragen

De leerlingen van de tweede groep hebben de tien kennisvragen ook beantwoord. Het percentage dat de vragen goed beantwoord, staat in figuur 8.3.

---

60. * p < 0.05

Figuur 8.3 – Percentage leerlingen uit groep 2 dat de vragen correct heeft beantwoord (n=31)

In totaal zijn vier van de tien vragen in de 0-meting beter beantwoord dan in de 1-meting. Het gaat over de vragen “Wat is strafbaar (dus waar kan je straf voor krijgen)?”, “Wat is exposen?”, “Waarom maken mensen nepnieuws?” en “Welk van de volgende bronnen is het meest betrouwbaar?”. Met betrekking tot deze laatste vraag is de reden dat veel leerlingen de vraag fout beantwoordden, dat zij aangeven familieleden als meest betrouwbare bron te zien in plaats van het journaal.

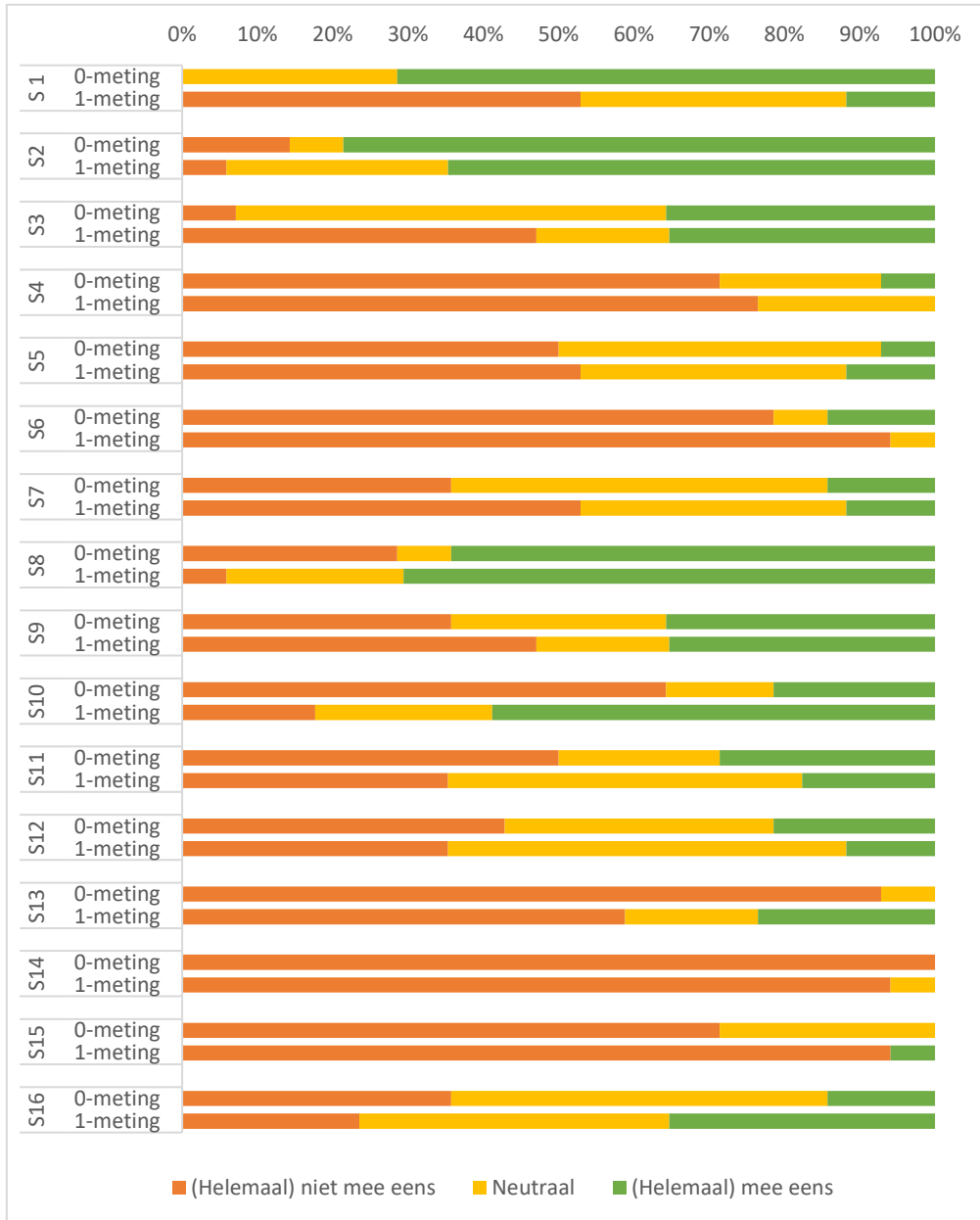
De overige zes vragen zijn in de 1-meting beter beantwoord dan in de 0-meting. De vraag die het best is beantwoord, is: “Wat is een *deepfake*?”. De grootste verschillen tussen de 0- en 1-meting hebben betrekking op de negende (“Online berichten plaatsen dat mensen in de stad moeten gaan rellen, is”) en tiende (“Wat is een netiquette?”) vraag. De procentuele toenames zijn respectievelijk 45% en 39%.

Door de resultaten samen te nemen, komt de gemiddelde score op de kennistoets naar voren. Daaruit blijkt dat de gemiddelde score in de 0-meting een 5,5 is. Het gemiddelde is gestegen naar een 6,3 in de 1-meting. Dit is geen significant verschil. Op individueel niveau geldt dat drie leerlingen de vragenlijst in de 1-meting volledig goed hebben beantwoord en twee leerlingen maar één fout hadden.

8.2.2 De antwoorden op de stellingen

Ook de tweede groep leerlingen heeft met “(helemaal) oneens”, “neutraal” of “(helemaal) eens” antwoord gegeven op de zestien stellingen. De resultaten hiervan staan in figuur 8.4.

Figuur 8.4 – Antwoorden op de stellingen (S) door de jongeren (n=31)

Op twee stellingen in de 0-meting heeft meer dan 70% aangegeven het (helemaal) eens te zijn. Het betreft de eerste en tweede stelling: "Als ik iemand (per ongeluk) online beledig, bied ik mijn excuses aan" en "Als ik online kan laten zien wie een pedofiel of kinderklokker is, dan doe ik dat". Daarnaast heeft in de 0-meting minimaal 70% (helemaal) oneens geantwoord op vijf stellingen. Dit gaat op voor de vierde ("Als een bekende Nederlander of *influencer* iets zegt, dan geloof ik dat"), zesde ("In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen"), dertiende ("Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen"), veertiende ("Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van

iemand anders) door te sturen, doe ik dat”) en vijftiende stelling (“Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen”).

Wanneer vervolgens wordt gekeken naar de verschillen met de 1-meting, schieten er vier resultaten uit. Dit geldt onder andere voor stelling 1 (“Als ik iemand (per ongeluk) online beledig, bied ik mijn excuses aan”). In de 0-meting was 71% het hier (helemaal) mee eens en dit percentage is afgenomen naar 12% in de 1-meting. Een groot deel is ten gunste gevallen van de antwoordcategorie (helemaal) oneens. In de 0-meting was dit antwoord namelijk geen enkele keer gegeven maar in de 1-meting heeft dit antwoord 53% van de stemmen gekregen. De stelling die hierna de grootste verandering heeft doorgevoerd, is stelling 10 (“Ik controleer een nieuwtje op Instagram als ik twijfel of dit waar is”). In de 0-meting gaf 64% aan het hier (helemaal) oneens mee te zijn, tegenover 18% in de 1-meting. De volgende stelling met een grote verandering is stelling 13 (“Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen”). Degenen die het hier (helemaal) oneens mee zijn is afgenomen van 93% in de 0-meting naar 59% in de 1-meting. De laatste stelling met een grote verandering is stelling 3 (“Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen”). 7% was het in de 0-meting (helemaal) oneens met de stelling en dit is in de 1-meting 47%.

Hierna zijn de stellingen gepoold en zijn de gemiddelde scores berekend (zie tabel 8.3). Dit geeft overzichtelijk weer of er sprake is van een attitudeverandering.

Tabel 8.3 – Gemiddelde scores op de stellingen door groep 2 (n=31)⁶¹

Stellingen	0-meting	1-meting	
Als ik iemand (per ongeluk) online beledig, bied ik mijn excuses aan*	2,14	3,76	↗
Als ik online kan laten zien wie een pedofiel of kinderlokker is, dan doe ik dat	4,00	3,94	-
Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen	3,50	3,06	↘
Als een bekende Nederlander of influencer iets beweert, geloof ik dat	2,14	1,88	↘
Ik vind het moeilijk om iemand online uit te schelden	3,71	3,65	-
In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen	1,79	1,24	↘
Ik durf iemand online sneller uit te schelden dan op straat	2,71	2,35	↘
Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat	2,43	2,06	↘
Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg	3,00	2,82	↘
Stellingen	0-meting	1-meting	

61. * p < 0.05

Ik controleer een nieuwtje op Instagram als ik twijfel of dit waar is*	3,64	2,47	↘
Als mijn beste vriend(in) vraagt of ik een bericht op sociale media wil delen, doe ik dit	2,79	2,76	-
Als een van mijn klasgenoten online ruzie heeft, bemoei ik mij daar online mee	2,64	2,59	-
Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen*	1,43	2,35	↗
Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat	1,08	1,29	↗
Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen	1,79	1,47	↘
Op school zou er meer aandacht moeten worden besteed aan berichten die op sociale media worden verspreid	3,43	2,94	↘

Tabel 8.3 laat zien dat de gemiddelde scores van vier stellingen niet zijn veranderd. Verder wijzen drie stellingen in de richting dat leerlingen online kwetsbaarder gedrag vertonen. Twee van de drie effecten zijn ook significant. Dit geldt voor de eerste ("Als ik iemand (per ongeluk) online beledig, bied ik mijn excuses aan") en dertiende stelling ("Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen"). Beide stellingen vallen onder het thema normen en waarden. Tot slot wijzen negen van de zestien stellingen in de richting van toegenomen cyberweerbaarheid en dus een positieve attitudeverandering. Een van de negen effecten is significant en wel voor de tiende stelling ("Ik controleer of een nieuwtje op Instagram als ik twijfel of dit waar is").

Wanneer de stellingen die onder hetzelfde thema vallen samengenomen worden, leidt het tot de resultaten die in tabel 8.4 staan.

Tabel 8.4 – Gemiddelde scores op de thema's door groep 2 (n=31)⁶²

Thema	0-meting	1-meting	
Normen en waarden*	2,45	3,16	↗
(Online) geweld en <i>exposen</i>	2,88	2,81	-
<i>Fake news</i> *	3,00	2,51	↘
<i>Easy money</i>	2,52	2,15	↘
Online weerbaarheid	2,63	2,54	-

62. * p < 0.05

Er zijn twee thema's waar sprake is van een significante verandering in de gemiddelde scores. Dit geldt ten eerste voor het thema normen en waarden. Het significante effect betekent dat de leerlingen zich online kwetsbaarder gedragen. Voor het thema *fake news* geldt het tegenovergestelde, namelijk dat de leerlingen meer cyberweerbaar zijn geworden na het doorlopen van de trainingen. Het effect van het thema *easy money* impliceert ook dat van dit effect sprake is, maar het effect is niet significant. Uit de dikgedrukte rij waarin de resultaten van alle zestien stellingen samen zijn genomen, blijkt dat er gemiddeld geen attitudeverandering heeft plaatsgevonden.

8.3 Resumé

De tien kennisvragen en zestien stellingen zijn ook voorgelegd aan de twee getrainde groepen. Voor de eerste groep geldt – op basis van een vergelijking tussen de 0- en 1-meting – dat slechts vier van de tien vragen procentueel door meer personen goed zijn beantwoord. Vier andere vragen zijn procentueel minder goed beantwoord. De procentuele afnamen zijn fors in vergelijking met de geringe procentuele stijgingen. Dit zorgt ervoor dat de gemiddelde score is afgenomen van een 4,3 naar een 3,8. Hoewel dit geen significant verschil is, laat het wel zien dat de 1-meting minder goed is gemaakt. Dit geldt niet voor de tweede groep. Zes van de tien vragen zijn namelijk procentueel beter beantwoord in de 1-meting, tegenover vier vragen die procentueel minder goed zijn beantwoord. Dit resulteert in een toegenomen gemiddelde van een 5,5 naar een 6,3. Ook dit is geen significant verschil.

Na clustering van stellingen naar thema geldt voor groep 1 dat het lijkt alsof ze online kwetsbaarder gedrag vertonen ten aanzien van het thema (online) geweld en *exposen*, terwijl ze meer cyberweerbaar zijn geworden met betrekking tot het thema *easy money*. Beide effecten zijn echter niet significant. Voor groep 2 geldt dat het ook lijkt alsof ze meer cyberweerbaar zijn op thema *easy money*, maar ook hier is het effect niet significant. Ten aanzien van groep 2 zijn er – in tegenstelling tot groep 1 – wel significante effecten. Groep 2 is na de trainingen bijvoorbeeld meer cyberweerbaar ten aanzien van het thema *fake news* maar online kwetsbaarder met betrekking tot het thema normen en waarden. Alles bij elkaar genomen kunnen we voor beide groepen dezelfde conclusie trekken: de groepen zijn zich online niet anders gaan gedragen na de trainingen.

9 Evaluatie

In juni 2023 hebben twee jongerenwerkers van PU en AM en een medewerker van Bureau Beke bij elkaar gezeten om het onderzoekstraject te evalueren. In de evaluatie zijn vier hoofdonderwerpen besproken: 1) het projecttraject dat afwijkt van het projectvoorstel, 2) de discussie of de trainingen passend zijn bij de verschillende doelgroepen, 3) het effect van het doorlopen traject en de trainingen op de resultaten en 4) wat het geheel voor leerpunten heeft opgeleverd voor toekomstige YCT-trajecten. In dit hoofdstuk worden deze hoofdonderwerpen één voor één besproken. Het hoofdstuk sluit af met een beschouwing over de ontwikkelde producten met dit project.

9.1 Het afwijkende projecttraject

In het projectvoorstel is opgenomen om trainingen aan groepen 7 en 8 te gaan verzorgen. In de eerste overleggen die gedurende het project zijn gevoerd tussen de betrokken partijen is besloten dat het doel is om 6 groepen te trainen van ieder 20 personen, waardoor het totaal aantal getrainde leerlingen op omstreeks 120 personen uitkomt. De zes groepen zullen – net zoals de jongeren – drie trainingen doorlopen waardoor in totaal achttien trainingen aan leerlingen worden gegeven. Dit blijkt gaandeweg het traject onhaalbaar te zijn. Ondanks dat basisschoolleraars het een belangrijk onderwerp vinden, is er geen ruimte om drie trainingen in de jaarplanning in te passen. De jaarplanning staat namelijk voor de start van het schooljaar al vast, waardoor aanpassingen halverwege het schooljaar niet mogelijk zijn. Uiteindelijk zijn de trainingen aan twee groepen gegeven, waarvan één basisschoolgroep. De trainingen aan deze basisschoolgroep zijn wel buiten het schoolprogramma en buiten schooltijd om gegeven. De andere groep leerlingen heeft de trainingen op zondagen in hun eigen wijk gevolgd. Al met al is dus niet voldaan aan de doelstelling die geformuleerd is in het onderzoeksvorstel, namelijk het trainen van 120 leerlingen.

In het projectvoorstel is ook opgenomen dat niet alleen leerlingen getraind worden, maar ook ouders en professionals. Tevens zouden de ouders en professionals geen vragenlijst invullen, maar zou op kwalitatieve wijze met hun gesproken worden over hetgeen zij van de training vonden. Het organiseren van een training voor ouders is erg moeilijk gebleken. De jongerenwerkers geven aan het met scholen gehad te hebben over de beste manier waarop zij ouders konden bereiken en mobiliseren. De wijken die onderdeel van deze training uitmaken, betreffen wijken waarin de ouders de Nederlandse taal ook niet altijd even goed machtig zijn. Wanneer de trainers dan naar ouders toe zouden gaan met de vraag of zij een training willen volgen over cyberweerbaarheid, zou dit ouders al afstoten omdat ze niet weten wat dat is. Bovendien: als ouders al naar de training komen, zijn dit de ouders die van zichzelf al meer betrokken zijn bij hun kinderen terwijl het doel is om de ouders te mobiliseren die niet of minder betrokken zijn. Ten aanzien van het trainen van professionals is een bijeenkomst georganiseerd waar onder andere mensen uit

het sociaal- en veiligheidsdomein voor zijn uitgenodigd. Tijdens deze bijeenkomst is onder andere met elkaar gediscussieerd over het thema gedigitaliseerde criminaliteit en cybercrime. Bij de bijeenkomst waren echter geen getrainde jongeren van het YCT aanwezig om een training te geven en professionals te onderwijzen. Het diende dus niet als bijeenkomst voor het project.

9.1.1 Lessen om te trekken

- Om in toekomstige YCT-trajecten in meerdere basisschoolklassen de trainingen te verzorgen, moet structureel tijd vrijgemaakt worden in de jaarplanning. Het is belangrijk om hierover tijdig contact op te nemen met scholen en wel voordat de jaarplanning wordt vastgesteld. Zonder vooraf gereserveerde plekken in de jaarplanning is het verzorgen van drie trainingen op reguliere schooltijden erg moeilijk dan wel onhaalbaar gebleken. Een moment in het jaar waarop de trainingen gegeven kunnen worden, is in een themaweek. Van 10 tot 17 november 2023 is bijvoorbeeld “De week van de mediawijsheid”. Dit is een geschikte week waarin op drie momenten trainingen verzorgd kunnen worden op basisscholen. Hierdoor is er ook zekerheid dat de groepen op alle momenten (grotendeels) compleet zijn. Bijkomend voordeel hiervan is dat de jongeren die de training moeten geven, ver van tevoren weten wanneer zij tijd vrij moeten maken. Dan nog ligt echter het gevaar op de loer dat jongeren die nog naar school gaan c.q. studeren op die momenten zelf onderwijs moeten volgen. Volgens de jongerenwerkers vergt dit iets van hun in de scouting van de jongeren. Om onderdeel te mogen worden van het YCT is het in de toekomst een vereiste dat de trainingen worden gevolgd én de jongere op minimaal één moment beschikbaar is om een training aan leerlingen te verzorgen. Hoe leuk het idee ook is om jongeren als positieve rolmodellen naar voren te schuiven, is het volgens jongerenwerkers zo dat ze zich in hun scouting vanwege voornoemde reden ook meer moeten richten tot stagiaires en semiprofessionals die trainingen kunnen verzorgen. Om dit te kunnen bewerkstelligen, is het in een gemeente belangrijk dat geïnvesteerd wordt in goed jongerenwerk zodat deze scouting goed uitgevoerd kan worden.
- Het mobiliseren van ouders is lastig, met name de ouders die geen of weinig betrokkenheid tonen bij hun kinderen. Er moet op een creatieve manier nagedacht worden hoe deze doelgroep te bereiken is.

9.2 Evaluatie van de trainingen

De trainingen zijn aan drie groepen respondenten gegeven: 1) de jongeren, 2) de eerste groep leerlingen en 3) de tweede groep leerlingen. Voor de jongeren geldt dat zij door de jongerenwerkers zijn getraind om een training te verzorgen aan leerlingen. De data en tijdstippen van deze trainingen zijn relatief last-minute bekendgemaakt. Hierdoor is het voor meerdere jongeren lastig geweest om bij (alle) trainingen aanwezig te zijn. Hetzelfde geldt voor het geven van de trainingen aan leerlingen. Deze momenten zijn ook laat

bekend geworden, waardoor de jongeren geen tijd hadden om hier in hun persoonlijke agenda – bijvoorbeeld met het oog op vrij vragen van werk – rekening mee te houden. Overigens geven de jongerenwerkers aan dat zij vanuit een deel van de jongeren terug hebben gekregen dat ze het geven van een training spannend en lastig vonden. Dit had niet zozeer te maken met de kennis die ze moeten overdragen, want die kennis bezaten ze wel. Het had met name een relatie tot pedagogiek en didactiek. Hoe vraag je door om een discussie op gang te brengen en hoe ga je om met kinderen die niet luisteren?

De drie groepen verschillen op meerdere factoren van elkaar, namelijk op geslacht, leeftijd en de mate waarin zij de Nederlandse taal machtig zijn. De groep jongeren bestaat uit zowel jongens als meisjes. Zij zijn 16 tot en met 23 jaar oud. Een deel van deze jongeren volgt de opleiding Social Work en is vanuit deze hoedanigheid reeds betrokken bij de jongerenwerkorganisaties. Daar zijn ze vrijwilligers en geven ze bijvoorbeeld bijles. De eerste groep leerlingen bestaat ook uit jongens en meisjes. Zij zitten in groep 7/8 en zijn daarmee hoogstens 12 jaar oud. Voor een deel van deze leerlingen geldt dat ze onlangs in Nederland zijn komen wonen, waardoor zij een taalachterstand hebben. De tweede groep leerlingen bestaat enkel uit jongens. Zij zijn 11 tot en met 14 jaar oud en zitten in groep 7 tot en met de tweede klas van de middelbare school. Deze groep leerlingen is de Nederlandse taal meer machtig dan de andere groep leerlingen.

Deze verschillen maken dat de inhoud van de trainingen niet voor iedere groep passend is geweest. De groep jongeren heeft de trainingen positief beoordeeld. Zij gaven tijdens de evaluatie aan de trainingen interessant, informatief en leerzaam te hebben gevonden. Dit blijkt ook uit de observaties van de trainingen, omdat geregeld klassikale discussies zijn gevoerd over de verschillende thema's. De tweede groep leerlingen had iets meer moeite met de inhoud van de trainingen. Uit de observaties blijkt dat de leerlingen gedurende de trainingen iets meer bij de hand genomen hadden kunnen worden door de jongeren. Concreet hadden de jongeren meer stil kunnen staan bij het uitleggen van begrippen en meer kunnen doorvragen bij het bespreken van de stellingen en dilemma's. Hierdoor zou het gesprek meer op gang komen en zouden de leerlingen meer getriggerd worden om na te denken over de inhoud van de trainingen. De groep die het meest moeite had met de trainingen was de eerste groep leerlingen. Door het feit dat de trainingen na afloop van schooldagen werden gegeven, was het voor deze groep moeilijk om langere tijd hun aandacht erbij te houden. Tevens dienden de trainingen ter vervanging van sporten in de gymzaal, waardoor de motivatie om actief bij te dragen aan de training ook lager was. Verder was het taalniveau van deze groep laag en bestonden de trainingen uit te veel dia's en te weinig interactie. Hierdoor zijn weinig discussies gevoerd en heeft de groep leerlingen weinig informatie geconsumeerd.

9.2.1 Lessen om te trekken

- In overleg met basisscholen de data waarop trainingen gegeven gaan worden aan groepen 7 en/of 8 in een vroeg stadium vastzetten, heeft meerwaarde voor de jongeren (trainers in spé). Hierdoor is namelijk ook bekend wanneer zij zelf getraind

gaan worden door de jongerenwerkers. Daarmee kunnen zij in hun persoonlijke agenda ruimte vrijhouden voor het bijwonen en geven van trainingen.

- De twee groepen leerlingen waaraan training is gegeven, waren groepen die kaders nodig hadden en begrensd moesten worden. Niet alle jongeren durfden hier tijdens de training de kinderen op aan te spreken. Daarom moet in toekomstige YCT-trajecten ook een vierde training toegevoegd worden voor de jongeren. In die vierde training gaat het over hoe je training geeft, over hoe je kennis overbrengt en hoe je tegelijkertijd het gedrag van de kinderen monitort. Het geven van training zou ook geoefend kunnen worden door de training eerst aan de andere jongeren en jongerenwerkers te geven. Dit helpt de jongeren die het geven van een training voor een groep spannend en uitdagend vinden.
- De blauwdruk van de trainingen is goed, waardoor de inhoud van de trainingen in toekomstige YCT-trajecten relatief eenvoudig aangepast kan worden. Dit is bijvoorbeeld van belang wanneer zich in de toekomst een nieuw thema aandient. Hiervoor is het wel van belang om te blijven monitoren waar kinderen online mee te maken krijgen.
- Ook is het van belang dat de inhoud van de trainingen beter gaat aansluiten bij de doelgroepen waaraan de trainingen worden gegeven. De jongeren hebben de trainingen als interessant en leuk ervaren. De manier waarop de trainingen zijn gegeven, sluit daarmee aan bij deze doelgroep. Voor de eerste groep (leerlingen uit groep 7/8) zijn de trainingen te moeilijk gebleken. Daarom moet nagedacht worden aan een andere invulling van de trainingen. Hierin is het met name belangrijk dat het interactiever, speelser en leuker wordt – bijvoorbeeld door meer filmpjes te tonen en meer spellen te spelen – en er minder sprake is van “droge informatieoverdracht” via dia’s. Dat dit succesvol is, blijkt uit de spelvorm die in de derde training aan de eerste groep leerlingen is gegeven. Een genoemd voorbeeld dat de trainingen in de toekomst kan verbeteren, is het gebruikmaken van een VR-bril. In dit geval zou nagedacht moeten worden over wat een realistisch scenario is binnen een bepaald thema en dat scenario moet geprogrammeerd worden in de VR-bril. Binnenin dat scenario moeten de leerlingen op momenten keuzes maken die van invloed zijn op de rest van het scenario. Dit betekent dat er meerdere verhaallijnen bedacht moeten worden. Hierdoor zullen leerlingen ervaren wat de gevolgen van hun acties zijn en hierover kan naderhand met elkaar gesproken worden in de klas. In combinatie met het aanbieden van trainingen aan groepen 7 en/of 8 gedurende het reguliere schoolprogramma, zal de spanningsboog en motivatie groter zijn om actief bij te dragen aan de training. Dit vergroot mogelijk de effectiviteit van de trainingen. Het volgen van een toekomstig YCT-project zou hier uitsluitel over moeten geven. In het geval eerste en tweede klassen van de middelbare school onderwezen gaan worden, is meer verdieping mogelijk. Hoewel de trainingen nog steeds interactiever moeten zijn, hoeft dit niet bereikt te worden door middel van spellen maar door het aanwakkeren van inhoudelijke discussies. Voor deze doelgroep is een genoemde optie om

gast sprekers c.q. ervaringsdeskundigen uit te nodigen om de trainingen interessanter dan wel leuker te maken. Het kunnen professionals zijn zoals een wijkagent (bijvoorbeeld ten aanzien van het thema *easy money*), maar ook slachtoffers van bijvoorbeeld *exposen*.

9.3 Evaluatie van de resultaten

Het voorgaande heeft ook effect gehad op de resultaten op de vragenlijst. Er zijn verschillen tussen de drie groepen op de kennisvragen. De gemiddelde score van de jongeren is significant gestegen van een 6,4 naar een 8,2. De tweede groep leerlingen heeft een lichte stijging bewerkstelligd, namelijk van een 5,5 naar een 6,3. De eerste groep leerlingen scoort daarentegen gemiddeld lager in de 1-meting. De gemiddelde score was al een onvoldoende – een 4,3 – en deze is gedaald naar een 3,8. Mogelijk is de vragenlijst te moeilijk voor deze groep. In de kern is de vragenlijst hetzelfde als de vragenlijst die de jongeren voorgelegd hebben gekregen. Om het taalgebruik te versimpelen, is aan externe leeftijdsgenoten van leerlingen gevraagd om de vragenlijst te bekijken en aan te geven welke woorden en/of zinnen zij niet snappen. Deze input is gebruikt voor een versimpelde versie van de vragenlijst. Mogelijk is ook deze versie nog te moeilijk met in het achterhoofd de taalachterstand van deze leerlingen. Ook kunnen ontbrekende motivatie en het willen sporten ervoor hebben gezorgd dat het beantwoorden van de vragenlijst voor de 1-meting is "afgeraffeld". De effecten die uit de antwoorden op de stellingen naar voren komen, impliceren dat de jongeren meer cyberweerbaar zijn geworden terwijl er voor de twee groepen leerlingen geen sprake is van een attitudeverandering.

Naar aanleiding van de resultaten twijfelen de jongerenwerkers of de groepen 7 en 8 de juiste doelgroep zijn voor een YCT-traject of dat de trainingen beter geschikt zijn voor de eerste en tweede klas van de middelbare school. Toch blijven zij erbij dat de groepen 7 en 8 vanuit preventief oogpunt onderwezen moeten worden. Zij zijn veelvuldig actief in de online leefomgeving en krijgen daarom te maken met de thema's en online risico's. Ook de eerste en tweede klassen van de middelbare school zijn een interessante doelgroep volgens jongerenwerkers. Zij doorlopen op dat moment een cruciale levensfase waarin zij hun eigen identiteit vormen. Dit is niet alleen een cruciale maar ook fragiele levensfase. Bijvangst is dat op middelbare scholen niet alleen leerlingen uit de wijken Malburgen en Presikhaaf zitten, maar ook leerlingen uit andere wijken. Dit vergroot het bereik van de trainingen.

9.3.1 Lessen om te trekken

- Net zoals dat de inhoud van de trainingen passender gemaakt moet worden voor verschillende doelgroepen, geldt dat ook voor de vragenlijst. Met name uit de eerste groep (leerlingen uit groep 7/8) komt naar voren dat de zinsopbouw en het woordgebruik te moeilijk is. In combinatie met het aanbieden van passendere trainingen

op geschiktere momenten – waardoor de spanningsboog hoger is en de motivatie (vermoedelijk) beter – kan dit ertoe bijdragen dat de resultaten op de vragenlijst verbeteren. Ook hiervoor geldt dat het volgen van een toekomstig YCT-project hier uitsluitend over moet geven.

9.4 De ontwikkelde producten

Resumerend vatten de jongerenwerkers het project als volgt samen: “Er is een goede basis gelegd met dit ontwikkel- en onderzoekstraject, maar met name praktische randvoorwaarden hebben de resultaten tegengewerkt. Als de praktische randvoorwaarden in de toekomst beter weggezet worden, valt daar veel winst uit te halen. Ook moeten de trainingen beter toegepast worden op de verschillende doelgroepen. Uiteindelijk moet de kracht van het project in de herhaling zitten door ieder jaar hetzelfde project aan te bieden aan verschillende generaties. Hiermee wordt de kennis geborgd in de wijken en zal op termijn de cyberweerbaarheid in de wijken toenemen.”

Concreet heeft het project geresulteerd in meerdere producten die – onder enkele voorwaarden – ook elders in het land gebruikt kunnen worden.

- De opgestelde criteria kunnen gebruikt worden om de jongeren (trainers in spé) te selecteren. Indien het project ook in andere wijken (van andere gemeenten) gestart wordt, is een belangrijke randvoorwaarde voor het selecteren van de juiste jongeren dat het jongerenwerk een sterke positie in de wijk heeft. Het jongerenwerk moet tevens goed zicht hebben op de fenomenen c.q. risico's waar de kinderen en jongeren uit de betreffende wijk online mee te maken krijgen.
- Er is een lespakket met trainingen ontwikkeld die zijn op te vragen bij de jongerenwerkorganisaties. Onderliggend aan deze trainingen ligt een blauwdruk die bestaat uit drie delen: 1) introductie (kennismaking en uitleggen van begrippen), 2) interactief deel (dilemma's en stellingen) en 3) risico's, consequenties en negatieve gevolgen (voorbeelden van waargebeurde verhalen en fictieve scenario's). Indien het project ook in andere wijken (van andere gemeenten) gestart wordt, is het met deze blauwdruk eenvoudig om een nieuwe training te ontwikkelen. Indien een nieuwe training wordt gemaakt, is het voor de effectiviteit van de training cruciaal om de doelgroep in ogenschouw te nemen en de training daarop passend te maken.
- Er is een handboek geschreven met daarin links naar en bullets met informatie over de vier behandelde thema's. Wanneer het project ook in andere wijken (van andere gemeenten) start, kunnen zowel jongerenwerkers als de jongeren (trainers in spé) dit handboek bestuderen ter voorbereiding op het geven van een training. In het geval er zich een nieuw thema voordoet waarover een training gegeven gaat worden, is dergelijke informatie niet beschikbaar in het handboek. Dit moet dan zelf verzameld worden.
- Er is een toetsingsinstrument – de vragenlijst – ontwikkeld voor een kwantitatieve toetsing van de trainingen. Wanneer het product elders uitgevoerd gaat worden en

de vragenlijst daar wordt afgenomen, is het van belang dat intern een persoon over Excel-vaardigheden beschikt om de antwoorden te analyseren. Ook kan ervoor worden gekozen om een onafhankelijk extern bureau te vragen deze analyse uit te voeren. Datzelfde bureau kan ook gevraagd worden om de trainingen te observeren en zodoende op kwalitatieve wijze iets te zeggen over de effectiviteit van de trainingen.

Wanneer dit project elders uitgevoerd gaat worden, is het mogelijk dat de jongerenwerkers van PU en AM in een startbijeenkomst het project, proces en potentiële uitkomsten presenteren en onderwijzen aan de nieuwe jongerenwerkers. Dit betreft een 'Train-de-trainer'-concept.

Geraadpleegde literatuur

Akkermans, M., Arends, J., Derksen, E., & Reep, C. (2023). *Online Veiligheid en Criminaliteit 2022*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Akkermans, M., Coumans, M., Kloosterman, R., Linden, G., & Moons, E. (2014). *Veiligheidsmonitor 2013*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Akkermans, M., Gielen, W., Kloosterman, R., Knoops, K., Linden, G., & Moons, E. (2018). *Veiligheidsmonitor 2017*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Akkermans, M., Kloosterman, R., Moons, E., Reep, C. & Tummers-van der Aa, M. (2022). *Veiligheidsmonitor 2022*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2018). *Rechts-extremisme in Nederland. Een fenomeen in beweging*. Zoetermeer: AIVD.

Anastassiou, A. (2017). Sexting and young people: A review of the qualitative literature. *Qualitative Report*, 22(8), 2231–2239.

Aston, M., McCombie, S., Reardon, B., & Watters, P. (2009). A preliminary profiling of internet money mules: An Australian perspective. *UIC-ATC 2009 - Symposia and Workshops on Ubiquitous, Autonomic and Trusted Computing in Conjunction with the UIC'09 and ATC'09 Conferences*, 482–487.

Atria (2018). *Factsheet. Online seksuele intimidatie*. Amsterdam: Atria

Azough, N. (2017). *Weerbare jongeren, weerbare professionals*. Den Haag: Ministerie van SZW

Bates, S. (2017). Revenge Porn and Mental Health: A Qualitative Analysis of the Mental Health Effects of Revenge Porn on Female Survivors. *Feminist Criminology*, 12(1), 22–42.

Bavel, M. van, Sambeek, C. van, & Woerds, S. ter (2023). *Een kwestie van balans. Het trendbeeld van de eenheid Amsterdam: vooruitkijken naar en anticiperen op het jaar*. Amsterdam: Nationale Politie, eenheid Amsterdam.

Beckman, L., Hagquist, C., & Hellström, L. (2013). Discrepant gender patterns for cyberbullying and traditional bullying – An analysis of Swedish adolescent data. *Computers in Human Behavior*, 29, 1896–1903.

Bijleveld, C., Salet, R., Damstra, A., & Stéfanovic, D. (2021). *Politiefunctie in een veranderende omgeving*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Broek, J. van den (2013). *Van de straathoek naar Facebook. Een onderzoek naar het gebruik van social media door jongeren binnen de straatcultuur (masterscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam)*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

- Cassidy, W., Faucher, C., & Jackson, M. (2013). Cyberbullying among youth: A comprehensive review of current international research and its implications and application to policy and practice. *School Psychology International*, 34, 575–612.
- Chan, C., & Holosko, M. J. (2017). The utilization of social media for youth outreach engagement: A case study. *Qualitative Social Work*, 16(5), 680-697
- Clancy, E. M., Klettke, B., & Hallford, D. J. (2019). The dark side of sexting – Factors predicting the dissemination of sexts. *Computers in Human Behavior*, 92, 266–272.
- Custers, B. H. M., Pool, R. L. D., & Cornelisse, R. (2019). Banking malware and the laundering of its profits. *European Journal of Criminology*, 16(6), 728–745.
- El Hadioui, I. (2011). *Hoe de straat de school binnendringt. Denken vanuit de pedagogische driehoek van thuiscultuur, schoolcultuur en straatcultuur*. Utrecht: APS.
- El Malki, N. (2018). *Jongeren over polarisatie. De belevingen en ervaringen van jongeren in Nederland*. Utrecht: Nationale Jeugdraad.
- Europees Instituut voor gendergelijkheid (2017). *Cybergeweld tegen vrouwen en meisjes*. Vilnius: Europees Instituut voor gendergelijkheid.
- Europol (2017). *Online sexual coercion and extortion as a form of crime affecting children. Law Enforcement Perspective*. Den Haag: Europol.
- Ferwerda, H., & Kloosterman, A. (2006). *Jeugdgroepen in beeld. stappenplan en randvoorwaarden voor de shortlistmethodiek*. Arnhem: Bureau Beke.
- Ham, T. van, Scholten, L., & Wijk, A. van (2016). *Radicalisering in de gemeente Arnhem. Resultaten van onderzoek onder mentoren, welzijnswerkers en jongeren*. Arnhem: Bureau Beke.
- Heirman, W., & Walrave, M. (2012). Predicting adolescent perpetration in cyberbullying: An application of the theory of planned behavior. *Psicothema*, 24, 614–620.
- Herweijer, L. (2008). *Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Irwin-Rogers, K., & Pinkney, C. (2017). *Social Media As a Catalyst and Trigger for Youth Violence*. London: Catch22.
- Laan, A.M. van der & Beerhuizen, M.G.C.J. (2016). *Jeugdige zelfgerapporteerde daders. In: A.M. van der Laan & H. Goudriaan (eds.). Monitor Jeugdcriminaliteit. Ontwikkelingen in de jeugdcriminaliteit 1997 tot 2015*. Den Haag: WODC/CBS, 23-50.
- Laan, A.M. van der, Beerhuizen, M.G.C.J., & Weijters, G. (2016). Jeugdige daders van online-criminaliteit. *Cahier Politiestudies*, 41(4), 145-168.

- Laan, A.M. van der, Pleysier, S., & Weerman, F. (2020). Hedendaagse jeugdcriminaliteit: nieuwe vragen en enkele antwoorden na een historische daling. *Tijdschrift voor Criminologie*, 62(2-3), 115-129.
- Leito, T.L.M., Bommel, S.R. van., & Noteboom, F. (2021). *Het misdrijf voorbij. Een verkenning naar criminele uitbuiting in Rotterdam*. Capelle aan den IJssel: Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel.
- Manders, W., & Todorović, D. (2021). *Jongerenwerk in de online leefwereld van jongeren*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Mansom, M. van, & Schwegler, V. (2021). *Eigen schuld, dikke bult. Een verkennend onderzoek naar financiële afpersing met naaktbeelden onder jongens*. Amsterdam: Expertisebureau Online Kindermisbruik/Helpwanted.nl.
- Meer, E. van der (2021). *Nepnieuws op het internet. Een literatuuronderzoek naar het wapenen tegen nepnieuws op het internet* [bachelor scriptie]. Tilburg: Tilburg University.
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyberpsychology & Behavior*, 12, 387–393.
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63–70.
- Moors, J.A., & Verweij, A.C. (2022). *Ontmaskering. Een literatuur- en praktijkonderzoek naar 'exposen'*. Den Haag: EMMA.
- Naezer, M., & Oosterhout, L. van (2019). *Sharing is caring? Jongeren, sexting en de ongewenste verspreiding van sexy beeldmateriaal*. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Nederlands Jeugdinstituut (2018). *Polarisatie, radicalisering, extremisme en mediaopvoeding. Factsheet voor beroepskrachten*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Oerlemans, J. J., Custers, B. H. M., Pool, R. L. D., & Cornelisse, R. (2016). *Cybercrime en witwassen. Bitcoins, online dienstverleners en andere witwasmethoden bij banking malware en ransomware*. Den Haag: WODC.
- Odinot, G., de Poot, C., & Verhoeven, M. (2018). De aard en aanpak van georganiseerde cybercrime. *Justitiële Verkenningen*, 44(5), 9–22.
- Ouytsel, J. van, Vandebosch, H., Walrave, M., & Ponnet, K. (2014). Cyberpesten: hoeveel komt het voor en wat kunnen scholen ertegen doen? 4W: weten wat werkt en waarom. *Wetenschappelijk tijdschrift over opbrengsten en werking van ICT in het onderwijs*, 4, 6–13.

- Patton, D.U., Hong, J.S., Ranney, M., Patel, S., Kelley, C., Eschmann, R., & Washington, T. (2014). Social media as a vector for youth violence. A review of the literature. *Computers in Human Behavior*, 35, 548-553.
- Peeck, V., Witteveen, Z., & Sikkens-Dokter, E. (2021). *Dealers in de dop. Een kwalitatief onderzoek naar jonge aanwas in de drugscriminaliteit*. Driebergen-Rijsenburg: Nationale Politie.
- Pløeg, J. van der (2014). *Cyberpesten* [In: Agressie bij kinderen]. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Roks, R.A., & Broek, J.B.A. van den (2020). *CAPPEN VOOR CLOUT? Een verkennend onderzoek naar Rotterdamse jongeren, drill en geweld in het digitale tijdperk*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Stol, W. (2018). Politiewerk is ... werken in een digitale samenleving. *Tijdschrift voor de Politie*, 80(5), 22-25.
- Symons, K., Ponnet, K., Walrave, M., & Heirman, W. (2018). Cyberpesten bij jongeren. Maken ouders een verschil? *Kind Adolesc*, 39, 22-40.
- Thompson, M.P., & Morrison, D.J. (2013). Prospective predictors of technology-based sexual coercion by college males. *Psychology of violence*, 3(3), 233-246.
- Vandaele, B., Snaphaan, T., & Hardyns, W. (2021). If it was shared on Facebook and Twitter, then it must be true. Een kwantitatief onderzoek naar de relatie tussen fake news en angst voor criminaliteit. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 20(2), 3-23.
- Vanwynsberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Anrijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., De Wolf, R., Van Ouytsel, J., Van Damme, K., Vissenberg, J., D'Haenens, L., Zenner, E., Peters, E., De Pauw, S., Frissen, L., & Schreuer, C. (2022). *Onderzoeksrapport Apestaartjaren: de digitale leefwereld van kinderen en jongeren*. Gent: Mediaraven.
- Veenstra, S., Kerstens, J., & Stol, W. (2009). Cyberpesten: wangedrag in cyberspace en gedragsverklarende theorie. *Panopticon*, 30(4), 77-80.
- Wineburg, S., & McGrew, S. (2016). *Evaluating information: The cornerstone of civic online reasoning*. California: Stanford University.
- Wineburg, S., & McGrew, S. (2019). Lateral reading and the nature of expertise: Reading less and learning more when evaluating digital information. *Teachers College Record*, 121(11), 1-40.
- Wolak, J.D., Finkelhor, D., Walsh, W., & Treitman, L. (2018). 'Sextortion of minors: Characteristics and dynamics'. *Journal of Adolescent Health*, 62(1), 72-79.
- Wolsink, J., Esseveldt, J. van, Derksen, E., Brouwer, N., & Ferwerda, H. (2023). *Het (boven)lokale netwerk in Paddepoel ontleed. De invloed van criminele netwerken op jongeren in een Groningse wijk*. Arnhem: Bureau Beke.

Wolsink, J., Kuppens, J., Brouwer, N., & Ferwerda, H. (2022). *Mismatch. Een verkennend fenomeenonderzoek naar het plegen van zedendelicten na contact via een datingsite of datingapp*. Arnhem/Den Haag: Bureau Beke/Politie & Wetenschap.

Wonderen, R. van & Berg, G. van den (2019). *Jongeren en polarisatie. Verkenning naar polarisatie waarbij jongeren zijn betrokken en gehanteerde werkwijzen om hier mee om te gaan*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Geraadpleegde documenten

Aanhangsel Handelingen II, 1559 (2023, 15 februari). Geraadpleegd via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20222023-1559.html>

Kamerstukken II, 34843, nr. 14 (2018, 8 maart). Geraadpleegd via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34843-14.pdf>

Geraadpleegde websites

Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (2023, 31 januari). Kinderen steeds vaker geronseld door drugscriminelen; wat kun je als ouder doen? Geraadpleegd via: <https://hetccv.nl/nieuws/kinderen-steeds-vaker-geronseld-door-drugscriminelen-wat-kun-je-als-ouder-doen/>

Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (z.d. a). *Definities cybercrime*. Geraadpleegd via: <https://hetccv.nl/onderwerpen/cybercrime/definities/>

Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (z.d. b). *Wat is de City Deal Lokale Weerbaarheid Cybercrime?* Geraadpleegd via: <https://hetccv.nl/onderwerpen/cybercrime/city-deal-lokale-weerbaarheid-cybercrime/>

Comensha (2021, 7 april). Interview met Reclassering NL over criminele uitbuiting van jongeren. Geraadpleegd via: <https://www.comensha.nl/actualiteiten/item/-e2-80-98het-is-een-heel-grijs-gebied-tussen-dader-en-slachtoffer-e2-80-99/>

Fraudehulpdesk (2019, 5 december). Geldezel, hoe word je dat? En wat zijn de vervelende gevolgen? Geraadpleegd via: <https://www.fraudehulpdesk.nl/thema/geldezel-hoe-word-je-dat-en-wat-zijn-de-vervelende-gevolgen/>

Kenniscentrum Online Pesten (z.d.). *Cyberpesten*. Geraadpleegd via: <https://www.stop-pestennu.nl/kenniscentrum-online-pesten-cyberpesten>

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (z.d.). *Desinformatie*. Geraadpleegd via: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/desinformatie>

NOS (2020, 26 oktober). Exposed met je foto en gegevens op Telegram: "Dit moeten we aanpakken". Geraadpleegd via: <https://stories.nos.nl/artikel/2353891-exposed-met-je-foto-en-gegevens-op-telegram-dit-moeten-we-aanpakken>

NOS (2021, 2 december). Honderden Nederlanders aangehouden in grote Europolactie tegen geldezels. Geraadpleegd via: <https://nos.nl/artikel/2407930-honderden-nederlanders-aangehouden-in-grote-europolactie-tegen-geldezels>

NOS Jeugdjournaal (2021, 22 december). Meer jongeren werken voor criminelen dan eerder gedacht. Geraadpleegd via: <https://jeugdjournaal.nl/artikel/2410472-meer-jongeren-werken-voor-criminelen-dan-eerder-gedacht>

Bijlage 1 – Wist-je-datjes

Thema: Normen en waarden

Vraag 1: Hoeveel jongeren van 12 tot 18 jaar waren in 2019 actief op sociale media?

- a. Ongeveer 75%
- b. Ongeveer 85%
- c. Ongeveer 95%**
- d. Alle jongeren tussen de 12 en 18 jaar zijn actief op sociale media

Vraag 2: Wat is een andere term voor online omgangsvormen?

- a. Netiquette**
- b. Mediawijsheid
- c. Online welzijn

Vraag 3: Wat was in 2021 de meest voorkomende vorm van online criminaliteit?

- a. Identiteitsfraude (iemand's identiteit stelen)
- b. Online oplichting en fraude**
- c. Hacken
- d. Online bedreiging en intimidatie

Vraag 4: Wat betekent het online ontremmingseffect?

- a. Hoe ouder je wordt, des te langer je per dag online actief bent
- b. Je op het internet op een andere manier gedragen dan wanneer je face-to-face met iemand praat**
- c. Je kunt online heel snel met heel veel mensen in contact komen

Thema: (Online) geweld

Vraag 5: In 2021 waren er in steden in Nederland vaak rellen, ook wel de coronarellen genoemd. Op sociale media zijn via Snapchat of Instagram vaak mensen opgeroepen om te komen rellen. Dit wordt ook wel opruiing genoemd. Is dit strafbaar?

- a. Nee, want het is vrijheid van meningsuiting
- b. Nee, want je pleegt zelf geen geweld
- c. Ja, je kan een gevangenisstraf van een aantal jaar krijgen plus een geldboete.**

Vraag 6: Tijdens de avondklokken op 24 januari 2021 plunderde een 13-jarige jongen een Jumbo-supermarkt in Eindhoven. Heeft hij hiervoor een straf gekregen?

- a. Nee, de politie heeft er niet achter kunnen komen wie de jongen is.
- b. Ja, hij moest 120 uur in diezelfde Jumbo werken
- c. Ja, een leerstraf, een voorwaardelijke werkstraf en zijn ouders moeten de schade terugbetalen**
- d. Een gevangenisstraf van een jaar

Vraag 7: Hoeveel Nederlandse jongeren worden jaarlijks online gepest volgens het Kenniscentrum over Pesten?

- a. 925.000
- b. 150.000
- c. 400.000**
- d. 1.500.000

Thema: Exposen

Vraag 8: Van een 13-jarig meisje uit Amsterdam wordt in januari 2021 seksueel beeldmateriaal verspreid. Haar moeder komt hier achter. Wat heeft het 13-jarige meisje hierna gedaan?

- a. Ze krijgt een depressie
- b. Ze pleegt zelfmoord**
- c. Ze loopt weg van huis en raakt vermist
- d. Ze doet aangifte bij de politie

Vraag 9: Is het altijd strafbaar om zonder toestemming seksueel beeldmateriaal van anderen te verspreiden?

- a. Ja**
- b. Nee, alleen als je de persoon van wie de beelden zijn niet kent
- c. Nee, is niet strafbaar

Vraag 10: Wat betekent doxing?

- a. Online plaatsen van foto's van anderen die voller zijn, om ze te stimuleren af te vallen
- b. Online een virus rondsturen waardoor sociale media accounts gehackt kunnen worden
- c. Het intimideren van een persoon door online persoonsgegevens te verspreiden**

Vraag 11: Aan meer dan 400 leraren van groepen 7 en 8 van de basisschool is gevraagd of een van hun leerlingen slachtoffer is geweest van het ongewenst verspreiden van intieme naaktfoto's en/of -video's via bijvoorbeeld WhatsApp, Instagram of TikTok. Hoe vaak komt dit voor op basis- en middelbare scholen?

- a. Ongeveer 10% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 8 op de 10 zorg coördinatoren van middelbare scholen.
- b. Ongeveer 25% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 5 op de 10 zorg coördinatoren van middelbare scholen.
- c. Bijna 25% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 9 op de 10 zorgcoördinatoren van middelbare scholen**
- d. Minder dan 15% van de leraren van groepen 7 en 8 herkent dit, tegenover 4 op de 10 zorg coördinatoren van middelbare scholen.

Thema: Fake news

Vraag 12: Is Instagram een betrouwbare nieuwsbron?

- a. Nee**
- b. Ja

Vraag 13: Wat zijn vormen van nepnieuws? Er zijn meerdere antwoorden goed.

- a. Clickbait**
- b. Misleading content**
- c. Imposter content**
- d. Deepfake**

Vraag 14: Groepen in de samenleving kunnen verschillende meningen hebben. Zij kunnen met elkaar in conflict raken wanneer de meningsverschillen steeds groter worden. Wat is de term voor deze conflictsituatie?

- a. Cohesie
- b. Polarisatie**
- c. Framing
- d. Verzuiling

Vraag 15 : Wat denk je dat een algoritme is?

- a. Het aantal uren dat je per dag online actief bent
- b. Het verschil tussen het aantal personen die jij zelf volgt op Instagram en het aantal personen die jou volgen op Instagram
- c. Wat jij online te zien krijgt, wordt bepaald door jouw online gedrag**
- d. Een lijst met de meest en minst gebruikte sociale media-kanalen

Thema: Easy money

Vraag 16: Wat is een geldezel?

- a. Een hebzuchtig persoon die altijd uit is op geld
- b. Een persoon die zijn of haar bankpas en pincode uitleent aan criminelen**
- c. Een crimineel die contant geld rondbrengt van de ene naar de andere crimineel
- d. Een gekochte ezel die is betaald met crimineel verdiend geld

Vraag 17: Hoeveel jaar/jaren kan je bij de bank geen bankrekening meer openen of een lening afsluiten wanneer je bent gepakt als geldezel?

- a. 2
- b. 5
- c. 1
- d. 8**

Vraag 18: Op een Telegram-account verhandelt een persoon onder andere LSD, XTC, 2CB, crystal meth, GHB, DMT, ketamine, hash, captagon, MDMA en speed. Het leidt tot twee vragen: 1) Is dit strafbaar?; 2) Kan de politie erachter komen wie de persoon is?

- a. 1) Nee; 2) Nee
- b. 1) Nee; 2) Ja
- c. 1) Ja; 2) Nee
- d. 1) Ja; 2) Ja**

Vraag 19: Wat zijn de gevaren van drugshandel en drugs dealen? Er zijn meerdere antwoorden goed

- a. Kinderen en jongeren die geronseld worden**
- b. Drugsdealers gaan altijd zelf gebruiken
- c. Afgeperst worden**
- d. Geliquideerd worden**

Bijlage 2 – Vragenlijst

Stelling	Helemaal niet mee eens (1)	Niet mee eens (2)	Neutraal (3)	Mee eens (4)	Helemaal Mee eens (5)
Als ik iemand (per ongeluk) via sociale media uitscheldt, dan bied ik mijn excuses aan					
Als ik via sociale media kan laten zien wie een pedofiel of kinderlokker is, dan doe ik dat					
Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen					
Als een bekende Nederlander of influencer iets zegt, dan geloof ik dat					
Ik vind het moeilijk om iemand online uit te schelden					
In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen					
Ik durf iemand online sneller uit te schelden dan op straat					
Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat					
Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg					
Ik controleer nieuws op Instagram als ik twijfel of dit waar is					
Als mijn beste vriend(in) vraagt of ik een bericht op sociale media wil delen, doe ik dit					
Als een van mijn klasgenoten online ruzie heeft, bemoei ik mij daar online mee					
Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen					
Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat					
Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen					
Op school moet het in de klas meer gaan over berichten die op sociale media worden verspreid					

Kennisvragen

1. *Wat is strafbaar (dus waar kan je straf voor krijgen)?*
  - a. Het online verspreiden van naaktfoto's van iemand zonder dat je weet of hij of zij dat goed vindt
  - b. Het online plaatsen van teksten of beelden waardoor iemand andere mensen gaat haten en discrimineren
  - c. Antwoord a en b zijn beiden strafbaar**
  - d. Antwoord a en b zijn beiden niet strafbaar

2. *Hoe kun je controleren of online nieuws op Instagram echt of nep is?*
  - a. Je vraagt aan je ouders of het waar is
  - b. Je controleert de bron, eventuele links en de datum**
  - c. Als dit nieuws bevestigt wat ik al wist, hoef ik niks te controleren
  - d. Als ik op Instagram hetzelfde nieuws vaker tegenkom, is het waar

3. *Welk van de volgende bronnen is het meest betrouwbaar?*
  - a. Vrienden
  - b. Sociale media zoals Instagram of Facebook
  - c. Het journaal**
  - d. Familieleden

4. *Wat is een geldezel?*
  - a. Een persoon die altijd uit is op geld
  - b. Een persoon die zijn of haar bankpas en pincode uitleent aan criminelen**
  - c. Een crimineel die briefjes geld rondbrengt naar andere criminelen
  - d. Een gekochte ezel die is betaald met gestolen geld

5. *Wat is exposen?*
  - a. Als je opschept over het aantal volgers dat je hebt op sociale media
  - b. Het krijgen van een naaktfoto en deze naaktfoto doorsturen zonder dat je hebt gehoord dat de ander dit goed vindt**
  - c. Een naaktfoto naar iemand sturen, maar die persoon heeft daar niet om gevraagd
  - d. Als meerdere personen online afspreken om iemand in elkaar te slaan

6. *Waarom maken mensen nepnieuws?*
- a. Om andere mensen voor de gek te houden
  - b. Om de mening van mensen te beïnvloeden
  - c. Om geld te verdienen
  - d. Antwoord a, b en c zijn alle drie goed**
7. *Wat is een deepfake?*
- a. Een foto of video die echt lijkt, maar niet echt is**
  - b. Een overdreven titel van een online nieuwsbericht, waardoor je het nieuws aanklikt
  - c. Nieuws waarin geen bronnen of datum staan
  - d. Als iemand iets vertelt alsof het een feit is, maar het is eigenlijk zijn of haar mening
8. *Welke straf of straffen kun je krijgen als een crimineel je bankrekening gebruikt?*
- a. Je kunt 21 jaar lang geen nieuwe bankrekening openen of geld lenen bij de bank
  - b. Het geld dat de crimineel gestolen heeft, moet jij direct terug betalen**
  - c. Antwoord a en b zijn beiden waar
  - d. Antwoord a en b zijn beiden niet waar
9. *Online berichten plaatsen dat mensen in de stad moeten gaan rellen, is:*
- a. Niet strafbaar, je mag in Nederland zeggen wat je wilt
  - b. Niet strafbaar, als je zelf geen geweld pleegt
  - c. Strafbaar, je moet de gevangenis in of krijgt een boete**
  - d. Strafbaar, al je online accounts worden verwijderd
10. *Wat is een netiquette?*
- a. Je gedraagt je online op dezelfde manier als dat je in het echte leven doet**
  - b. Je hebt geen respect voor de privacy van iemand anders
  - c. Je gebruikt je telefoon om iemand uit te schelden
  - d. Je bemoeit je met ruzies van anderen

Bijlage 3 – Onderverdeling stellingen in thema's

Stelling	Thema
Als ik iemand (per ongeluk) via sociale media uitscheldt, dan bied ik mijn excuses aan	Normen en waarden
Als ik via sociale media kan laten zien wie een pedofiel of kinderlokker is, dan doe ik dat	(Online) geweld en <i>exposen</i>
Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen	<i>Easy money</i>
Als een bekende Nederlander of influencer iets zegt, dan geloof ik dat	<i>Fake news</i>
Ik vind het moeilijk om iemand online uit te schelden	(Online) geweld en <i>exposen</i>
In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen	<i>Easy money</i>
Ik durf iemand online sneller uit te schelden dan op straat	(Online) geweld en <i>exposen</i>
Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat	Normen en waarden
Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg	<i>Easy money</i>
Ik controleer nieuws op Instagram als ik twijfel of dit waar is	<i>Fake news</i>
Als mijn beste vriend(in) vraagt of ik een bericht op sociale media wil delen, doe ik dit	<i>Fake news</i>
Als een van mijn klasgenoten online ruzie heeft, bemoei ik mij daar online mee	Normen en waarden
Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen	Normen en waarden
Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat	(Online) geweld en <i>exposen</i>
Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen	<i>Easy money</i>
Op school moet het in de klas meer gaan over berichten die op sociale media worden verspreid	<i>Fake news</i>

Bijlage 4 – De uitgewerkte pitches van de trainingen

Pitches van training 1

Groep 1

“Wij hebben een stappenplan. We maken een PowerPoint en doen een soort “Vraag & Antwoord” met makkelijkere vragen dan die wij hebben gehad. Op de kaartjes die we net hebben gekregen, staan wel moeilijke woorden. Vervolgens doen we een vragenronde om te vragen wat bepaalde dingen betekenen. Als men dan niet weet wat het betekent, hebben we het daarover. Dit doen we terwijl we in een kring zitten. Ook doen we een pubquiz. Dat lijkt ons een goed idee omdat je dan interactief bezig bent. Je kunt dan ook brainstormen met de kinderen”.

Een jongerenwerker vraagt of ze ook dilemma’s kunnen gebruiken om een gesprek in de groep te starten. Daarop antwoordt de groep: “Ja kan ook, want dan hoor je sneller waarom iemand iets vindt”. Een andere vraag vanuit het jongerenwerk is of groep 1 ook heeft opgeschreven hoeveel minuten ze met ieder onderdeel van de training bezig willen zijn. De reactie is: “Met dilemma’s en een quiz ben je al wel bijna 45 minuten bezig, denk ik. Groep 8 weet echt wel dingen van de straat, dus we komen echt wel tot gesprekken. Toen ik in groep 8 zat, wist ik echt veel minder dan de kinderen die nu in groep 8 zitten. Ik wist echt niet wat me te wachten stond. Dat is nu wel anders. Je kunt er ergens vanuit gaan dat ze voldoende weten, maar ja...”. Het jongerenwerk sluit de eerste pitch af met de vraag of groep 1 nog aanvullingen heeft. Dit heeft groep 1: “We gaan het echt in Jip en Janneke taal doen. Wij weten al niet eens wat normen en waarden zijn, dus dan is het niet logisch als wij het ook zo vragen aan kinderen. We gaan die vertaalslag maken. Verder willen we het op een leuke manier interactief maken, want in groep 8 is het het laatste jaar dat je kind kan zijn dus dan mag het nog leuk zijn”.

Groep 2

“Wij hebben de training onderverdeeld in drie onderdelen: kennismaking, uitleg en interactie. We hebben voorbeelden bedacht als dilemma’s. Hier maken we kaartjes voor, geven voorbeelden en gaan het gesprek aan. Ook maken we groepjes waarin ze samen kunnen brainstormen over dingen en dat koppelen ze later terug aan ons, net zoals wij hebben gedaan in de trainingen. We willen ook filmpjes gebruiken, evenals een spelvorm waar je punten kan verdienen. Het is een soort Kahoot maar dan net wat anders. Als ze geen laptop hebben om dit te spelen, gebruiken we kaartjes. Verder willen we alles onderverdelen in onderwerpen, zoals het verschil tussen etiquette en netiquette, verschil tussen normen en waarden, soorten exposen, soorten geweld en de gevolgen voor slachtoffers en daders. Met betrekking tot de daders willen we het vooral hebben over strafbaarheid, omdat ik tijdens de trainingen ook heb gemerkt sommige dingen niet te weten

over strafbaarheid. Ik wist bijvoorbeeld niet dat je straf kon krijgen wanneer je mensen online ophitste om geweld te gebruiken". De jongerenwerkers reageren enthousiast op dit idee. In het algemeen zeggen ze dat het nuttig is om in de trainingen de leerlingen meer angst in te fluisteren. Afschrikken kan namelijk in alle trainingen worden gedaan. Daarbij geven de jongerenwerkers aan dat kinderen tegenwoordig meer schijt hebben aan afschrikken dan tien jaar geleden, maar dat het nog wel steeds werkt. De reactie van groep 2 is als volgt: "Ja, we moeten het hebben over de consequenties en de strafbaarheid. Daar kan je ook mooie voorbeelden bij gebruiken". Een jongerenwerker schetst vervolgens de situatie dat leerlingen uit groep 8 op Snapchat opriepen om naar het Johan Cruijff Court te komen om daar iemand neer te steken. Het is een voorbeeld dat benoemd kan worden en waarbij ook de potentiële gevolgen duidelijk zijn.

Groep 3

"Wij willen een voorstelronde doen om kennis te maken (10 minuten). Daarna geven we uitleg over wat de bedoeling van de training is en wat de training inhoudt (15 minuten). Vervolgens focussen we ons op één spel per training omdat het anders te lang duurt. We hebben ook vragen verzonnen en op kaartjes geschreven. Aan het einde van de training evalueren we wat ze van de training vonden en hoe we het de volgende keer beter kunnen doen. We gaan dus wel echt het gesprek aan met de kinderen. We willen diepe gesprekken hebben, omdat we denken dat dat meer beklijft dan het spelen van een spelletje". Het jongerenwerk reageert hierop met de vraag hoe ze het gesprek willen aangaan met de kinderen. Daarop is het antwoord: "Nou, we gaan in ieder geval dilemma's voorlezen. Hoe gaan die kids daarmee om en hoe kan je daar op inspelen?". In het kader van scenariodenken schetst het jongerenwerk de volgende situatie: Wat doe je als je een dilemma voorlegt en de klas wordt stil omdat niemand het antwoord weet of durft te geven? Groep 3 reageert: "Dan ga je gericht vragen stellen. Dat is belangrijk, ook omdat als iemand iets niet weet dan houdt diegene ook zijn of haar mond. Pas wanneer je voorbeelden gebruikt en het persoonlijk maakt over iets wat je zelf hebt meegemaakt, dan komt het los". Het jongerenwerk beaamt dit: Als je je kwetsbaar opstelt, komt de rest ook los.

De tweede bijeenkomst vindt een week later plaats. Omdat bij de vorige bijeenkomst twee getrainde jongeren niet aanwezig waren, wordt eerst een resumé gegeven van wat de week ervoor is gedaan. De thema's van de tweede bijeenkomst zijn *fake news* en *easy money*. Opnieuw krijgen drie groepen de tijd om hun eigen training te maken. Een jongere oppert tijdens het brainstormen om een fake ID of nepgeld te gebruiken in de training. Het kan getoond worden aan de kinderen en zij moeten de neppe versie onderscheiden van de echte versie. De reactie van de jongerenwerkers is dat je de leerlingen *niet wijzer moet maken dan dat ze al zijn. De jongeren moeten nadenken over het doel achter hetgeen ze de leerlingen willen vertellen*. Een jongere reageert daarop: "Maar met easy money maken we ze ook wijzer toch. Bankpasfraude levert veel geld op en dat vertellen we ze ook. Dan kunnen de kinderen ook gaan denken dat ze dat willen doen". Het jongerenwerk tacklet deze opmerking door te zeggen dat het daarom belangrijk is de risico's, consequenties en negatieve gevolgen te benoemen.

Pitches van training 2

Groep 1

“Gedurende tien minuten gaan we een voorstelronde doen. Daarna vertellen wij wat we in de trainingen gaan doen. We willen openen met een nieuwsbericht over fake news. Daarna gaan we in groepjes overleggen over verschillende onderwerpen, zoals nieuwsbegrip en deep fake”. Het jongerenwerk zegt het gevoel te hebben dat het nog te algemeen is. Daarom vragen ze aan groep 1 wat ze uit de training willen halen. Groep 1 reageert: “We willen erachter komen wat ze weten over de onderwerpen. We willen ook drie soorten nieuwsberichten laten zien aan groepjes. Ieder groepje krijgt die nieuwsberichten op hun tafel. Dat zijn nieuwsberichten van bijvoorbeeld de NOS en Instagram. Zij moeten vervolgens vertellen welke nieuwsberichten echt of nep zijn. Ook lijkt het ons leuk om iets met de logo’s van sociale media te doen. De kinderen moeten dan de sociale media gaan rangschikken op basis van geloofwaardigheid. Op 1 moeten ze dan dus het sociale medium leggen dat ze het eerst zullen geloven als dat sociale medium een nieuwsbericht plaatst. Daarmee willen we peilen hoe iedereen denkt over de betrouwbaarheid van sociale media. Vervolgens kunnen we het met ze hebben over waarom het ene sociale medium betrouwbaarder is dan de ander, bijvoorbeeld. Ook willen we voorbeelden van deepfake en echte foto’s van internet halen en ze deze laten zien. Zij moeten dan beslissen welke echt en nep zijn. Daarna vragen we feedback van de kinderen en sluiten we af”.

Groep 2

“Ook wij gaan eerst een voorstelronde doen. Daarna vragen we wat ze weten over fake news en daar gaan we de discussie over aan. Vervolgens laten we een filmpje van anderhalve minuut zien over deepfake video’s. In de video worden concrete voorbeelden van deep fake getoond. We leggen daarna uit wat er in het filmpje wordt getoond, we vertellen wat wij weten over deep fake en gaan daar vervolgens klassikaal de discussie over aan. Daarna hebben we een praktische opdracht, namelijk dezelfde als die wij hebben gedaan. We laten ze drie nieuwspagina’s zien en dan is er één juist. Belangrijk is wel dat we er een checklist bij voegen, omdat het anders te moeilijk wordt. Het is een checklist die op de internetpagina van de Rijksoverheid staat. Een andere reden waarom we de checklist erbij houden, is omdat wij op internet mochten zoeken maar we niet zeker weten of iedere leerling een telefoon heeft. Na de praktische opdracht gaan we de gevolgen van deepfake uitleggen. Als een soort afsluiter laten we daarna nog een filmpje zien: een 1 april grap van het jeugdjournaal. Ik denk dat veel kinderen geloven wat ze gaan zien, omdat het het jeugdjournaal is. Tot slot gaan we de training samenvatten en evalueren”. Net zoals tijdens de vorige training is het jongerenwerk enthousiast over het idee van groep 2. Ze plaatsen een opmerking die voor iedereen geldt, namelijk dat het probleem van *fake news* ook vanuit een andere invalshoek te behandelen is. Zelf zien ze bij jongere doelgroepen vaak dat er op Snapchat een ruzie ontstaat omdat iemand *fake news* verspreidt over iemand anders. Daarom kan je aan leerlingen ook de vraag stellen: Hoe onderscheid je op sociale media echt nieuws van *fake news*. Verder geeft het jongerenwerk aan dat zowel

groep 1 als groep 2 het over evalueren heeft, maar dat het belangrijk is om na te denken over hoe je wil evalueren met zo'n jonge klas. Een vraag zoals "Wat vonden jullie ervan?" leidt namelijk tot antwoorden zoals "Goed", "Leuk" en andersoortige korte antwoorden. Een optie is volgens het jongerenwerk om aan alle leerlingen briefjes te geven en ze bijvoorbeeld laten opschrijven wat ze van de training vonden, wat ze hebben geleerd en hoe ze ze zich voortan gaan gedragen op sociale media.

Groep 3

"We beginnen met voorstellen. Daarna gaan we een soort memory doen. Op het ene kaartje staat dan de vraag, en op het andere kaartje het antwoord. Die moeten ze aan elkaar gaan koppelen. Ook willen we een spel doen met dobbelstenen. We koppelen een vraag aan het aantal ogen op de dobbelsteen, bijvoorbeeld wat iemand weet over een bepaald thema of onderwerp. Daarmee houden we het interactief. Ook willen we net zoals de rest echt en fake news voorleggen, om de leerlingen te laten bepalen wat goed en nep is. Ook willen we uitleggen wat het verschil is tussen een overtreding en een misdrijf, dus of je een boete of gevangenisstraf krijgt. Verder wat de gevolgen van acties zijn, of iets strafbaar is en wat de straf is". Het jongerenwerk reageert hierop dat het goed is om kinderen angstig of bang te maken.

Pitches van training 3

Groep 1

"We gaan ons opnieuw voorstellen en vertellen wat we gaan doen. Ook geven we aan wat we willen meegeven in deze training. Daarna doen we Kahoot. Vragen die we willen stellen, zijn: 'Wat is een geldezel?' en 'Wat is de straf als je een bankpas uitleent?'. We staan even stil bij iedere vraag en gaan daarover in gesprek met de kinderen. We doen ook nog een vragenronde en vragen om feedback".

Groep 2

"Graag starten we met Kahoot om ze een aantal vragen voor te leggen. Daarmee peilen we wat ze weten over het thema. *Money muling* is denk ik voor kinderen nog best een onbekend fenomeen. Vervolgens willen we een filmpje laten zien van anderhalve minuut waarin wordt uitgelegd wat *money muling* is. Deze willen we laten zien om daarna het gesprek aan te gaan over *easy money*, hoe het werkt, of je bank beveiligd is, et cetera. Daarbij willen we ook vragen hoeveel kinderen een bankpas hebben. Ook vinden we het belangrijk om het te hebben over de gevolgen en strafbaarheid. Ik wist bijvoorbeeld niet dat je ook dader bent als je je bankpas uitleent en dat de bank daar goed toezicht op houdt. Ik dacht altijd: er zijn 17 miljoen mensen in Nederland, dan komt de bank er toch nooit achter? Verder willen we de kinderen vragen wie verantwoordelijk is in het geval van *easy money*. Zijn dat je ouders, ben je dat zelf, of is het de bank? Tot slot zaten we te

denken aan een interactief spel waarin de ene persoon een dader speelt die geldezel is geweest, en de andere persoon is de politie en zij gaan onderling in gesprek met elkaar”.

Groep 3

“Ons idee sluit heel erg aan bij de training van groep 2. Het enige verschil is dat wij naast de vragen via Kahoot ook het spel met dobbelstenen willen doen waarvoor wij zelf vragen verzinnen”.

Bijlage 5 – Naslagwerk ter voorbereiding op het geven van een training

Algemene tips op voorhand

- Bereid je goed voor door alvast na te denken wat je per training wil vertellen.
- Leg de begrippen goed uit.
- De inhoud van de kennisvragen en stellingen moeten terugkomen in de trainingen. Houd daarom de vragenlijst die wordt afgenomen voor de eerste training bij de hand.

Training 1: Normen & waarden, (online) geweld en exposen

Deel 1: Introductie

Hier stel jij (de trainer) je voor aan de klas. Je vertelt van welke organisatie je bent en waarom je voor de klas staat. Je kan iets zeggen zoals: "Samen met mijn collega's gaan wij jullie de aankomende tijd lesgeven over onderwerpen waar jullie online mee te maken kunnen krijgen. Voordat wij jullie hierover van alles gaan leren, willen we jullie online gedrag en kennis over de online wereld toetsen. Daarvoor gaan jullie een vragenlijst invullen. Probeer alle vragen zo goed mogelijk in te vullen, ook als je het antwoord niet weet." Daarna deel je (de trainer) de vragenlijst uit in de klas. Dit is de 0-meting die jij ook hebt ingevuld. De leerlingen hoeven hun naam niet in te vullen, want het invullen is volledig anoniem. Het is belangrijk om dit te benadrukken.

Vervolgens is het jullie rol om begrippen uit te leggen indien deze zijn opgenomen in stellingen of vragen. De stellingen en vragen die besproken **moeten** worden, zijn:

Stelling

- Als ik iemand (per ongeluk) online beledig, bied ik mijn excuses aan
- Ik durf iemand online sneller uit te schelden dan op straat
- Ik vind het moeilijk om iemand online uit te schelden
- Als iemand online aangeeft dat hij of zij met rust wil worden gelaten, dan doe ik dat

Vraag

Wat is een netiquette?

- a. **Je houdt je online aan de regels die je ook in het echte leven naleeft**
- b. Je hebt geen respect voor de privacy van iemand anders
- c. Je gebruikt je telefoon om iemand uit te schelden
- d. Je bemoeit je met ruzies van anderen

Links naar websites met informatie:

- <https://datanews.knack.be/ict/nieuws/over-het-online-ontremmingseffect-of-waarom-mensen-online-echt-zichzelf-niet-zijn/article-opinion-1188113.html>
- <https://www.kaspersky.nl/resource-center/preemptive-safety/what-is-netiquette>
- <https://onlinemarketingagency.nl/marketingtermen/netiquette/>
- <https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering/wat-kunnen-we-doen-aan-online-norm-vervaging>
- <https://hetccv.nl/nieuws/secondant-wat-kunnen-we-doen-aan-online-normvervaging/>
- https://www.mentorlessen.nl/vleuten_online
- <https://www.maxvandaag.nl/sessies/themas/media-cultuur/betere-omgangsvormen-op-sociale-media-samen-sociaal-online/>
- <https://www.npo3.nl/netiquette-hoe-hoor-je-je-te-gedragen-op-social-media>

Deel 2: Interactief gedeelte

Het onderwerp 'Online normen en waarden' kan ingeleid worden met het volgende YouTube filmpje: <https://www.youtube.com/watch?v=FgTpnBD4gKs>. Na dit filmpje kan je de koppeling maken met online waarden en normen. Een vraag is bijvoorbeeld welke normen en waarden zij zien in een online omgeving. Ook kan je kaarten met stellingen gebruiken om ervoor te zorgen dat de klas gaat praten. Het doel is om tot leuke discussies te komen.

Deel 1: Introductie

Ten aanzien van het thema (online) geweld en *exposen* zijn er ook stellingen en vragen die besproken **moeten** worden:

Stelling

- Als ik online kan laten zien wie een pedofiel of kinderlokker is, dan doe ik dat
- Als een van mijn klasgenoten online ruzie heeft, bemoei ik mij daar online mee
- Als mijn vrienden iemand uit mijn klas online pesten, zou ik daar zelf ook aan meedoen
- Als een vriend(in) mij vraagt om een naaktfoto (van iemand anders) door te sturen, doe ik dat

Vragen

Wat is strafbaar?

- a. Het online verspreiden van naaktfoto's van iemand zonder dat je weet of hij of zij dat goed vindt
- b. Het online plaatsen van teksten of beelden waardoor iemand andere mensen gaat haten en discrimineren
- c. Antwoord a en b zijn beiden strafbaar**
- d. Antwoord a en b zijn beiden niet strafbaar

Wat verstaan we onder exposen?

- a. Als je opschept over het aantal volgers dat je hebt op sociale media
- b. Zonder toestemming beelden of teksten van iemand verspreiden via sociale media**
- c. Als iemand een naaktfoto van zichzelf naar iemand anders doorstuurt zonder dat diegene daar om vraagt
- d. Als meerdere personen online afspreken om iemand in elkaar te slaan

Door online berichten te plaatsen dat mensen in de stad moeten gaan rellen, is dat:

- a. Niet strafbaar, je mag in Nederland zeggen wat je wilt
- b. Niet strafbaar, als je zelf geen geweld pleegt
- c. Strafbaar, je moet de gevangenis in of krijgt een boete**
- d. Strafbaar, al je online accounts worden verwijderd

Links naar websites met informatie:

- <https://www.youtube.com/watch?v=AOMtEEtqoxc&t=1s>
- [https://www.politie.nl/informatie/verspreiden-of-delen-van-seksueel-getint-beeld-materiaal-is-strafbaar.html#:~:text=beeldmateriaal%20is%20strafbaar-,Verspreiden%20of%20delen%20van%20\(seksueel%20getint\)%20beeldmateriaal%20is%20strafbaar,dan%20valt%20dit%20onder%20computervredebreuk.](https://www.politie.nl/informatie/verspreiden-of-delen-van-seksueel-getint-beeld-materiaal-is-strafbaar.html#:~:text=beeldmateriaal%20is%20strafbaar-,Verspreiden%20of%20delen%20van%20(seksueel%20getint)%20beeldmateriaal%20is%20strafbaar,dan%20valt%20dit%20onder%20computervredebreuk.)

- https://www.helpwanted.nl/is_sexting_strafbaar
- <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/wat-kan-ik-doen-als-mijn-naaktfoto-verspreid-is.html>
- <https://pointer.kro-ncrv.nl/noem-het-ongevraagd-verspreiden-van-naaktfotos-een-seksueel-misdrijf>
- <https://www.metronieuws.nl/in-het-nieuws/binnenland/2021/09/slachtoffer-online-seksuele-intimidatie/>
- <https://www.nu.nl/coronavirus/6190105/wat-is-opruiming-precies-en-is-het-lastig-om-iemand-daarvoor-te-veroordelen.html>
- <https://www.politie.nl/nieuws/2021/november/26/03-aanhouding-wegens-opruiming-op-sociale-media.html#:~:text=Opruiming%20is%20een%20strafbaar%20feit,grote%20gevolgen%20voor%20je%20toekomst.>

Deel 2: Interactief gedeelte

Wat betreft het thema (online) geweld en *exposen* kan je het interactieve deel starten met een waargebeurd verhaal. Dit kan een eigen ervaring zijn of een scenario dat is gebruikt in de trainingen die jullie hebben gehad. Ook kan je een krantenartikel bespreken of samen met de kinderen een *mindmap* maken om te onderzoeken of ze al iets over het thema weten. Tot slot kan je de kaarten met stellingen gebruiken om ervoor te zorgen dat de klas gaat praten. Het doel is om tot leuke discussies te komen.

Deel 3: Risico's, consequenties en negatieve gevolgen

Belangrijk is om de consequenties c.q. gevolgen van het thema te benadrukken. Links naar websites met informatie over de consequenties c.q. gevolgen zijn:

- https://www.youtube.com/watch?v=OA0EDH4z6_M
- <https://pointer.kro-ncrv.nl/impact-van-exposing-en-shaming-is-groot-je-hebt-geen-leven-meer>
- <https://www.watwat.be/sexting/mijn-naaktfoto-rond-gegaan-op-zijn-school-emily-14>
- https://www.tubantia.nl/enschede/deze-vier-dingen-zijn-strafbaar-als-je-pikante-foto-s-stuurt~aa5a80e6/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&cb=49582cb2f59da49773b8e5f4dcbe b8c7&auth_rd=1
- <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2009957-sexting-jongeren-verspreiden-steeds-va-ker-naaktfoto-s>
- <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5216690/exposen-bedreiging-online-shaming-slachtoffer-marokkaans>

- <https://www.sass.nl/app/uploads/2018/04/5-redenen-om-te-praten-over-exposen.pdf>
- <https://www.emma.nl/artikelen/zo-voelt-het-als-je-exposed-wordt-een-heel-systeem-beschuldigt-je>
- <https://www.politie.nl/nieuws/2021/november/26/03-aanhouding-wegens-opruiming-op-sociale-media.html#:~:text=Opruiming%20is%20een%20strafbaar%20feit,grote%20gevolgen%20voor%20je%20toekomst>
- <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Gerechtshoven/Gerechtshof-s-Hertogenbosch/Nieuws/Paginas/In-hoger-beroep-hogere-celstraffen-voor-opruiming-coronarellen-in-Tilburg-en-Breda.aspx>
- <https://www.politie.nl/nieuws/2022/juli/1/09-aanhouding-wegens-opruiming-en-bedreiging-op-social-media.html>
- <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5360498/willem-engel-strafzaak-opruiming-uitspraak-rechtbank-tweets>

Afsluiting

In het afsluitende deel wordt de training geëvalueerd door de kinderen, professionals en/of ouders. Er worden blaadjes uitgedeeld, zodat elke deelnemer antwoord kan geven op de volgende vragen:

- Leg uit wat je van de training vond?
- Wat heb je van de training geleerd?
- Hoe ga je je voortaan gedragen op sociale media? Geef hierbij een voorbeeld.

Daarna ga je een aantal kinderen, professionals en/of ouders de beurt geven zodat ze vertellen wat ze hebben opgeschreven. Zo probeer je een gesprek/discussie op gang te brengen, zodat je kwalitatief goede antwoorden krijgt.

Training 2: Fake news

Deel 1: Introductie

Als je als trainer voor een nieuwe groep mensen staat, stel je je voor aan de groep. Als dit niet het geval is, kan je als trainer de vorige training samenvatten en vertellen welk onderwerp dit keer wordt behandeld. Daarna passeren de stellingen en vragen de revue die besproken **moeten** worden:

Stelling

- Als een bekende Nederlander of influencer iets beweert, geloof ik dat
- Ik controleer een nieuwtje op Instagram als ik twijfel of dit waar is

- Als mijn beste vriend(in) vraagt of ik een bericht op sociale media wil delen, doe ik dit
- Op school zou er meer aandacht moeten worden besteed aan berichten die op sociale media worden verspreid

Vragen

Hoe kun je controleren of een online nieuwtje op Instagram echt of nep is?

- a. Je vraagt aan je ouders of het waar is
- b. Je controleert de bron, eventuele links en de datum
- c. Als dit nieuwtje bevestigt wat ik al wist, hoef ik niks te controleren
- d. Als ik op Instagram hetzelfde nieuwtje vaker tegenkom, is het waar

Welk van de onderstaande bronnen is het meest betrouwbaar?

- a. Vrienden
- b. Sociale media zoals Instagram of Facebook
- c. Het journaal
- d. Familieleden

Waarom maken mensen fake news?

- a. Om andere mensen voor de gek te houden
- b. Om de mening van mensen te beïnvloeden
- c. Om geld te verdienen
- d. Antwoord a, b en c zijn alle drie goed

Wat is een deepfake?

- a. Een foto of video die echt lijkt, maar niet echt is
- b. Een overdreven titel van een online nieuwsbericht, waardoor je het nieuwtje aanklikt
- c. Een nieuwtje waarin geen bronnen of datum staan vermeld
- d. Als iemand iets uitlegt als een feit, terwijl het zijn of haar mening is

Links naar websites met informatie over de stellingen en vragen:

- Fake news: <https://www.youtube.com/watch?v=xl0s1-QeiHU>
- Deepfake: <https://www.youtube.com/watch?v=S2G9vZKIP48>
- <https://netwerkmediawijsheid.nl/onderzoek/onderzoeksrapport-wat-voor-media-maker-ben-jij/>
- <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws>
- <https://www.mediawijsheid.nl/nepnieuws/>
- <https://www.mediawijs.be/nl/artikels/9-vormen-van-misleidende-informatie>

- <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws/oorzaken-redenen-nepnieuws-op-internet-social-media>
- <https://www.hoezomediawijs.nl/nepnieuws/>
- <https://www.movisie.nl/artikel/nepnieuws-coronacomplotten-wat-hoe-ga-je-er-mee-om>
- <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/voorlichting/begeleiding-en-voorzieningen/mediatheek/support/desinformatie/>

Deel 2: Interactief gedeelte

Het begin van het interactieve gedeelte zou je kunnen beginnen met een filmpje, zoals: <https://www.youtube.com/watch?v=6dp3Ame80jA>. Hierna kan je les geven over hoe je fake news kan herkennen, inclusief een toelichting op de 'checklist' die op de website van de Rijksoverheid staat: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-99f02f74bc80d359cae340149ee6a6c39a8869da/pdf>.

Daarna gaan de leerlingen de opgedane kennis in de praktijk brengen. Ze krijgen drie nieuwsartikelen die ze gaan ontleden. Twee van de drie artikelen zijn echt en de derde omvat fake news. Door het ontleden moeten ze erachter komen welk bericht nep is.

Ook ga je in op het fenomeen deepfake. Ter duiding kan je dit filmpje laten zien: <https://www.youtube.com/watch?v=S2G9vZKIP48&t=23s>. Na het filmpje kan je een open discussie voeren, bijvoorbeeld door de vraag te stellen wie er vindt dat een deepfake verboden moet worden en waarom. Hier zou een 'Over de streep'-variant van gemaakt kunnen worden.

Deel 3: Risico's, consequenties en negatieve gevolgen

Belangrijk is om de consequenties c.q. gevolgen van het thema te benadrukken. Links naar websites met informatie over de consequenties c.q. gevolgen:

- <https://www.watwat.be/fake-news/waarom-fake-news-gevaarlijk>
- <https://www.rathenau.nl/nl/terugblik/vraag-het-de-wetenschapper-de-gevolgen-van-nepnieuws-met-melanie-peters>
- <https://www.metronieuws.nl/in-het-nieuws/2017/11/nepnieuws-kan-hele-ernstige-gevolgen-hebben/>
- <https://netwerkmediawijsheid.nl/het-probleem-met-nepnieuws/>
- <https://voorlichtingopscholen.nl/wat-doet-nepnieuws-met-jouw-brein/>
- <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/nepnieuws-met-grote-gevolgen/>
- <https://www.watwat.be/fake-news/waarom-fake-news-gevaarlijk#:~:text=Nepnieuws%20is%20gevaarlijk%20omdat%20je,wat%20we%20nog%20mogen%20ge-loven>

- <https://nos.nl/op3/artikel/2147453-jongeren-herkennen-geen-nepnieuws-en-dat-is-gevaarlijk>

Afsluiting

In het afsluitende deel wordt de training geëvalueerd door de kinderen, professionals en/of ouders. Er worden blaadjes uitgedeeld, zodat elke deelnemer antwoord kan geven op de volgende vragen:

- Leg uit wat je van de training vond?
- Wat heb je van de training geleerd?
- Hoe ga je je voortaan gedragen op sociale media? Geef hierbij een voorbeeld.

Daarna ga je een aantal kinderen, professionals en/of ouders de beurt geven zodat ze vertellen wat ze hebben opgeschreven. Zo probeer je een gesprek/discussie op gang te brengen, zodat je kwalitatief goede antwoorden krijgt.

Training 3: Easy money

Deel 1: Introductie

Als je als trainer voor een nieuwe groep mensen staat, stel je je voor aan de groep. Als dit niet het geval is, kan je als trainer de vorige training samenvatten en vertellen welk onderwerp dit keer wordt behandeld. Vervolgens bespreek je de stellingen en vragen die besproken **moeten** worden:

Stelling

- Als mijn vriend(in) online iets verkoopt, deel ik zijn of haar account om hem of haar te helpen
- In ruil voor een Playstation 5 laat ik een jongen uit mijn straat een keer gebruikmaken van mijn bankrekening om iets te betalen
- Als mijn neef mij vraagt om online iets te verkopen, doe ik dit als ik er veel geld voor krijg
- Als ik geld nodig heb om nieuwe schoenen te kopen, ga ik online op zoek naar manieren om snel geld te verdienen

Vraag

Wat is een geldezel?

- a. Een persoon die altijd uit is op geld
- b. Een persoon die zijn of haar bankpas en pincode uitleent aan criminelen**
- c. Een crimineel die briefjes geld rondbrengt naar andere criminelen
- d. Een gekochte ezel die is betaald met gestolen geld

Welke straf of straffen kun je krijgen als een crimineel je bankrekening gebruikt?

- a. Je kunt 21 jaar lang geen nieuwe bankrekening openen of geld lenen bij de bank
- b. Het geld dat de crimineel gestolen heeft, moet jij direct terug betalen**
- c. Antwoord a en b zijn beiden waar
- d. Antwoord a en b zijn beiden niet waar

Links naar websites met informatie over de stellingen en vragen:

- Wat als je iets crimineels doet?: <https://www.youtube.com/watch?v=O2HuNFSHtEA>
- Geldezel: https://www.youtube.com/watch?v=oGoP-hUpl_M&t=87s
- <https://www.vraaghetdepolitie.nl/misdaad-en-geweld/oplichting/wat-is-een-geldezel-money-mule-of-katvanger.html>
- <https://www.fraudehelpdesk.nl/thema/geldezel-hoe-word-je-dat-en-wat-zijn-de-vervelende-gevolgen/>
- <https://www.rabobank.nl/veiligbankieren/fraude-herkennen/geldezels>
- https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/be_flyers_nl.pdf
- <https://www.wa.nl/rechtsbijstandverzekering/een-geldezel-is-men-voor-even-de-gevolgen-zijn-vaak-voor-het-leven/>
- <https://jeugdjournaal.nl/artikel/2410472-meer-jongeren-werken-voor-criminelen-dan-eerder-gedacht.html>
- <https://www.ad.nl/geld/geldezel-voor-criminelen-verstandelijk-beperkte-jongeren-zijn-gewilde-prooi~a2dda333/>
- <https://www.beverwijk.nl/geldezel>
- <https://nos.nl/artikel/2248735-politie-waarschuwt-voor-ronselaars-op-instagram-en-telegram>
- https://bureaubeke.nl/wp-content/uploads/2022/10/08-09_VTTA22_ES22062301_TDS_NR8.pdf

Deel 2: Interactief gedeelte

Dit gedeelte begin je met een introductie van het onderwerp. Het onderwerp kan ingeleid worden met één van de meest voorkomende criminele manieren om snel geld te verdienen, namelijk 'money muling' (ook wel geldezels genoemd). Hiervoor kan je een van de volgende filmpjes afspelen:

- <https://www.youtube.com/watch?v=y8QviSkp7tY>
- <https://www.youtube.com/watch?v=dcLtNaumTeA>
- <https://www.youtube.com/watch?v=mWfmAHT1uZU>
- https://www.youtube.com/watch?v=WnI_7blsqJE

Verder kan je stellingen opschrijven die te maken hebben met het thema om de groep die je voor je hebt aan het praten te krijgen.

Deel 3: Risico's, consequenties en negatieve gevolgen

Belangrijk is om de consequenties c.q. gevolgen van het thema te benadrukken. Het is bijvoorbeeld belangrijk om de gevolgen te schetsen wanneer je je bankrekening beschikbaar stelt aan criminelen. Je moet namelijk het opgenomen criminele geld terugbetalen en meer. Links naar websites met informatie over de consequenties c.q. gevolgen:

- <https://www.politie.nl/informatie/wat-zijn-de-gevaren-van-drugshandel-en-drugs-dealen.html>
- <https://www.slachtofferhulp.nl/gebeurtenissen/fraude/geldezel/>
- <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4031676/deze-tilburgse-was-een-geld-ezel-en-nu-moet-ze-op-de-blaren-zitten>
- <https://hvana.nl/lees/45401/hva-student-werkte-als-geldezel-nu-staat-hij-acht-jaar-lang-op-een-zwarte-lijst>
- <https://www.funx.nl/news/amsterdam/d6fd85d3-7a41-4b48-8c51-82c5e7bdaa71/adje-en-politie-waarschuwen-jongeren-laat-je-niet-ronselen-voor-snel-geld>
- <https://vistikhetmaar.nl/dossiers/je-komt-er-niet-van-af/>

Afsluiting

In het afsluitende deel wordt de training geëvalueerd door de kinderen, professionals en/of ouders. Er worden blaadjes uitgedeeld, zodat elke deelnemer antwoord kan geven op de volgende vragen:

- Leg uit wat je van de training vond?
- Wat heb je van de training geleerd?
- Hoe ga je je voortaan gedragen op sociale media? Geef hierbij een voorbeeld.

Daarna ga je een aantal kinderen, professionals en/of ouders de beurt geven zodat ze vertellen wat ze hebben opgeschreven. Zo probeer je een gesprek/discussie op gang te brengen, zodat je kwalitatief goede antwoorden krijgt.

Afnemen vragenlijst

Nu alle trainingen zijn afgerond, wordt de vragenlijst nogmaals afgenomen. Het doel hiervan is om te toetsen of de trainingen nut hebben gehad en de kinderen van onbewust bekwaam bewust bekwaam zijn geworden en een hogere mate van cyberweerbaarheid vertonen.

Bijlage 6 – De artikelen en checklist om *fake news* te herkennen

Afbeelding 1 – Nieuwsbericht 1

Complotdenkers zijn niet psychotisch, maar er zijn wél overeenkomsten

Door: Jannetje Kruse

19 november 2021

Complotdenkers hebben veel overeenkomsten met mensen die lijden aan paranoïde wanen. Bij zowel complotdenkers als paranoïde wanen gaat het om een onjuiste, hardnekkige en soms bizarre overtuiging. Maar er zijn ook belangrijke verschillen. Zo vindt de complotdenker meestal aansluiting bij een groep gelijkgestemden en staan mensen met paranoïde wanen doorgaans alleen in hun overtuiging en ze voelen zich het persoonlijk doelwit van de veronderstelde samenzwering. Dit blijkt uit een analyse van psychose onderzoekers en onderzoekers die zich bezighouden met complotdenkers onder leiding van psychiater Wim Veling van het Universitair Centrum Psychiatrie van het UMCG, waarover zij deze week publiceren in het Tijdschrift voor Psychiatrie.

Hardnekkige overtuigingen

Complotdenkers komt veel voor in onzekere omstandigheden. Het geeft mensen houvast, zekerheid, morele superioriteit en sociale steun, want vaak vinden complotdenkers aansluiting bij een groep gelijkgestemden. Het aanhangen van complottheorieën komt niet voor niets veel voor tijdens de coronapandemie.

Complotdenkers wordt gekenmerkt door de sterke overtuiging dat een bepaalde, als onrechtvaardig ervaren situatie, het resultaat is van een doelbewuste samenzwering van een groep mensen met kwade bedoelingen. Complotdenkers lijkt veel overeenkomsten te hebben met paranoïde wanen; bij zowel complotdenkers als paranoïde wanen gaat het om een onjuiste, hardnekkige en soms bizarre overtuiging. In tegenstelling tot complotdenkers zijn mensen met een paranoïde waan echter vrijwel altijd in hun eentje het doelwit van de veronderstelde samenzwering en staan ze grotendeels alleen in hun overtuiging.

Niet vatbaar voor logische bewijzen

Niet als mensen met paranoïde wanen houden complotdenkers hardnekkig vast aan hun overtuigingen. Ze dragen vaak een overvloed aan 'bewijzen' aan voor hun theorieën, bijvoorbeeld teksten van websites, losse citaten of videofragmenten. Ook gebruiken complotdenkers andere bronnen als ondersteuning van hun ideeën, zoals spirituele, fysieke of emotionele ervaringen. In gesprekken met complotdenkers blijkt vaak dat objectieerbare feiten en rationale argumenten niet doorslaggevend zijn. Net als bij mensen met psychotische paranoïde wanen is de overtuiging niet vatbaar voor logische bewijzen. Als er dingen gebeuren die niet rijmen met het denkbeeld, wordt dit genegeerd of omgedacht, zodat het toch binnen de overtuiging past.

Het gesprek aangaan

De onderzoekers geven ook aan op welke manier je het best het gesprek aan kunt gaan met complotdenkers of mensen met paranoïde wanen. Daarbij is de inhoud van de denkbeelden niet de juiste ingang om complotdenkers en mensen met paranoïde wanen te bereiken. Bij beiden zijn rationale argumenten en een beroep op de logische gedeelte werkelijkheid grotendeels ineffectief.

Het gaat complotdenkers om de machteloosheid van de burger, verlies van vrijheid en controle. Het gaat om bezorgdheid en woede over systemen en machtsstructuren die slachtoffers maken. Mensen met paranoïde wanen zijn hun normale ervaring van de werkelijkheid, van zichzelf en van anderen kwijt, en proberen daar betekenis aan te geven.

Voor beiden geldt dat reflectief luisteren naar de onderliggende vragen meer recht doet aan de werkelijke problemen die mensen ervaren, en meer ruimte voor oplossingen biedt. Methoden zoals LEAP (listen, empathize, agree, partner), ontwikkeld voor mensen met schizofrenie zonder ziekte-inzicht, kunnen in de omgang met complotdenkers nuttig zijn. Daarbij gaat het niet om de sterkte van de argumenten, maar om de kracht van de relatie.

NOS Nieuws v Sport v Live Programma's

🔍 🔗 🌐 ☰

NOS Nieuws • Woensdag 23 november 2022, 19:32 [↑](#)

Minister Kaag heeft miljoenen verdiend met Bitcoin

Minister Kaag van Financiën heeft het afgelopen jaar miljoenen verdiend aan Bitcoin nadat een hacker achter haar gegevens kwam. Deze hacker die zijn naam niet wil prijsgeven spreekt van een grote onthulling over Kaag.

Momenteel werkt minister Kaag aan vastomlijnde plannen, maar de munt zou qua technologie kunnen gaan lijken op een cryptomunt als Bitcoin, waarmee mensen rechtstreeks aan elkaar kunnen betalen zonder tussenkomst van een bank. Aan de munt zou informatie van de betaler en de ontvanger worden gekoppeld.

In de Kamer zijn veel vragen over het nieuws dat naar buiten is gekomen, vooral over de mogelijke gevolgen voor de privacy van andere kamerleden. Veel kamerleden zijn bang voor publiciteit als er meer zaken naar buiten lekken, vooral in de tijd waarin de inflatie enorm is toegenomen.

Kamerlid Ben van de Groep van Haga verwoorde het als volgt: "Het volk is met een dolk in de rug gestoken".

Akda: Kaag moet per direct vertrekken

Kaag is gevraagd om uitleg te geven over het nieuws. Het ministerie wil nog niets hierover zeggen. Zij geven aan eerst rustig naar de situatie te kijken.

Volgens Akda moet Kaag de Kamer direct verlaten na dit nieuws. "het kan toch niet zo zijn dat men in coronatijd, met inflatie, miljoenen verdiend door te investeren in crypto. Ondertussen groeit de armoede, maaris Kaag bezig met het vullen van haar zakken. Diep en diep triest".

De Kamer heeft kamervragen gesteld en wilt dat er een onderzoek komt.

© Franco Patrizia, Pixabay license.

Muggenbeten zorgen in Nederland voor veel jeuk, maar gelukkig niet voor virusziekten. Door het opwarmende klimaat kan dat echter veranderen. Wat kunnen we daar aan doen? “De nadruk ligt op preventie.”

“Samen krijgen we het westnijlvirus onder controle. Houd je aan de basisregels van de overheid: slaap onder een klamboe, smeer jezelf in met DEET, draag lange kleding, en dek je regenton af.” Het zou zomaar een overheidsspotje uit de toekomst kunnen zijn. Het warmere klimaat maakt Europa namelijk geschikter voor ziekten die door muggen en teken verspreid worden.

“Muggen zijn in Nederland nooit een risico voor virusziekten geweest, maar dat zou wel eens kunnen veranderen”, vertelt Sander Koenraadt, universitair hoofddocent medische en veterinaire entomologie aan de Wageningen Universiteit. Klimaatverandering kan de risico's op 58 procent van alle bekende infectieziekten (218 van de 375) wereldwijd verergeren, waarschuwen wetenschappers onlangs in het tijdschrift *Nature Climate Change*. Het gaat dan met name om zogenoemde vectorziekten, die overgedragen worden tussen mensen of van dier op mens, via een vectororganisme als een mug of een teek.

Malaria in Nederland

Ons land heeft in het verleden wel degelijk last gehad van muggenziekten. Malaria kwam hier oorspronkelijk voor, en werd overgedragen door de mug *Anopheles maculipennis*. De mug brengt de eencellige *Plasmodium*-parasiet (geen virus) over die de ziekte veroorzaakt. Tussen 1945 en 1955 is malaria succesvol uitgeroeid. De kans dat de ziekte zich hier opnieuw vestigt, is erg klein.

Afbeelding 4 – Checklist

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Tips om desinformatie en nepnieuws te herkennen

Hoe controleer je of berichten wel kloppen?

Controleer welke bron is gebruikt en of die betrouwbaar is.	Controleer de volledige inhoud van het bericht.
Controleer waar het bericht vandaan komt.	Controleer waar de foto's en video's vandaan komen.

Kijk goed naar het webadres (URL)

Een URL die lijkt op de URL van een bestaande site kan een voorteken zijn van nepnieuws. Veel nepnieuwsites doen net of het echte nieuwsbronnen zijn.

Controleer de bron

Verzeker je ervan dat het verslag is geschreven door een bron die je vertrouwt, met een goede naam als het gaat om nauwkeurige berichtgeving. Als er geen andere nieuwsbron is met hetzelfde verhaal dan wijst dit er mogelijk ook op dat het bericht nep is.

Controleer het bewijs

Controleer de bronnen van de auteur om zeker te weten dat deze kloppen. Een gebrek aan bewijs of een grote afhankelijkheid van onbekende experts kunnen wijzen op een nepnieuwsverslag.

Nepnieuwsverslagen bevatten vaak nagemaakte afbeeldingen of video's

Soms lijkt het beeld hetzelfde, maar is het uit zijn verband gehaald. Gebruik bijvoorbeeld Google Reverse Image Search om te zien waar afbeeldingen of foto's vandaan komen.

Kijk naar andere berichten

Als er geen andere nieuwsbron is met hetzelfde verhaal, wijst dit er mogelijk op dat het verslag nep is. Wordt het verhaal gerapporteerd door meerdere bronnen die je vertrouwt? Dan is de kans groter dat het waar is.

Wees sceptisch over koppen

Nepnieuwsverslagen hebben vaak pakkende koppen met hoofdletters en uitroeptekens. Als schokkende beweringen in de kop ongeloofwaardig klinken dan zijn ze dat vaak ook.

Meer informatie
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws> of bel 0800-1351

Bureau Beke

Turfstraat 1
6811 HL Arnhem
T 026 443 86 19
info@beke.nl

bureaubeke.nl